

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet Nefi AKTAN

GELİR DAĞILIMININ FİNANSAL TABANA YAYILMA ETKİSİ: ANTALYA ÖRNEĞİ

Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Mehmet Nefi AKTAN

GELİR DAĞILIMININ FİNANSAL TABANA YAYILMA ETKİSİ: ANTALYA ÖRNEĞİ

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Nihan ÖKSÜZ NARİNÇ

Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2022

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Mehmet Nefi AKTAN 'ın bu çalışması, jürimiz tarafından Finans ve Bankacılık Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Seda SÖNMEZ

Üye (Danışmanı) : Dr. Öğr. Üyesi Nihan ÖKSÜZ NARİNC

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Hande KÜÇÜKÖNDER

Tez Başlığı: GELİR DAĞILIMININ FİNANSAL TABANA YAYILMA ETKİSİ:
ANTALYA ÖRNEĞİ

Tez Savunma Tarihi : 15./06/2022

Mezuniyet Tarihi : 11/08./2022

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “GELİR DAĞILIMININ FİNANSAL TABANA YAYILMA ETKİSİ: ANTALYA ÖRNEĞİ” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

Mehmet Nefi AKTAN

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Mehmet Nefi Aktan
Öğrenci Numarası	20185292009
Anabilim Dalı	Finans ve Bankacılık
Programı	Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Dr. Öğr. Üyesi Nihan ÖKSÜZ NARİNÇ
Yüksek Lisans Tez Başlığı	GELİR DAĞILIMININ FİNANSAL TABANA YAYILMA ETKİSİ: ANTALYA ÖRNEĞİ
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	1877658393
Rapor Tarihi	01.08.2022
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: %9 Alıntılar dâhil: % 21
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE, Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 110 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır. Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir: (X) Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım. () Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise: Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orijinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelerle sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.	
Gerekçe:	
Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımda yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim. Dr. Öğr. Üyesi Nihan ÖKSÜZ NARİNÇ	

İÇİNDEKİLER

ŞEKİLLER LİSTESİ.....	iii
TABLolar LİSTESİ.....	iv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vi
ÖZET	viii
SUMMARY	ix
TEŞEKKÜR.....	x
ÖNSÖZ	xi
GİRİŞ	12

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL TABANA YAYILMA: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Finansal Tabana Yayılmanın Tanımı.....	18
1.2. Finansal Tabana Yayılmanın Önemi	20
1.3. Finansal Tabana Yayılmanın Sınıflandırılması.....	26
1.3.1. Finansal Eğitim ve Finansal Okuryazarlık	28
1.3.2. Finansal Erişim	33
1.3.3. Finansal Tüketicilerin Korunması.....	39
1.4. Finansal Tabana Yayılmanın Ölçümü	42
1.5. Finansal Tabana Yayılmada Dijitalleşme Uygulamaları	45

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL TABANA YAYILMA VE EKONOMİK İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

2.1. Finansal Tabana Yayılma İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler ve Ülke Değerlendirmeleri.....	53
--	----

2.2. Finansal Tabana Yayılma İle Yoksulluk Arasındaki İlişkiler ve Ülke Değerlendirmeleri	58
2.3. Finansal Tabana Yayılma İle Gelir Dağılımı Arasındaki İlişkiler ve Ülke Değerlendirmeleri	63
2.4. Finansal Tabana Yayılma Karşıtı Olarak Finansal Dışlanma	69
2.5. Finansal Tabana Yayılma İçin Yapılan Eleştirel Yaklaşımlar	78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FINANSAL TABANA YAYILMA ÜZERİNE ANKET ÇALIŞMASI:

ANTALYA İLİ UYGULAMASI

3.1 Metodoloji ve Veri Toplama	81
3.2 Yöntem.....	92
3.3. Bulgular ve Tartışma	94
SONUÇ	110
KAYNAKÇA	111
EK 1- Anket Formu.....	131
EK 2- 23.1.2022 tarihiyle Türkiye’de Bankacılık Sektöründe Banka, Şube, ATM verileri.....	139
EK 3- Bireysel ve Kurumsal Bazda Ele Alınan Aktif Dijital Finans Kullanıcı Sayısı	140
EK 4- Cinsiyetlerine Göre Aktif Bireysel Dijital Bankacılık Müşteri Sayıları.....	141
ÖZGEÇMİŞ	142

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 Finansal Tabana Yayılma 3'lüsü.....	28
Şekil 1.2 Finansal Erişimin Arttırılmasında 4 Önemli Politika.....	39
Şekil 2.1 Finansal Dışlanma Türleri ve Örnekleri	72
Şekil 3.1 Hesap Sahipliğinin İlçelere ve Cinsiyete Göre Oranları	83

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1.1 Finans Tabanlı Önemli Kurum ve Kuruluşlardan Bazıları.....	18
Tablo 1.2 Türkiye, Dünya ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Hesap Sahipliği Oranları	24
Tablo 1.3 Gelir Düzeylerine Göre Ülke Gruplarının Hesap Sahipliği Oranları.....	24
Tablo 1.4 Finansal Erişim ve Kullanım Göstergeleri	34
Tablo 1.5 Türkiye'nin En Büyük Şehirlerinin Finansal Erişim Verileri	36
Tablo 1.6 Kempson vd., (2000) ve TCMB (2011b)' e göre Finansal Erişimi Arttırabilmek İçin Bazı Yöntemler.....	37
Tablo 1.7 Geçmişten Günümüze Tüketicinin Korunması	40
Tablo 1.8 Seçilmiş Ülke Grupları Bazında Dijital Finans Hizmeti Kullanım Oranları.....	48
Tablo 1.9 Yıllara ve Cinsiyete Göre Seçilmiş Ülke Gruplarında Dijital Finans Hizmeti Kullanım Oranları	49
Tablo 2.1 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları.....	59
Tablo 2.2 Seçilmiş Ülkeler Bazında İnsani Gelişim İndeksleri, Gelir Dağılımı Göstergesi ve Hesap Sahipliği Verileri.....	64
Tablo 2.3 Bazı Ülke Gruplarında Cinsiyete Göre Hesap Sahipliği Oranı	76
Tablo 3.1 Özet Finansal Tabana Yayılma Oranları	82
Tablo 3.2 Anket Çalışmasına Dair Betimsel İstatistikler	95
Tablo 3.3 Literatürde Anlamlı Sonuç Veren Bazı Değişkenler	96
Tablo 3.4 Varyans Şişirme Faktörü (VIF) Değerleri	97
Tablo 3.5 Hesap Sahipliğine İlişkin Lojistik Model Sonuçları	98
Tablo 3.6 Hesap Sahipliğine İlişkin Odds Oranları	99
Tablo 3.7 Hesap Sahipliğine İlişkin Marjinal Etkiler	101
Tablo 3.8 Hesap Sahipliği için Pearson χ^2 ve Hosmer-Lemeshow Uyum İyiliği İstatistikleri	102
Tablo 3.9 Kredi Kartı Sahipliğine İlişkin Lojistik Model Sonuçları	103
Tablo 3.10 Kredi Kartı Sahipliği Odds Oranı Sonuçları	104
Tablo 3.11 Kredi Kartı Sahipliğine İlişkin Marjinal Etkiler	106
Tablo 3.12 Kredi Kartı Sahipliği için Pearson χ^2 ve Hosmer-Lemeshow Uyum İyiliği İstatistikleri	107

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1 Ülke Tiplerine Göre Şube ve ATM sayısı	35
Grafik 1.2 Türkiye’de Cinsiyete Göre Dijital Finans Kullanım Oranı	50
Grafik 2.1 Ülke Türlerine Göre Finansal Dışlanma Sebepleri	74
Grafik 2.2 Türkiye’de Banka Hesabı Olmayan Kişilerin Belirttiği Sebepler	75
Grafik 3.1 Gider Kalemleri Üzerinde En Fazla Yer Kaplayan Harcamalar	84
Grafik 3.2 Katılımcıların Hesap Sahipliği Oranları	84
Grafik 3.3 Hesaplara Aylık Kaç Kez Mevduat Giriş – Çıkışı Olmaktadır	85
Grafik 3.4 Hesap Sahibi Olmayan Katılımcıların Sebepleri	86
Grafik 3.5 Acil Fon Bulabilecek Katılımcı Oranı ve Ana Fon Kaynakları	86
Grafik 3.6 Kadın ve Erkeklerde Kullanılan Kredi Oranı ve Kredi Türlerine Göre Dağılımı...	87
Grafik 3.7 Katılımcıların Tasarruf Durumu ve Tasarruf Etmeme Sebebi	88
Grafik 3.8 Katılımcıların Tasarruf Sebepleri.....	88
Grafik 3.9 Katılımcıların Tasarrufları Değerlendirme Şekilleri.....	89
Grafik 3.10 Güncel ve Temel Finans Sorularına Katılımcıların Yanıtları	89
Grafik 3.11 Katılımcıların Para Harcama ve Yönetme Bilgisini Nereden Öğrendikleri	90
Grafik 3.12 Online Bankacılık Uygulamalarında En Çok Kullanılan İşlemler	91
Grafik 3.13 Finansal Kayıtların Saklanma Süresi	91
Grafik 3.14 Hesap Sahipliği için ROC Eğrisi	103
Grafik 3.15 Kredi Kartı Sahipliği için ROC Eğrisi	107

KISALTMALAR LİSTESİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
APİ:	Açık Piyasa İşlemleri
AR-GE:	Araştırma Geliştirme
ATM:	Otomatik Vezne Makinesi
BDDK:	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BM:	Birleşmiş Milletler
CGAP:	Yoksullara Yardım için Danışma Grubu
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ:	Dünya Ticaret Örgütü
EKKY:	En Küçük Kareler Yöntemi
ESBG:	Avrupa Tasarruf ve Bireysel Bankacılık Grubu
EUİGE / IHDI:	Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişmişlik İndeksi
FinTech / FinTek:	Finansal Teknoloji
FODER:	Finansal Okuryazarlık ve Erişim Derneği
GATT:	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GMM:	Genelleştirilmiş Momentler Metodu
GSMH:	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYH:	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IFC:	Uluslararası Finans Kurumu
IFI:	Finansal Tabana Yayılma İndeksi
IMF:	Uluslararası Para Fonu
İGE / HDI:	İnsani Gelişim İndeksi
İİT:	İslam İşbirliği Teşkilatı
İMKB:	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KBDGSMH:	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hâsıla
KBDGSYH:	Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
KOBİ:	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
KVKK:	Kişisel Verilerin Korunması Kanunu
KYK:	Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü
MEB:	Milli Eğitim Bakanlığı
OECD:	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

PACFL: Finansal Okuryazarlık için Başkan Danışma Konseyi

POS: Satış Noktası

ROC: Alıcı İşletim Karakteristliği

SPK: Sermaye Piyasası Kurulu

TBB: Türkiye Bankalar Birliği

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

TKBB: Türkiye Katılım Bankalar Birliği

TSKB: Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

TOBB: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

WSBI: Dünya Tasarruf ve Bireysel Bankacılık Enstitüsü

ÖZET

Kapitalizmin iktisadi ve siyasi sınırlarına ulaşması sonucu, lider ülkeler finansal liberalizasyon adı altında sermayelerini finansal yatırım alanlarına çekerek uluslararasılaşma politikaları izlemişlerdir. Finansallaşma adı verilen bu süreçte küreselleşmenin sağladığı teknolojik gelişmeler, insanların sadece finansal ürün ve hizmetlere erişimini kolaylaştırmamış; temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak insanların borçlandırılmasıyla da finansal sisteme dâhil edilmeler sağlanmıştır. Ama günümüzde temel finansal ürünlere bile sahip olamayan kişiler bulunmakta olup bu kesimler genel olarak toplumdan da dışlanmış yoksul kimselerdir.

Finansal tabana yayılma içerisinde finansal eğitim, finansal ürün ve hizmetlere uygun erişim ve finansal tüketicilerin korunmasını kapsayan bir yapıyla hanehalklarının resmi finans kurumlarına erişimini sağlayan mekanizmadır. Bu çalışmada Antalya’da finansal tabana yayılmanın mevcut durumunu ölçmek ve hesap sahibi olmayı etkileyen faktörlerin tespiti amacıyla merkez ilçeler Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı, Döşemealtı ve Aksu’dan yüz yüze yapılan 515 anket verisi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda Antalya merkezinin finansal tabana yayılma oranı %89,3 olarak tespit edilmiştir. Hesap sahipliğini ölçmek için kullanılan lojistik regresyon sonuçlarına göre Antalya’da banka hesap sahipliğini etkileyen faktörler; gelir düzeyi, eğitim seviyesi, acil fon bulabilenler ve finansal yazılım kullananlar şeklinde tespit edilmiştir. Kredi kartı hesap sahipliğini etkileyen faktörler ise orta seviye ve üstü gelir, yükseköğretim ve finansal yazı okuyan/takip edenlerdir. Çalışma sonuçları kişilerin eğitim ve gelir düzeyi olmadan veya yükselmeden finansal olarak tabana yayılamayacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Finansal Tabana Yayılma, Finansal Dışlanma, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk, Dijital Finansal Tabana Yayılma, Finansal Erişim

SUMMARY
THE EFFECT OF DISTRIBUTION OF INCOME ON FINANCIAL INCLUSION:
ANTALYA EXAMPLE

As a result of capitalism reaching its economic and political limits, leading countries followed internationalization policies by attracting their capitals to financial investment areas under the name of financial liberalization. In this process called financialization, the technological developments provided by globalization have not only facilitated people's access to financial products and services; Inclusion in the financial system was ensured by borrowing people who could not meet their basic needs. But today, there are people who cannot even have basic financial products, and these segments are generally poor people who are excluded from the social society.

Financial inclusion is a mechanism that provides households with access to official financial institutions with a structure that includes financial education, appropriate access to financial products and services, and protection of financial consumers. In this study, 515 face-to-face survey data from central districts Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı, Döşemealtı and Aksu were used to measure the current status of financial inclusion in Antalya and to determine the factors affecting having an account. As a result of the study, the financial inclusion rate of Antalya center was determined as 89,3%. Factors affecting bank account ownership in Antalya, reached using logistic regression; income level, education level, those who can find emergency funds and those who use financial software. The factors that affect credit card account ownership are middle-level and above income, higher education and those studying financial writing. The results of the study show that people cannot spread financially without education and income level or without increasing.

Key Words: Financial Inclusion, Financial Exclusion, Income Distribution and Poverty, Digital Financial Inclusion, Financial Access

TEŞEKKÜR

Öncelikle yüksek lisans çalışmamda bana güler yüzü, sabır ve hoşgörölü kişiliğıyle her zaman yanımda olan, maddi ve manevi desteklerini hep üzerimde hissettiğim, tezimin her aşamasında görüş, öneri, akademik bilgi ve deneyimlerini hiçbir zaman esirgemeyen değerli hocam ve tez danışmanım sayın Dr. Öğr. Üyesi Nihan ÖKSÜZ NARİNÇ'e büyük bir içtenlikle teşekkürlerimi sunarım. Sonra, bana bilgi birikimleriyle değer kattıkları için diğer tüm hocalarıma ve pandemi şartlarında gözünü kırpmadan başta saha çalışması olmak üzere tezi tamamlamamda yardımcı olan Dr. Murat Furkan METİN ve Süleyman SEFER başta olmak üzere tüm arkadaşlarıma yardımları, sabırları ve anlayışları için teşekkürlerimi sunuyorum. Son olarak teze kattıkları görüş ve önerileri için Doç. Dr. Seda SÖNMEZ ve Dr. Öğr. Üyesi Hande KÜÇÜKÖNDER hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Bu çalışmayı hayatımda yerleri dolmayacak olan iki değerli insan annem Aynur Aktan ve dedem Mehmet Nefi Okudan'a ithaf ediyorum.

Mehmet Nefi AKTAN

Antalya, 2022

ÖNSÖZ

Finansal tabana yayılma içerisinde finansal okuryazarlık ve finansal eğitim, finansal erişim ve finansal tüketicilerin korunmasını kapsayan bir yapıyla hanehalklarının resmi finans kurumlarına erişimini sağlayan mekanizmadır. Finansal tabana yayılma ve finansal erişim benzer kavramlar olsa da arasında temel farklar vardır. Finansal tabana yayılma finansal ürünlere erişimi ve kullanımı kapsarken finansal erişim ise finansal hizmetlere ulaşabilme fırsatıdır. Dünya üzerinde en kapsamlı finansal tabana yayılma düzeyi çalışması olan Dünya Bankası tarafından hazırlanan, birçok finansal tabana yayılma çalışmasının temel veri seti olan Global Findex anket verileridir. İlk verisi 2011 yılına ait olan ve her üç yılda bir yayınlanan bu veri seti çalışmanın genelinde Global Findex (2018) atfıyla yer almaktadır. Veri setinin son sürümü olan 2017 yılı verilerine göre; dünya nüfusunun yaklaşık 1/3'ü, kendilerini resmi finansal hizmetlerden gönüllü veya gönülsüz olarak dışlamaktadır.

Bu çalışmanın amacı Antalya ilinin beş merkez ilçesi olan Muratpaşa, Konyaaltı, Kepez, Döşemealtı, Aksu'da mevcut finansal tabana yayılma oranını ve hesap sahipliğinin belirleyicilerini tespit etmektir. Bu kapsamda Antalya'nın beş merkez ilçesinde nüfusa oranlanarak yapılan anket çalışmasından elde edilen 515 verisi üzerinden lojistik regresyon analizi yapılmıştır. Lojistik regresyon sonuçlarına göre gelir ve eğitim düzeyleri banka hesap sahipliği ve kredi kartı sahipliğinin önemli belirleyicileri olarak tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular yorumlanıp literatür ile karşılaştırılmıştır.

GİRİŞ

Kapitalizmin ortaya çıktığı ve gelişmeye başladığı 1870-1914 tarihlerinde, ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde artışlar yaşanmıştır. Bu dönemlerde ulaşım, elektronik, bilgi teknolojileri ve iletişim alanlarındaki gelişmeler; ülkeleri, piyasaları ve insanları birbirinden ayıran zaman ve mekân gibi doğal engelleri ortadan kaldırmış, özellikle altyapı alanlarına yapılan yatırımlarla piyasalar arasındaki etkileşim hızlanmıştır. Bu faaliyetlerle beraber küreselleşme sürecini hızlandıran nedenleri Aktan ve Şen (1999: 4) şöyle özetlemiştir:

- Bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelerle ulaşım ve iletişim maliyetlerinin azalması,
- 2. Dünya Savaşı sonrası GATT müzakereleri ve IMF kredileriyle hızlanan ticari ve finansal liberalleşme süreci,
- Soğuk savaşla birlikte komünizm çökmesi ve ideolojik kutuplaşmanın sona ermesi,
- Ulaşım ve iletişimin gelişmesi sonucu kitle iletişim araçlarıyla tüketici tercihlerinin değişmesi,
- Salgın hastalık, terör olayları gibi bütün dünyayı etkileyen konularda ülkelerin ortak tutum sergilemesi ve birbirine yakınlaşması.

Bu dönemde dünya üretimi reel bazda yıllık olarak ortalama %2,7 oranında artarken, ihracat %3,5 oranında artmış ve ihracatın dünya üretimi içindeki payı, I. Dünya Savaşı'nın hemen öncesinde zirveye ulaşmıştır. Zirveye ulaşılan bu oran ancak 1970'lerde kırılmıştır (IMF, 1997: 112). Literatürde küreselleşmenin başlangıcı hakkında net bir tarih olmamasına karşın bazı akademisyenler (Oran, 2000: 4-5) 1490'ların sömürgecilik anlayışının günümüze evrilmiş hâli olduğunu bazı akademisyenlerin (Sachs vd, 1995: 1-3) sanayi devriminden günümüze kademeli olarak geldiği ve özellikle 1990'lardan sonra çok uluslu şirketlerin varlığıyla üst seviyelerini yaşadığını açıklamaktadırlar.

Robertson (1992) küreselleşme kavramı için hem dünyanın sıkılaştırılmasına hem de bir bütün olarak dünya bilincinin yoğunlaşmasına atıfta bulunmuştur. DPT (2000: 3)'ye göre küreselleşme; ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Yeldan (2010: 19), küreselleşmeyi başarı ölçütü sermaye getirisi olan ve devlet kârlılığı en çok arttıran yönetim anlayışı şeklinde ifade etmiştir. Kapitalizmin Altın Çağ'ının, 1970'lerden itibaren iktisadi ve siyasi sınırlarına ulaşması sonucu kapitalizmin lider ülkeleri, büyüme hızlarında yaşanan ciddi düşüşleri engellemek adına sermayenin finansal yatırım alanlarına çekilmesi ve

uluslararasılaşma politikaları uygulamaya başlamıştır (Yeldan, 2002: 3). Dünyadaki bu kâr arayışı mücadelesi içinde olan ülkeler, sermaye kısıtlarının kaldırılmasıyla iletişim ve bilişim alanındaki gelişmelerin sağladığı imkânlardan da yararlanmıştır. Bu süre zarfında ortaya çıkan yeni finansal ürün ve hizmetler, teknolojik gelişmelerle birlikte dünya genelinde alınıp satılmaya başlanmıştır. Uluslararası alanda yaygınlaşan bu hızlı gelişmeler finansallaşmanın temelini oluşturmaktadır.

Stanford Okulu ekonomistlerinden McKinnon ve Shaw tarafından oluşturulan finansal liberalizasyon kuramı (finansallaşma); gelişmekte olan ülkeler tarafından finansal baskı ve kredi sınırlandırmalarına son verilerek faiz oranlarının piyasaya bırakılması sonucu yatırımları, tasarrufları, rekabeti, ekonomik gelişmeyi ve kaynak dağılımını sağlayan kuramdır (Kılıç, 2012: 114). Finansallaşma için; finansal piyasaların, finansal işlemlerin ve finansal kurumların büyüklüğünde ve öneminde bir artış (Orhangazi, 2006: 4) veya finansal güdülerin, finansal piyasaların, finansal aktörlerin, finansal kurumların yerel ve uluslararası ekonomilerin işleyişinde artan rol (Epstein, 2005: 3) şeklinde tanımlamalar yapmak mümkündür.

Günümüzün ekonomisine yön veren bu neoliberal yaklaşımlar, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla başlamış ve 1989 yılında düzenlenen bir konferansta borç sorunu içindeki üçüncü dünya ülkelerine yönelik geliştirilen ve içeriğinde makroekonomik tedbirler, yurtiçi liberalizasyon, serbest pazar ve dışa uyum politikalarını barındıran 10 maddelik bir uzlaşma metniyle ortaya çıkmıştır. John Williamson tarafından oluşturulan ve Washington Uzlaşısı olarak adlandırılan bu uzlaşma metni, başta Latin Amerika ülkeleri sonrasında gelişen ekonomiler ve eski sosyalist ülkelerde uygulamaya konulmuştur. Bu uzlaşya Dünya Bankası, IMF, DTÖ ve Avrupa Merkez Bankası da katılmıştır (Marangos, 2009: 350; Tekgül ve Cin, 2015: 248).

Türkiye Cumhuriyeti finansal liberalleşmeye ilk adımı 24 Ocak 1980 tarihinde alınan yapısal düzenlemeler ile atmıştır. Bu düzenlemelerden bazıları birincil ve ikincil piyasaların oluşturulması, SPK'nın kurulması, Hazine tarafından bono ve tahvil satışına başlanması, İMKB'nin (şimdiki adıyla Borsa İstanbul) faaliyete geçmesi, TCMB'nin API'yi parasal kontrol amacı olarak kullanması, TL'nin konvertibl hâle getirilmesidir (Kaplan, 1999: 15-16).

On yıl gibi kısa sürede gerçekleştirilen bu finansal serbestleşme politikaları ekonomide kırılğanlıklara da yol açmıştır. Bu dönemler de Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülkede bankacılık altyapısının yeni yeni gelişmesi ve ani sermaye hareketlerinden dolayı bankacılık ve döviz krizleri yaşanmıştır (Karaçor, 2006: 381). Finansallaşmayla, gelişmiş ülkelerdeki düşük faiz oranları gelişmekte olan ülkelere yatırım olarak dönmektedir. Bu sebeple para ve sermaye, sermaye ve bilgi zengini ileri ülkelere fırsat zenginliği daha yoksul ülkelere akarak ülkeler

arasındaki eşitsizlikleri ortadan kaldıracak ve ekonomik küreselleşmenin gerçekleşmesine olanak sağlayacaktır (Karaçor (2002)’den akt. Aydemir ve Kaya, 2007: 268). Ancak finansal istikrarı sağlamak için ülkelerin güçlü finansal sistemlere ihtiyacı vardır. Bu yüzden ülkeler finansal sistemlerini şoklara karşı savunmasız hâle getiren veya getirebilecek zayıflıkları dikkate almak zorunda kalmışlardır (Huang ve Wajid, 2002: 14).

Endüstri toplumu olarak bilinen merkez ülkeler, üretimlerinin küreselleşmesiyle bilgi toplumuna doğru evrilmiş olması, imalat sektörünün önemini azaltırken hizmet sektörünün önemini arttırmıştır. Üretimlerinin küreselleşmesiyle uluslararası şirketler, dünyadaki çoğu ülkeden daha güçlü bir ekonomik yapıya kavuşarak hem ekonomik hem de siyasi kararlarda etkin hale gelmişlerdir. Küreselleşme, kitle iletişim araçlarıyla bilgi akışını asgari düzeye indirmekte ve dünyayı ‘küresel bir köye’ çevirerek dünyanın bir ucundaki olumlu veya olumsuz olaydan saniyeler içerisinde haberdar olunulmasına olanak sağlamıştır (Aktan ve Şen, 1999: 4; IMF, 1997: 51).

Finansal liberalizasyonun neden olduğu olumsuzluklar da bulunmaktadır. Bunlardan biri sermaye piyasalarını ve bankacılık sektörünü daha hassas ve duyarlı bir hale getirmiştir. Bu sürece kadar etkili olan ödemeler bilançosu krizleri yerini ani sermaye giriş - çıkışları nedeniyle, finansal derinliği olmayan ülkelere bankacılık ve döviz krizlerine bırakmıştır. Finansal liberalizasyon yüksek finansal derinliğe sahip ülkelere üretimi artırırken, finansal derinliğin ve finansal tabana yayılmanın daha düşük olduğu ülkelere eşitsizliğe neden olmaktadır (Furceri vd., 2019: 166; Sachs, 1998: 104; Karaçor, 2006: 381).

Sermaye girişleri, döviz kuru üzerindeki etkileri sebebiyle yerli para birimini değerlendirmekte ve yatırımların kârlılığını azalttığından yatırım kısıtını şiddetlendirmektedir (Rodrik ve Subramanian, 2009: 112). Özellikle gelişmekte olan ekonomilerin yaşadığı bir diğer sorun ise para ikamesidir. Dolar, euro gibi para birimleri, enflasyon oranının yüksek olduğu ülkelere ulusal paranın yerine ekonomide satın alma gücü açısından aktif bir biçimde kullanılmaktadır (Özdemir ve Sever, 2004: 39). Küreselleşmeyle birlikte emek yoğun sektörlerde artan rekabet ortamı nitelsiz işgücü açısından işsizliği körüklemektedir. Aynı zamanda gelişmekte olan ülkelerin ithal teknolojiye bağımlı yapısı, sağlıksız dış ödemelere ve sık sık dış şoklara maruz kalmalarına neden olmaktadır (Aktan ve Şen, 1999: 6).

Sermayenin dolaşımının ülke sınırlarını aşarak küresel ölçekte yayılması, bu tür transferlerin hızlı ve daha az maliyetli yapılmasına olanak sağlamış ve finansal alandaki yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Bu finansal yenilikler sektöre yeni araçların yanında yeni kurumlar da kazandırmıştır. Finansal piyasaları etkileyen değişimleri ve gelişmeleri ifade eden finansal yenilik kavramı dar anlamda, finansal enstrüman çeşitliliğindeki artışı ifade ederken,

geniş anlamda ise finansal piyasalarda, finansal kurumlarda, finansal hizmetlerde meydana gelen değişimleri kapsamaktadır. Dar ve geniş kapsamlı tanımlardan da yola çıkılacağı üzere ürün çeşitliliği, gelişmeler ve değişimler, rekabet sonucu oluşan olgulardır. Finansal enstrümanlar 1960'lı yıllara kadar banka mevduatları, senetler, mevduat senetleri, tahvil ve hisse senedi gibi temel ürünler iken 1970'li yıllardan itibaren enflasyon ve faiz oranlarındaki dalgalanmalar finansal yeniliklerin temelini oluşturmaktadır. ATM, EFT ve kredi kartı gibi finansal ürünler ise teknolojiyle günümüze sunulan finansal yeniliklerdir (Kaplan, 1999: 1-2; Oktayer, 2011: 353; Yetiz ve Ünal, 2018: 119).

Frame ve White (2004), finansal yenilikleri ürün, hizmet, organizasyon şekli olmak üzere üçlü bir sınıflamaya tabi tutmaktadır. Finansal yeniliklerde regülasyonlar ve vergilendirme oldukça önemli bir yere sahiptir. Regülasyonlarla finansal yeniliklerin hem hukuki boyutu güvence altına alınmakta hem de finansal ürün ve süreçlerin geliştirilmesine katkı sağlanmaktadır. Hukuki güvenin olduğu yerde AR-GE faaliyetleri ve yatırımcılar çoğalmakta bu da finansal ürün ve süreçlerin gelişmesine olanak sağlamaktadır. Vergisel alanda yapılacak düzenlemeler biraz daha kritik olmakta olup yatırımcı kârlılığını belirlediği için yukarı yönlü yapılacak bir artış başka finansal ürün arayışına sevk edebilirken finansal sistemden çıkılmasına da neden olabilmektedir (Frame ve White, 2004: 119-123).

Finansal yenilik alanlarını etkileyen diğer unsurlar toplumların ekonomik, kültürel ve sosyal gelişmişlik düzeyi ile eğitim düzeyleri olarak sıralanabilir. Eğitim düzeyinin yüksek olmasıyla piyasa aktörleri daha karışık finansal ürünleri kullanma fırsatına sahip olmaktadır (Fabozzi vd., 1998: 12). Finansal yenilikler, hem para arzı hem para talebinde değişikliklere neden olabilmektedir. Başta kredi/banka kartı gibi ödeme yöntemleriyle insanlar paralarını bankalarda tutarak nakit para talebini azaltacak, bankalarda tutulan mevduatlar, piyasaya kredi olarak dönerek paranın dolaşımını arttırırken Merkez Bankalarının fiyat istikrarı olan temel hedefini de güçlendirecektir.

Bilişim teknolojileri ve bankacılık altyapısındaki gelişmelerle beraber günümüzde internet üzerinden alışverişler ciddi rakamlara ulaşırken, akıllı cep telefonları, bilgisayar ve ATM gibi araçlarla bankacılık işlemlerinin sağlanması, hem kayıt dışılığı önlemekte hem de günlük yaşamdan kolaylıklar sağlamaktadır. Özellikle bu tez çalışmasının yapıldığı dönemlerde etkili olan koronavirüs pandemisiyle başta temassız kartlar olmak üzere yeni ödeme yöntemlerinin yaygınlaşması tüketicilerin nakit taşıma riskini de azaltmıştır. Küreselleşme sonucunda ortaya çıkan bu kolaylıklar rekabet ortamını arttırmakta, yeni finansal ürün ve yeniliklerin kapısını açmaktadır.

Günümüzde finansal yeniliklerinden en belirsiz ve en spekülâtif olanı kripto borsalarıdır. Kripto borsalarının ilk ürünü bitcoindir. Satoshi Nakamoto adında veya mahlasında kişi ve/veya grup tarafından 2008 yılında bir makalede yayınlanan bitcoin sistemi, 2009 yılında ilk piyasa işlemini gerçekleştirmiştir. Bilgisayar algoritmalarıyla oluşturulmuş ve fiziki varlığı olmadığı için sanal para olarak da adlandırabilen bitcoin sisteminde tüm veriler online olarak iki taraf arasında hızlı bir şekilde gerçekleşirken, devlet kurumlarının kontrolü dışında olduğu için de çeşitli olumsuz durumlara zemin hazırlamaktadır (Sönmez, 2014: 1-2).

Hem yatırım hem de ödeme aracı olarak kullanılabilen bu tür varlıklar hakkında hukuki, siyasi, ekonomik ve dini tartışmalar devam etmektedir (Alkış, 2018; Duymaz, 2021; Gültekin ve Bulut, 2016). Resmi ödeme yöntemi olarak El Salvador harici dünya genelinde daha kabul görmeyen kripto varlıklar (Alvarez vd., 2022: 1), bazı ülkelerdeki firmalarda ödeme yöntemi olarak kullanılabilirken dünyanın birçok ülkesi tarafından özellikle muhasebeleştirilememesi nedeniyle resmi ödeme aracı olarak kullanılamamaktadır (Sönmez, 2014: 12). İngiltere, ABD gibi ülkelerin çoktan düzenlemeler yaptığı (Chohan, 2017: 6-13) kripto varlıklarına karşı Türkiye’de de düzenlemeler üzerinde çalışmalar yapılmakta ve 2022 yılı içerisinde düzenlemelerin yasalaşması beklenmektedir¹(Investing.com, 2022).

Finansallaşmayla insanların sadece finansal ürünlere erişimi kolaylaşmamış, temel ihtiyaçlarını karşılayamayacak insanların borçlandırılmasıyla da finansal sisteme dâhil edilmesi sağlanmıştır. Ama günümüzde hâla temel finansal ürünlere bile sahip olamayan kişiler bulunmaktadır. Genel olarak bu kişiler toplumdan da dışlanmış kişiler olup en yoksul kesimi temsil etmektedir (Kempson ve Whyley, 1999: 4). Finansal tabana yayılma olarak tanımladığımız bu kavram halkın yoksul tabanının resmi finansal ürün ve hizmetlere erişimini amaçlamaktadır. Finans kurumları 1980’li yılların sonuna doğru hizmetlerini nüfusun finansmana erişimi az olan kesimlerine sunmaya başlaması, yoksul insanların çektikleri kredileri geri ödemelerinin yanında tasarruf etmelerini amaçlayan yeni bir yaklaşımı ortaya çıkarmıştır. Endonezya, Bangladeş, Bolivya gibi ülkelerdeki ilk deneyimler “yoksullara bankacılık” olarak tasarlanan mikrofinansın ve kırsal finansmanın gerçekte finansal olarak uygulanabilir olduğunu dolayısıyla sürdürülebilir bir temelde erişimi artırabileceğini de kanıtlamıştır (Hanning ve Jansen, 2010: 2). Nüfusun finansal hizmetlere erişimi ve kullanımı olarak tanımlanabilen finansal tabana yayılma, sosyoekonomik faydalarının yanında Binyıl

¹ Investing.com (2022) “Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Kripto paralara sıcak bakmıyorum” (<https://tr.investing.com/news/cryptocurrency-news/cumhurbaskan-erdogan-kripto-paralara-scak-bakmyorum-2305940>) (Erişim Tarihi: 28.06.2022).

Kalkınma Hedefleri, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gibi politikalarda bir araç olan finansal sektörün derinleşmesi için uygun bir ortam hazırlamaktadır. Bu yüzden politika yapıcılar ve akademisyenler tarafından yoğun ilgi görmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL TABANA YAYILMA: KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Finansal Tabana Yayılmanın Tanımı

Dünya ülkeleri savaşlar, sömürgecilik faaliyetleri, devrimlerle uğraşırken vatandaşlarının ihtiyaçlarını özellikle de finansal ihtiyaçlarına önem vermeye başlaması 1900’lü yılların ortalarını bulmuştur. Ülkeler, ülkelerarası toplantılar sonucu kurulan şirketler ve hâlihazırdaki uluslararası şirketlerin oluşturduğu alt kurumlar gibi kurum ve kuruluşlar oluşturarak finansal konuların yanında çeşitli toplumsal konularda da ortaklıklar kurmuştur. Bu kurumlardan bazıları Tablo 1.1’de verilmiştir.

Tablo 1.1 Finans Tabanlı Önemli Kurum ve Kuruluşlardan Bazıları

Kurum/Karar	Orijinal İsmi	Kuruluş Yılı	Amacı
Binyıl Kalkınma Hedefleri	Millennium Development Goals	2000-2015	Finans, Yoksulluk, Eğitim gibi Alanlar
Finansal İçerme İttifakı	Alliance for Financial Inclusion	2008	Sürdürülebilir Finansal İşlemler
Ulusal Finansal Eğitimciler Konseyi	The National Financial Educators Council	2006	Finansal İşlemler Hakkında Çözüm Arama
Uluslararası Finansal Eğitim Ağı	International Network on Financial Education	2008	Finansal Eğitimler Hakkında Politikalar Yürütmek
Başkanın Finansal Okuryazarlık Danışma Konseyi	President’s Advisory Council on Financial Literacy	2008	Başkan’a Finansal Okuryazarlık Hakkında Rapor Hazırlayan Komite
Finansal İstikrar Kurulu	Financial Stability Board	2008	Finansal Sistemi Takip Eden ve Tavsiyelerde Bulunan Kurum
Finansal İçerme Küresel Ortaklığı	Global Partnership for Financial Inclusion	2010	Finansal Tabana Yayılma İle İlgili Çalışmalar Yapmak
Finansal Eğitim Uzman Kurulu	Expert Group on Financial Education	2008	Finansal Eğitim Programı
Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları	Sustainable Development Goals	2015-2030	Büyüme, Yoksulluk, Eğitim, Cinsiyet Eşitliği gibi Alanlar

Kaynak: Yazar tarafından kaynaklar taranarak derlenmiştir.

Tablo 1.1’ de belirtildiği üzere finansal kurum ve kuruluşların oluşmasının nedeni dünya ülkelerinin liderlerinin kendi halklarının çoğunluğunun finansal açıdan sınıfta kaldığını kabul etmeleridir. Bu görüşü yaşanan ekonomik sıkıntılar desteklerken en açık örnek 2008 yılında yaşanan ve tüm dünyanın etkilendiği finansal krizdir. Bu krizin doğuşunu özetle, Amerika’daki bankaların emlak fiyatı yükselen piyasada kredi skorları düşük bireylere de konut kredisi kullandırması sonucu verilen kredilerin sorunlu hâle dönüşmesi sonucu yaşanan kriz şeklinde açıklanabilir.

Düşük gelirli ülkelerde; firmaların ve halkın büyük çoğunluğunda finansal kurumların sınırlı şube ağının olması, ATM’ler aracılığıyla sınırlı işlemler yapılması, finansal kurumların küçük mevduat ve kredilerde yüksek işlem maliyeti çıkarması gibi sebeplerden dolayı resmi finansal hizmetlere erişememe eğiliminde olduğu görülmüştür (Morgan ve Pontines, 2014: 5).

Finansal tabana yayılma tam da bu noktada devreye girmektedir. İngilizcesi “Financial Inclusion” olan ve Türkçeye “Finansal Tabana Yayılma”, “Finansal İçerme”, “Finansal Katılım” ya da “Finansal Kapsama” gibi kavramlarla çevrilen bu tanım kısaca bireylerin ve işletmelerin finansal ürün, yenilik, hizmetlere erişimi ve kullanımı olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre finansal tabana yayılma, dezavantajlı ve düşük gelirli gruplara bankacılık hizmetlerinin uygun bir maliyetle sunulmasıdır (Leeladhar, 2006: 73; Dev, 2006: 4310). Dünya Bankası finansal tabana yayılma kavramını; bireylerin ve işletmelerin, sorumlu ve sürdürülebilir bir şekilde sunulan finansal hizmet ihtiyaçlarını karşılayan faydalı ve uygun fiyatlı finansal ürünlere ve hizmetlere erişimin olması şeklinde açıklamıştır (World Bank, 2021a).

Sarma ve Pais (2011: 613), finansal tabana yayılmayı ekonominin tüm üyeleri için finansal sisteme erişim, kullanılabilirlik ve kullanım kolaylığının sağlanmasının yanı sıra finansın günlük yönetimini geliştiren ve kayıt dışılığın büyümesini azaltan bir süreç olarak açıklamıştır. Bihari (2011: 28), dezavantajlı ve düşük gelir grupları için uygun bir maliyetle bankacılık hizmetlerinin kullanılabilirliği şeklinde açıklamıştır. Hanning ve Jansen (2010: 1)’e göre, bankasız nüfusu resmi finansal sisteme çekmeyi amaçlayan böylelikle tasarruf, ödeme ve transferlerden kredi ve sigortaya kadar çeşitli finansal hizmetlere erişim fırsatıdır. Hariharan ve Marktanner (2012: 23) yaptıkları çalışma sonucunda finansal tabana yayılma kavramını, bir ülkenin toplam faktör üretkenliği ve sermaye oluşturma yeteneğinin sağlam ve önemli bir korelasyonu olduğu ve finansal tabana yayılma eksikliğinin birçok sosyoekonomik sorunun sonucu olsa da, bu sorunların çözümünün de önemli bir parçası olduğunu belirtmişlerdir.

Dünya Bankası, Haziran 2014 yılında İstanbul’da düzenlenen finansal tabana yayılma konferansı için yayınladığı bildiride finansal tabanı yayılma kavramını dar ve geniş kapsamda ele almıştır. Dar kapsamda finansal hizmetleri kullanan kişi ve şirketlerin oranı olarak açıklarken geniş kapsamda finansal hizmetlere ihtiyaç duyan birey ve işletmelerin, finansal kuruluşlar tarafından etkili ve sorumlu bir şekilde sunulan finansal ürünlerin tamamına erişebilmeleri ve kullanabilmek için gerekli bilgi ve beceriye sahip olmaları şeklinde açıklamıştır. Finansal tabana yayılma içinde finansal erişim, finansal okuryazarlık ve finansal tüketicilerin korunması konularını kapsamaktadır (World Bank, 2014).

Yukarıda verilen tanımlarda da belirtildiği gibi öne çıkan ortak birkaç özellik vardır. Bunlar finansal hizmetlerin mevcudiyeti, bu hizmetlere erişim ve erişilen hizmetin düzenli kullanılabilmesidir. Finansal tabana yayılma konusu ilk olarak 1990’lı yıllarda İngiltere’de toplumsal dışlanmanın uzantısı olan ve finansal tabana yayılmanın karşıtı olan finansal dışlanma konusu kapsamında siyasi bir mesele iken 2000’li yılların sonuna doğru küresel ölçekte tartışılan bir konu haline gelmiştir. Finansal tabana yayılma hakkındaki literatür de bu şekilde evrilmeye başlamıştır. Finansal tabana yayılma konusu çerçevesindeki ilk çalışmalar kavramın tanımı ve özellikleri üzerinde dururken sonraki çalışmalar ölçüm yöntemleri, ekonomik büyüme, yoksulluk ve gelir dağılımı üzerindeki ilişkilerine doğru gelişmiştir (Kabakova ve Plaksenkov, 2018: 199; Kim vd., 2018: 2-3). Yakın dönemde yapılan çalışmalarda finansal tabana yayılmanın karbondioksit emisyonu (Le vd., 2020), ekosistem üzerine etkisi (Kabakova ve Plaksenkov, 2018) ve enerji yoksulluğu (Koomson ve Danquah, 2021) gibi çevresel problemler üzerine etkilerini tartışan çalışmalar da bulunmaktadır.

Küresel anlamda finansal tabana yayılma alakalı ilk adım, Meksika’nın Riviera Maya bölgesinde 2011 Küresel Politika Forumu’nda (GPF) düzenlenen Maya Deklarasyonudur. Maya Deklarasyonu, Finansal İçerme İttifakı (AFI) öncülüğünde gelişmekte olan ve yükselen ülke politika yapıcılar tarafından daha fazla finansal tabana yayılmak için 80’den fazla ülkenin imzaladığı (bu ülkeler dünyadaki bankasız nüfusun %75’inden fazlasını temsil ediyordu) finansal tabana yayılma politikasının geliştirilmesine ilişkin ortak ilkelerin bulunduğu taahhütler dizisidir (AFI, 2021; Ayyagari ve Beck, 2015: 1).

1.2. Finansal Tabana Yayılmanın Önemi

Gelişmekte olan ülkelerde finansal tabana yayılma, temiz su veya zorunlu ilköğretim gibi kamu gücünün başrol olması gereken önemli konulardan birisidir. Rakipsiz olma ve dışlanmama özelliklerini tam olarak karşılamadığı için Kelkar (2010: 58)’ın yarı kamu malı olarak değerlendirdiği finansal tabana yayılmayı Ozili (2020: 6), kamu malı olması durumunda

gerçekleşebilecek olumlu ve olumsuz² durumlardan bahsetmiştir. Hindistan gibi kamu bankalarının fazla olduğu ülkelerde bankacılık hizmetlerinin toplumun tüm kesimlerine yayılması daha kolayken Türkiye gibi kamu bankalarının az olduğu ülkelerde finansal taban oluşturmak o kadar kolay değildir. Finansal taban oluşturmak için kamu bankası sayısının yanında bir ülkenin ekonomik altyapısı, hukuk yapısı, halkının eğitim seviyesi ve kamu sektörünün özel sektörle işbirliği düzeyi gibi unsurlarda önemlidir. Piyasadaki yabancı banka sahipliğinin finansal tabana yayılmayı olumsuz etkilediği Sarma ve Pais (2011: 625) tarafından desteklenirken³, Léon ve Zins (2020) ise Pan Africa denilen Afrika'daki bölgesel yabancı bankaların pazar payını artırma amacıyla firma ve hanehalklarının krediye erişimi arttırdığını açıklayarak bu görüşe karşı çıkmıştır.

Finansal tabana yayılmanın temelleri, banka kullanmayan halkın ihtiyaçlarını ele alarak yoksullukla mücadele etmek için Muhammed Yunus tarafından 45 yıl önce kurulan sosyal bankacılık modeliyle atıldı. Bangladeş'te "Yoksullar için Bankacılık" amacıyla kurulan bu banka (Grameen Bank), özellikle kadınların girişimciliklerini desteklemek için verilen mikrokredilerle yoksulluğu azaltmaya amaçlamıştır. Ekonomik ve sosyal kalkınma yaratma çabaları, Muhammed Yunus ve Grameen Bank'a 2006 yılı Nobel Barış Ödülünü kazandırmıştır (Chibba, 2009: 214).

Doğru bir finansal tabana yayılma politikasıyla sahip olunan finansal hizmetler, (mevduat, tasarruf, kredi ve sigorta) daha adil gelir dağılımı sağlayarak tasarruf açığını azaltılabilir, artan bu tasarruflar hem bankacılık sektörünün büyümesinde hem de ekonomik yatırımlarda kullanılarak toplam büyüme oranlarını etkileyebilmektedir. Örnek olarak finansal tabana yayılma sonucu alınan krediler, toplumun zayıf kesimlerine verildiği takdirde gelir ve geçim kaynağı yaratarak yoksulluk sorununun azalmasına olanak sağlayabilmektedir (Sethy, 2016: 195).

Finansal tabana yayılma, insanların finansal işlemlerini daha verimli ve güvenli bir şekilde yapmasına olanak tanır. Eğitim, emeklilik ve ticarete yatırım yapmayı mümkün kılarak insanların yoksulluktan kurtulmalarına yardımcı olur. Özellikle yoksul haneler için işsizlik veya hanehalkı geçimini sağlayan birinin vefatı gibi gelir şoklarını yönetmeyi sağlayarak, insanların ilk etapta yoksulluğa düşmesini engelleyebilir. Finansal tabana yayılma ile bankacılık sistemi kullanılarak hükümetlerden veya işletmelerden bireylere ve bireylerden hükümete veya

² Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki finans kurumları özel sermaye ile finanse edildiği için finansal tabana yayılmayı kamu malı yapmak çok zordur. Kamu malı olması durumunda finansal dışlanmanın gerçek nedenini ortaya çıkarmadığı gibi finansal tabana yayılmayı finanse etmek uzun dönemde sürdürülebilir değildir. Sürdürülebilir olduğu süre zarfı içerisinde de finansal tabana yayılmaya aktarılan finansmandan dolayı diğer önemli kamu projeleri ertelenebilir. Olumlu yönleri için bakın (Ozili, 2020: 5-6)

³ Sarma ve Pais (2011)'e göre kamu bankalarının da finansal tabana yayılmada önemli bir etkisi yoktur.

işletmelere daha şeffaf ödemelere olanak tanır ve topluma, sektöre ve hükümetlere daha geniş faydalar sağlayabilir. Resmi finansal sisteme ve uygun krediye erişim, uzun vadede ekonomik büyümeyi ve üretkenliği artıracak eğitim ve iş fırsatlarına yatırımları kolaylaştırabilir (Demirgüç-Kunt vd., 2017: 2; Demirgüç-Kunt vd., 2019: 2; Sarmiento, 2018: 17-19).

Küçük işletmeler ve girişimciler de finansal tabana yayılma ile büyüme fırsatı yakalayabilir ve birikimlerini güvende tutabilir. Küçük işletmeler veya girişimciler kredilendirme sonucu elde ettikleri kaynakları doğru alanlarda kullandıkları sürece büyüyebilir ve tasarruflarını finansal kurumlarda saklayarak olası tehlikelere karşı koruyabilmektedir. Küçük işletmeler, finansal tabana yayılma sonucu finansal kurumlarla POS anlaşmaları gibi anlaşmalar yaparak müşterilerine ödeme konusunda çeşitlilik sağlarken kayıt dışılığı da önleyebilmektedirler. Finansal tabana yayılma bireyler açısından tasarrufları değerlendirme aracı olarak kullanabilmektedir. Tasarrufların finansal kurumlar aracılığıyla mevduata dönüştürülmesi bankacılık sektörü istikrarı için önemli bir yere sahiptir.

Finansal tabana yayılma Merkez Bankası'nın para politikasını üç kanal üzerinden etkileyebilir. Birincisi finansal şoklar üzerinden etkilemesidir. Finansal olarak dışlanmış hanelerin payı ne kadar büyükse, bir şokun ardından toplam talebi ve enflasyonu istikrara kavuşturmak için gereken politika tepkisi de o kadar güçlü olmalıdır. İkinci kanal çıktı ve enflasyon oynaklığıyla ilgilidir. Merkez Bankası para politikasını optimize etmek için, çıktı oynaklığının enflasyon oynaklığı oranınınca dengede tutması gerekmektedir. Üçüncü kanal ise fiyat indextir. Özellikle finansal tabana yayılma oranı düşük olan ekonomilerin olası yanlış bir fiyat indeksi seçmesi ilerleyen dönemlerde onlara ek bir enflasyonist baskı oluşturabilmektedir (Mehrotra ve Yetman, 2015: 93).

Hükümetler yetki güçlerini kullanarak oluşturacağı düzenlemelerle finansal alanlara yatırım fırsatı yaratabilir yaratılan bu fırsatlar finansal tabana yayılmayı arttırabilme potansiyeline sahiptir. Yasal anlamda yapılan önlemler arasında Fransa'da çıkarılan Dışlama Yasası, Hindistan'da kurulan Borç Tahsil Mahkemeleri, ABD'de Yeniden Yatırım Yasası, İngiltere'de Finansal Erişim Görev Gücü birer örnektir (Kempson vd., 2004: 10; Sarma ve Pais, 2011: 614; Bihari, 2011: 38). Özellikle cep telefonu ve internet aracılığıyla bankacılık alanında yapılacak altyapı ve güvenlik çalışmaları bu alanda hem finansal tabana yayılmayı arttırmakta hem de maliyetleri azaltmaktadır. Örnek olarak Kenya'da mobil paranın ödeme yöntemi olarak kullanması; gelir, mesafe ve gerekli belgelerin eksikliği gibi sebeplerden dolayı finansal erişim problemi yaşayan Afrika ülkelerinde mesefa engelini ortadan kaldırmıştır. Kenya'da 2012

araştırmasına göre mobil telefon kullanan kişilerin %68'inde mobil para hesabı bulunurken⁴ 2017 yılı verilerine göre nüfusun %58'i mobil para hesabı sahibidir (Demirgüç-Kunt ve Klapper, 2012b: 4-9; Demirgüç-Kunt vd., 2017: 6).

Finansal tabana yayılmanın dünya genelinde tanınırlığını, amacını, faydalarını göstermek amacıyla başta Dünya Bankası başta olmak üzere farklı kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli kongre, konferans ve çalışmalar düzenlenirken özellikle gelişmekte olan ülkeler için politika önceliği haline gelmiştir. Bu çalışmalardan birisi de 3-4 Haziran 2014 tarihinde Dünya Bankası tarafından İstanbul'da düzenlenen Hazine Müsteşarlığı, BDDK, SPK ve Borsa İstanbul işbirliğiyle gerçekleşen “Finansal Tabana Yayılma Konferansı”dır. Konferansa; Dünya Bankası, IFC, CGAP, OECD, Finansal Tabana Yayılma Birliği, İslami Araştırma ve Eğitim Enstitüsü, Avrupa Merkez Bankası, Rusya, İngiltere, Kanada, Pakistan ve WSBI/ESBG'den katılımcılar ve Türkiye'nin önde gelen özel sektör kuruluşları ve telefon operatörleri katılmıştır.

Konferansın amaçlarından bazıları Türkiye'deki paydaşlar arasında finansal tabana yayılmanın tartışılmasını sağlamak, finansal tabana yayılma politikalarının tasarımında Türkiye'yi desteklemek, uluslararası deneyimler hakkında görüşmeler yapmaktır. Konferansta tartışılan konular arasında G-20'nin finansal tabana yayılma gündemi, finansal tabana yayılma stratejileri, bireyler ve işletmeler için finansal hizmetlere erişimin kullanımı ve kalitelerinin artırılması, kadınların finansal hizmetlere erişimi, islami finans ve finansal tabana yayılmayı arttırmaya yönelik alternatif hizmetler yer almıştır (World Bank, 2014).

Günümüzde finansal tabana yayılma üzerine en kapsamlı çalışma Dünya Bankası'nın Global Findex veri tabanıdır. Bill ve Melinda Gates Vakfı'nın finansmanıya başlatılan Kalkınma Araştırmaları Grubu tarafından oluşturulan veriler 2011'den beri her üç senede bir yayınlanmaktadır. Veri setinin son sürümü olan 2017 yılı verileri 140'dan fazla ekonominin 150.000'den fazla yetişkinine uygulanan anket yöntemiyle sorulan sorulardan oluşturulmuştur (Demirgüç-Kunt vd., 2018). Birçok finansal tabana yayılma çalışmasına kaynak sağlayan bu veri seti; ülke analizleri, betimsel yorumlar, çeşitli ülkelerarası karşılaştırmalar gibi birçok çalışmada kullanılarak finansal tabana yayılma literatürünü çeşitlendirirken politika yapıcılarda bir nebze tavsiyeler vermektedir. Tablo 1.2'de Türkiye, dünya ve gelişmekte olan ülkelerdeki hesap sahipliği oranları verilmiştir.

⁴ Kenya'da 2012 araştırmasına göre mobil telefon kullanan kişilerin %68'inde mobil para hesabı bulunurken Afrika kıtasında genel olarak yetişkin nüfusunun %23'ü banka hesap sahibidir.

Tablo 1.2 Türkiye, Dünya ve Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Hesap Sahipliği Oranları

	Toplam Hesap Sahipliği Türkiye (%)	Gelişmekte Olan Ülkelerin Hesap Sahipliği (%)	Dünya (%)
2011	58	42	51
2014	57	55	61
2017	69	63	67

Kaynak: Global Findex (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 1.2’de yer alan Global Findex (2018) verilerine göre 2011 yılında dünya genelinde finansal ürün ve hizmetlere erişimi olmayan tahmini 2,5 milyarlık nüfusun (finansal olarak dışlanmış %49’luk kesim) büyük çoğunluğunun gelişmekte olan ülkelerde yaşadığı belirtilmiştir. Finansal ürün ve hizmetlere erişimi olmayan tahmini 2,5 milyarlık nüfusun başlıca finansal dışlanma nedenleri yüksek işlem maliyetleri, fiziki mesafeler, gerekli belgelerin eksikliği olarak sıralanmaktadır. Global Findex (2018) verilerine göre 2014 yılından 2017 yılına 515 milyon, 2011 yılından 2017 yılına kadar da 1.2 milyar kişi hesap sahibi olmuştur. Bu sonuçlara rağmen dünya nüfusunun yaklaşık %30’unun (1.7 milyar kişi) hâla bankaya erişimi yoktur (Demirgüç-Kunt ve Klapper, 2012a: 2-4; Demirgüç-Kunt vd., 2015: 4-6; Demirgüç-Kunt vd., 2018: 1-5).

Global Findex (2018) verilerine göre 2011, 2014 ve 2017 yıllarında dünya nüfusunun hesap sahipliği oranı sırasıyla %51, %61 ve %67 olarak hep artış göstermiştir. Gelişmekte olan ülkelerde ise hesap sahipliği (2017 yılı için) 2014 yılına göre %8 oranında artarak %63 seviyelerine ulaşmıştır. Çalışmaların Türkiye kısmında ise 2011 yılında %58 olan hesap sahipliği oranı 2017 yılına kadar %11 oranında artış göstererek %69 seviyelerine ulaşmıştır. Tablo 1.3’de gelir düzeylerine göre ülke gruplarının hesap sahipliği oranları verilmiştir.

Tablo 1.3 Gelir Düzeylerine Göre Ülke Gruplarının Hesap Sahipliği Oranları

	Düşük Gelir Dzy. Sahip Ülkeler (%)	Düşük Orta Gelir Dzy. Sahip Ülkeler (%)	Orta Gelir Dzy. Sahip Ülkeler (%)	Yüksek Orta Gelir Dzy. Sahip Ülkeler (%)	Yüksek Gelir Dzy. Sahip Ülkeler (%)
2011	13	29	43	57	88
2014	23	42	58	72	93
2017	35	58	65	73	94

Kaynak: Global Findex (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 1.2 ve Tablo 1.3’de görüldüğü üzere finansal tabana yayılmada genellikle bir artış görülürken çalışmanın 2017 veri setinde Dünya Bankası, Dünya Bankası Evrensel Finansal Erişim hedefine ulaşmanın anahtarını dijital teknolojilerdeki gelişmelerin sağlayacağını tahmin etmektedir (Demirgüç-Kunt vd., 2018: 1-5). Tablo 1.3’de Türkiye’nin 2017 yılı finansal tabana yayılma seviyesi (Tablo 1.2’de %69 olarak verilmişti), içinde bulunduğu ülke grubu olan yüksek orta gelir düzeyine sahip ülkelerin ortalamasına göre %4 oranında daha azdır.

Global Findex (2018) verilerine göre hesap sahipliği, AB üyesi ülkeler arasında farklılıklar göstermektedir. Almanya ve Hollanda gibi Batı Avrupa ülkelerinde hesap sahipliği neredeyse evrensel iken Çek Cumhuriyeti, Slovakya gibi bazı Doğu ve Orta Avrupa ekonomilerinde hesap sahipliği daha düşüktür. Avrupa Birliği’ndeki en düşük hesap sahipliği oranı %58 ile Romanya’ya aittir. Banka hesabı olmayan yetişkinlerin çok büyük bir kısmı gelişmekte olan ülkelere aittir. Bankasız yetişkinlerin yarısı Bangladeş, Çin, Hindistan, Endonezya, Meksika, Nijerya ve Pakistan gibi kalabalık gelişmekte olan ülkelere yaşarken, Avrupa ve Orta Asya’da banka hesabı olmayan yaklaşık 116 milyon yetişkinin çoğunluğu Romanya, Rusya, Türkiye, Özbekistan ve Ukrayna’da yaşamaktadır (Demirgüç-Kunt vd., 2019: 10).

Gelişmekte olan ülkelere, yetişkinlerin yaklaşık yarısının ilköğretimden fazlası yoktur; banka hesabı olmayan yetişkinler arasında bu oran üçte ikine yakındır. Avrupa ve Orta Asya’nın gelişmekte olan ekonomilerinde, banka hesabı olmayan yetişkinlerin yüzde 34’ü ilköğretimden daha fazlasına sahip değildir. Bu da banka hesabı olmayan yetişkinlerin, banka hesabı olan kişilere göre düşük eğitim düzeyine sahip olma olasılığının yüksek olduğunu göstermektedir (Demirgüç-Kunt vd, 2019: 11). Tablo 1.3’de görüldüğü gibi gelişmiş finansal sistemlerin bile "tam kapsayıcı" olmayı başaramadığı ve nüfusun belirli kesimlerinin resmi finansal sistemlerin dışında kaldığı gözlemlenmiştir (Sarma, 2012: 1).

Finansal tabana yayılma oranlarının yüksek olduğu finansal sistemlere kapsayıcı finansal sistemler denir (World Bank, 2019: 9). Birçok ülke için arzu edilen finans sistemi olan kapsayıcı finansal sistemler; bireylere emekliliğe yönelik tasarruflar, eğitime yatırım yapma, iş fırsatlarından yararlanma ve finansal şoklara cevap verme gibi finansal ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için kaynaklara daha fazla erişim imkânı sunmaktadır (World Bank, 2019: 9). Kapsayıcı finansal sistemler ekonomik büyümeyi ve sermaye oluşumunu destekleyerek genellikle sömürücü olma eğiliminde olan resmi olmayan kredi kaynaklarının azalmasını sağlayarak verimliliği ve refahı da artırır (Sarma, 2012: 1).

Politika yapımcılar, finansal tabana yayılma politikalarını formüle ederken, finansal tabana yayılmanın faydalarını güvenli yollarla fark eden meslektaşları tarafından geliştirilen

başarılı yeniliklerden yararlanmalıdır (Hannig ve Jansen, 2010: 24). Ancak deneyimler, tüm hükümet politikalarının yararlı olmadığını ve hükümetlerin doğrudan müdahalesinin işe yaramadığını da göstermiştir. Bu yüzden başarılı politikaları paylaşmak ve etkisiz olanlardan kaçınmak için gelişmekte olan ülkelerdeki politika yapıcılar, 2008'de “Finansal İçerme İttifakı” adı verilen küresel bir ağ oluşturulmuştur (Bihari, 2011: 38). Özellikle finansal tabana yayılmanın az olduğu gelişmekte olan ve az gelişmiş ekonomiler, Maya Deklarasyonu, Finansal İçerme Küresel Ortaklığı, Milenyum Deklarasyonu, Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gibi organizasyonlarla yoksulluğu kontrol altına almak ve vatandaşlarının finansal sisteme dâhil etmek için çözümler aramaya devam etmektedir.

1.3. Finansal Tabana Yayılmanın Sınıflandırılması

Finansal tabana yayılma, toplumdaki farklı gelir gruplarındaki kişilerin, işletmelerin, şirketlerin finansal kurumlara veya onların sunduğu ürünlere ihtiyaç duydukları zaman uygun maliyetle, gerekli hukuki altyapı ve koruyucu tedbirler çerçevesinde sürekli ve etkin erişimini ifade etmektedir. Finansal tabana yayılma içinde sunulan finansal ürün ve hizmetlerin kullanım kabiliyeti olan finansal okuryazarlığı, finansal hizmetlere ulaşımı açıklayan finansal erişimi ve bu müşterilerin haklarının korunmasına değinen finansal tüketicilerin korunması konularını içermektedir (TCMB, 2016: 73).

Onaolapo (2015: 14), çalışmasında finansal tabana yayılma üzerine bir piramit oluşturmuştur. Tabanı “Hesap Sahibi Olmak” olan piramitin zirveye doğru basamakları sırasıyla “Elektronik Ödemeler”, “Borçlanmaya Erişim”, “Yatırım ve Tasarruf” gelirken zirvesinde ise “Sigortaya Erişim” vardır.

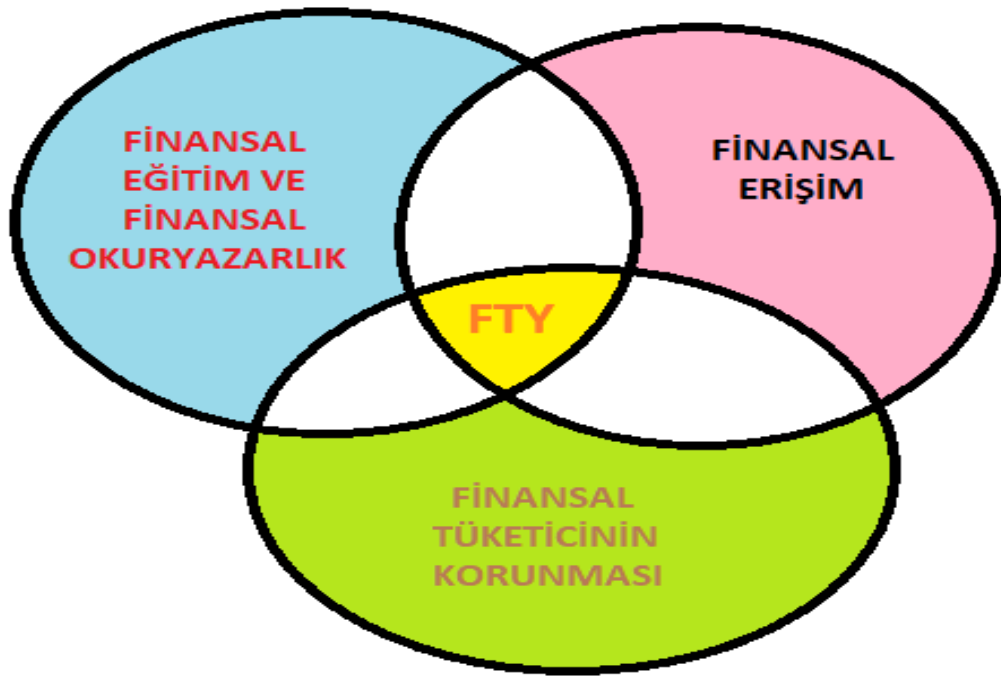
Babajide vd. (2021: 605), bu piramidi şöyle düzenlemiştir. Tabanında “Banka Hesabı Açmak” olan piramit zirveye doğru sırasıyla “Basit Düzenli Ödemelere Erişim”, “Peşin Ödemelere Erişim”, “Avanslara, Kredilere ve Kredili Mevduatlara Erişim”, “İş Geliştirme ve Yatırım Hizmetleri” ve zirvesinde de “Sigortaya Erişim” bulunmaktadır. Babajide vd. (2021: 606), finansal tabana yayılma piramidinden sonra finansal erişimi basitleştirdikleri üç basamaklı bir piramit oluşturmuşlardır. Tabanı birinci düzeyden başlayan piramit, banka müşterisinin ödeme alıp – verdiği, mevduatını tuttuğu ve banka kartının olduğu finansal tabana yayılmanın en temel ve en yüksek nüfuslu düzeyidir. İkinci düzeyinde ise banka-müşteri ilişkisinin yönetildiği ve sürdürüldüğü düzeydir. Bu aşama mobil ve internet bankacılığının yapılandığı, para transferlerinin yapıldığı ve krediye erişim gibi banka hizmetlerine erişimini kolaylaştıran aşamadır. Üçüncü düzey ise banka ile müşteri arasında ilişkinin tam kurulduğu, bankanın müşterisini değerli sınıfında gördüğü düzeydir. Bu aşamada eğitim seviyesi genellikle

yüksek kişiler bulunup yerel ve uluslararası iş olanaklarından (SWIFT gibi) yararlanılabilen aşamadır.

Finansal tabana yayılma çevresinde dört ana finansal ürün türünü barındırmaktadır. Bunlar; ödeme hizmetleri, tasarruf, kredi ve sigortadan oluşmaktadır (Demirgüç-Kunt vd., 2017: 2). Birçok ülke banka hesabı olmayan kişileri finansal sisteme çekmek için politikalar üretmektedir. Türkiye’de, uygulanan politikalardan birisi de Finansal İstikrar Komitesi’nin “Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları”dır.

Finansal İstikrar Komitesi (2014: 1)’e göre finansal ürün ve hizmetlere erişim, hanehalkı ve firmaların kredi, mevduat, sigorta ve ödeme işlemleri gibi finansal ürün ve hizmetlere yeterli düzeyde ve uygun şartlarda ulaşabilmesini ve bunların kullanımını ifade etmektedir. Finansal eğitim; tüketici ve yatırımcıların bilgilendirilmeleri yoluyla finansal ürünlere, kavramlara ve risklere yönelik farkındalıklarının ve yetkinliklerinin artırılmasıdır. Finansal tüketicinin korunması, finansal ürün ve hizmetleri arz edenler ile bunları talep edenler arasında hakkaniyetli ve adil bir alışveriş ortamını temin etmeye yönelik düzenlemeleri ifade etmektedir.

Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları’nın amacı finansal ürün ve hizmetlerin tüm kesimlere yayılması, finansal sistem dışında kalan kişilerin sisteme dâhil edilmesi, mevcut ürün ve hizmetlerin kalitesinin ve kullanımının artırılmasıdır. Strateji ve Eylem Planı hakkında Türkiye’nin o döneme ait göstergeleri ve finansal altyapı gelişmişliği göz önüne alınarak talep yönlü çalışmalara yönelen komite, finansal erişim alanında eylem planı hazırlamamıştır. Finansal eğitim ve finansal tüketicinin korunması alanlarında 55 adet eylem planı oluşturulduktan sonra ilgili kurum ve kuruluşlara dağıtılmış; sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği yapılarak bu kitle arttırılmaya çalışılmıştır (Finansal İstikrar Komitesi, 2014: 1). Şekil 1.1’de finansal tabana yayılmayı oluşturan üç etmen verilmiştir.

Şekil 1.1 Finansal Tabana Yayılma 3'lüsü

Kaynak: Finansal İstikrar Komitesi, (2014: 1)

1.3.1. Finansal Eğitim ve Finansal Okuryazarlık

Finans sektörü günümüzde genelde bankaların aracılık ettiği ve kredi kartı, kredi, mevduat ve yatırım hesapları gibi ürünler kullanılarak günlük hayattan kolaylıklar ve/veya kar/zarar sağlayan bir sistemdir. Günümüzde internet ve telefon teknolojileriyle sahip olunması daha da kolaylaşan bu finansal ürünlerin kullanımı da artmıştır. Kullanımı artan bu ürünlerin nasıl kullanıldığı, ne işe yaradıkları, önemi ve bütçe dengesi oluşturma gibi sahip olduğu sorumluluklarından doğan problemlerin çözümü için finansal eğitim ve finansal eğitim sonucunda kazanılan olgu olan finansal okuryazarlık kavramı önemi artan bir konu haline gelmiştir.

Agrawal (2007: 276)'ya göre finansal eğitim; finansal tüketicilerin/yatırımcıların finansal ürünler, kavramlar ve riskler hakkındaki bilgi, beceri ve güvenlerini geliştirmeleridir. OECD (2005: 26)'ye göre finansal eğitim; finansal tüketicilerin/yatırımcıların finansal ürünler ve kavramlar hakkında anlayışlarını geliştirmelerini, finansal risk ve fırsatlardan haberdar olmak, bilinçli seçimler yapmak için beceri ve güveni geliştirme sürecidir. Huston (2010: 308)'a göre bir kişinin beşeri sermayesini, özellikle finansal bilgisini ve/veya uygulamasını artırmayı amaçlayan bir girdidir. PACFL (2008: 35) tanıma göre finansal eğitim; insanların finansal ürünlere, hizmetlere ve kavramlara ilişkin anlayışlarını geliştirerek, bilinçli seçimler yapma, tuzaklardan kaçınma, yardım için nereye gideceklerini bilme ve mevcut ve uzun vadeli finansal durumlarını iyileştirmek için başka eylemlerde bulunma yetkisine sahip olma sürecidir.

Bireyler finansal eğitimler sonucu finansal ürün ve hizmetlerden kendine en uygun olanı seçip, etkin bir şekilde kullanabilmekte ve finansal piyasalarda yanlış yönlendirilmeleri fark ederek dolandırılma ihtimalini minimize etmektedir. Aynı zamanda finansal kuruluşlardan talep edecekleri bilgilerle şeffaflığı ve açıklığı; yanlış ve haksız uygulamalarda başvuracağı yetkili mercileri bilmesi sonucu piyasa denetimini de sağlayarak finansal piyasalara ve finansal istikrara da tek başına katkılar sağlayabilmektedir (TCMB, 2011b: 82; OECD, 2005: 35-37).

Finansal eğitimler sonucu kazanılan bir olgu olan finansal okuryazarlık bireylere yaşamın her anında yer almaktadır. ABD ve Avusturalya'da finansal okuryazarlık olarak adlandırılan bu terim, İngiltere ve Kanada'da finansal yeterlilik olarak tanımlarken finansal farkındalık şeklinde de kullanan yazarlar ve kurumlar vardır (Orton, 2007: 7).

Lusardi ve Mitchell'e (2013: 2) göre finansal okuryazarlık, insanların finansal planlama, servet biriktirme, borç ve emeklilik konularında bilinçli karar verebilme ve iktisadi bilgiyi kullanabilme yeterliliğidir. PACFL (2008: 35)'e göre, hayat boyu finansal refah için finansal kaynakları etkin bir şekilde yönetecek bilgi ve becerileri kullanma yeteneğidir. Atkinson ve Messy (2012: 14) finansal okuryazarlığı; sağlam finansal kararlar almak ve nihayetinde bireysel finansal refahı elde etmek için gerekli olan farkındalık, bilgi, beceri, tutum ve davranışların birleşimi şeklinde açıklarken finansal okuryazarlık düzeyi tespitlerinde bilgi, tutum ve davranış bileşenlerini bir arada irdelemiştir. Hastings vd. (2012: 5)'e göre, bireylerin yaşam boyu finansal güvenliklerini sağlayarak, finansal kaynaklarını doğru ve etkin bir biçimde yönetebilme konusundaki bilgi ve becerilerinin toplamıdır. FODER (2021) internet sitesinde finansal okuryazarlığı; bireylerin gelirlerini, birikim ve yatırımlarını akıllıca değerlendirip, bütçelerini doğru yönetebilme yetkinliğine sahip olması şeklinde tanımlamıştır. TCMB (2015: 5) bireyin kişisel bütçesini yönetme sürecinde etkin ve bilinçli kararlar alabilmesini sağlayan finansal bilgiye sahip olması ve bu kararları uygulayarak bireysel ve toplumsal finansal refahı artırma yetisidir.

Lusardi (2008: 4-11), finansal okuryazarlığı temel düzey ve ileri düzey olarak 2 şekilde sınıflandırmıştır. Hanhalkının temel finansal kavramları olan, enflasyon, faiz oranları, risk kavramı ve riskin çeşitlendirilmesiyle ilgili bilgilere sahip olması temel düzey finansal okuryazarlık olarak tanımlanmıştır. Diğer taraftan, risk ve getiri arasındaki ilişkiyi anlamakta dâhil olmak üzere temel finansal kavramların ötesinde olan tahvil, hisse senedi, yatırım fonları gibi ürünlerin bilinirliği ve bunların nasıl işlediğine ilişkin finansal bilgilerin algılanabilmesini ise ileri derece finansal okuryazarlık olarak tanımlamıştır.

Finansal okuryazarlığın ölçülmesi konusunda ilk çalışma, Lusardi ve Mitchell (2011) tarafından gerçekleştirilmiştir. Amerika Sağlık ve Emeklilik Araştırması için 2004 yılında geliştirilen ve daha sonraları birçok çalışmada da kullanılan araştırma verileri faiz, enflasyon ve risk çeşitlendirmesi gibi üç temel finansal kavram hakkındaki bilgiyi ve temel matematik becerisini içeren bir anlayışta oluşturulmuştur. Çalışma sonucunda ankete katılanların yarısının faiz artışı ve enflasyonla ilgili soruları yanlış yanıtladığı ve yaşlı nüfusta yaygın bir finansal cehalet olduğu tespit edilmiştir.

Küresel boyutlarda yaşanan finansal krizler, doğal kaynakların kıtlığı ve sermaye piyasalarının bireyler için karmaşık olması gibi nedenler finansal okuryazarlığın önemini artırmaktadır. Özellikle OECD ülkeleri ve OECD dışındaki ülkelerde yapılan araştırmalarda, bireylerin finansal kararlar alırken düşük düzeyde finansal bilgiye sahip oldukları ve bu düşük bilgi düzeyinin farkında olmadıkları görülmüştür (Kılıç vd., 2015: 130). Bu durumun en yakın örneği 2008 yılında yaşanan krizdir. Bu kriz, doğuşu ve sonucu itibarıyla yüksek gelir seviyesine sahip gelişmiş ülkelerde bile finansal okuryazarlığın olamayabileceğini ve/veya düşük seviyelerde olabildiğini göstermektedir.

Finansal okuryazarlıkla bankacılık hizmetlerinden günlük yapılan alışverişlere kadar en düşük maliyetle en yüksek fayda sağlanabilmektedir. Finansal okuryazar bireyler aynı zamanda sorumluluk sahibi bireyler olup ihtiyatlı, spekülatif, günlük işlem bazlı alacağı her karar kendisinin ve ülkesinin ekonomisini de etkilemektedir. Finansal okuryazarlıkla edinilen bilgi ve tecrübeler, dijitalleşen çağa da uyum sağlamalıdır. Finansal okuryazarlıkla bireylerin olası bir buhran, pandemi, spekülatif ortamlar gibi durumlarda en düşük zararla atlatmayı sağlayacak bilgi ve beceriye sahip olması beklenmektedir.

Çam vd. (2018a) ile Çam vd. (2018b) bireylerin finansal bilgi ile finansal tabana yayılma düzeyi arasındaki ilişkinin tespit edilmesi amacıyla yapılan 2 farklı çalışmadır. Çam vd. (2018a), TR 90 Bölgesi özelinde yaptıkları çalışmada katılımcılarının finansal bilgi birikimlerinin orta seviye ve finansal tabana yayılma düzeylerinin düşük seviyede olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Finansal bilgi düzeyinin finansal tabana yayılma düzeyini etkilemediğini, finansal bilgi düzeyi ile gelir ve eğitim düzeyi arasında anlamlı ilişki olduğu da çalışmalarındaki önemli bulgulardır. Çam vd. (2018b), Erzurum ili özelinde yaptıkları çalışmada ise finansal bilgi düzeyi ile finansal tabana yayılma düzeyi arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki tespit ederken bireylerin finansal bilgi ve finansal tabana yayılma düzeylerinin düşük olduğu belirlenmiştir.

Dünya genelinde kamu sektörü, özel sektörler ve sivil toplum kuruluşları finansal okuryazar oranını arttırmak için çalışmalar düzenlemektedir. Çalışmaların çoğu “Ağaç yaş iken eğilir” ve “Birey çekirdekten yetişir” sözleri çerçevesinde ilkokul – üniversite çağındaki gençlere tasarruf bilinci, para harcama yönetimi gibi konular üzerinden aktarılır. Bu çalışmalardan bazıları aşağıda belirtilmiştir.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Sermaye Piyasası Kurulu ile finansal eğitim ve finansal okuryazarlığa dikkat çekmek amacıyla 9-11 Mart 2011 tarihinde “Finansal Eğitim ve Finansal Farkındalık: Zorluklar, Fırsatlar ve Stratejiler” isimli uluslararası bir kongre düzenlemiştir. Bu kongre finansal eğitimin ulusal stratejisini oluşturma yolunda atılan ilk adım olmuştur (TCMB, 2011a). TCMB, 5 Haziran 2014 tarihinde Resmi Gazetede yayınlanan “Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları” isimli genelgeye katkı sağlamak amacıyla SPK, BDDK, TMSF, Hazine Müsteşarlığı kurumlarıyla çalışmalar yapmıştır. Stratejinin amacı finansal olarak dışlanmış kişileri finans sistemine dâhil ederek mevcut finansal ürün ve hizmetlerin kalitesini arttırmaktır (Finansal İstikrar Komitesi, 2014: 2).

Amacı fiyat istikrarını sağlamak olan TCMB’nin “Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları” genelgesi kapsamında “Herkes için Ekonomi” internet sitesini oluşturmuştur. Bu internet sitesinde ilkokul, ortaokul, lise, üniversite öğrencileri ve öğretmenlerine paranın önemi, tarihi, fiyat istikrarı gibi konuları kapsayan ders planları, sesli kitaplar, afişler, broşürler, infografikler, sınıf içi etkinlikler vardır. İlkokul, ortaokul, lise öğrencileri ve öğretmenlere yönelik içeriklere “Eğitim Bilişim Ağı (EBA)” üzerinden de erişilmektedir. TCMB’nin bunların yanında okul buluşmaları, üniversite ziyaretleri, konferanslar, seminerler, çalıştaylar düzenlemekte akademik çalışmalar için mali destek ve araştırma ödülleri de vermektedir (TCMB, 2021).

Türkiye Bankalar Birliği, “Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları” genelgesine katkı mahiyetinde “finansal okuryazarlık” sitesini açarak finansal eğitimler, anketler, infografikleri ziyaretçilerine sunmuştur (TBB, 2021b). TBB, bankacılık mesleğinin gelişimine katkıda bulunmak misyonu ile 2003 yılında açtığı finans ve bankacılık eğitim portalı sitesiyle de finans ve bankacılığı ilgilendiren konuları uzaktan eğitim yoluyla ziyaretçilerinin hizmetine sunmaktadır (TBB, 2021c). TBB’nin, mesleki gelişim ve eğitim biriminin görevlerinden birisi de kamuoyunun finansal okuryazarlık seviyesinin gelişmesine katkı sağlayacak içerikler hazırlamaktır (TBB, 2021a).

Borsa İstanbul, 2020 yılında 2 milyonu geçen yatırımcısıyla beraber finansal okuryazarlık kavramını da yüksek öncelikli konularının arasına almıştır. Bu amaca yönelik yatırımcılarını bilgilendirmek ve piyasa risklerini anlatarak finansal okuryazar kesmi arttırmayı hedeflemektedir. Borsa İstanbul'un finansal okuryazarlığı arttırmak ve yeni yatırımcı kazanmak amacıyla diğer kurumlar tarafından düzenlenen sanal borsa/portföy yarışmalarına ücretsiz veri sağlayarak farklı kurumların da finansal okuryazarlık çalışmalarını desteklemektedir (Borsa İstanbul, 2020: 21).

FODER, finansal bilincin artırılması hedefiyle 2012 yılında kurulan devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları iş birliğiyle eğitim, araştırma ve uygulamalarla ülke genelinde finansal okuryazarlığı ve finansal eğitimin arttırmaya yönelik çalışmalar yapan dernektir. FODER'in görevleri “Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları” genelgesi kapsamında yayınlanmıştır. Bu görevler; finansal eğitim ile ilgili ortak bir internet sayfası oluşturulması ve eğitim faaliyetlerinin sosyal medya yoluyla duyurulması, eğitim ve tanıtım materyalleri oluşturulması, konferans, seminer, televizyon ve radyo programları ile ve yarışmalar yoluyla finansal konulara ilginin artırılması, kadınların finansal konularda bilinçlendirilmesi şeklindedir (FODER, 2021).

Türkiye Ekonomi Bankası (TEB), gençler, kadınlar, ilk kez gelir kazananlar gibi öncelikli gruplara odaklanan TEB Aile Akademisi, herkese açık ve ücretsiz bir şekilde tasarruf, bütçe yönetimi, kredi ve kartların doğru kullanımı, yatırımların değerlendirilmesi ana başlıkları altında, temel finansal okuryazarlık bilgileri sunmaktadır. TEB'in 2018 yılından bu yana devam eden “Dijital Finansal Okuryazarlık Programı” kapsamındaki yüz yüze eğitimlere 6.500'den fazla öğrenci katılmış, online eğitimlerle 250 binden fazla gence ulaşmıştır. TEB, ülke genelindeki finansal okuryazarlık seviyesini tespit etmek ve düzenli olarak ölçümlemek için 2013'ten bu yana “Finansal Okuryazarlık ve Erişim İndeksi” hazırlamaktadır (TEB, 2021).

Türkiye’de finansal tabana yayılmanın öneminin vurgulanması, finansal okuryazarlık ve erişim seviyesinin ölçümünün sürekliliğinin sağlanması amacıyla Türkiye Ekonomi Bankası için Boğaziçi Üniversitesi İnovasyon ve Rekabet Odaklı Kalkınma Çalışmaları Merkezi bünyesindeki bazı akademisyenler “Finansal Okuryazarlık ve Erişim İndeksi” geliştirmişlerdir. OECD’nin hazırladığı ve Türkiye’nin olmadığı çalışmada Türkiye’nin kıyaslanabilir hâle getirilerek hazırlanması sonucu oluşturulan indeks; finansal bilgi, finansal davranış ve finansal tutum üzerinden değerlendirilmektedir. İndekste Türkiye, 15 ülke arasında finansal bilgi konusunda 12.; finansal davranış konusunda 14.; finansal tutum konusunda ise 7. sırada yer almıştır (TEB, 2013: 3-8). Finansal Okuryazarlık ve Erişim İndeksi 2020 yılında 45,9 olarak tespit edilmiş ve 2018 yılında ölçülen 47,0 oranının altında kalmıştır (TEB, 2020: 1).

Habitat Derneği, 1997'den bu yana Türkiye'nin 81 ilinde din, dil, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim, siyasi görüş gibi ayırım yapmadan toplumdaki tüm dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşudur. Çalışmalarında kamu sektörü, özel sektörler ve sivil toplum kuruluşlarıyla de ortaklık kurarak kamu politikalarına da katkı sağlayan Habitat, kuruluşundan bu yana kadınların güçlenmesi ve ekonomiye katılımı, cinsiyet eşitliği, girişimcilik, finansal bilinç, teknoloji gibi konularda projeler gerçekleştirmiştir (Habitat, 2021).

Paramı Yönetebiliyorum Projesi (2009), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Habitat Derneği'nin ortaklığıyla 2009 yılından bu yana başta gençler (lise ve üniversite öğrencileri) olmak üzere, genç yetişkinler, girişimciler, mavi yaka çalışanlar, emekliler, kadın kooperatifleri, çiftçilere yönelik para ve borç yönetimi, finansal hak ve yükümlülükler ile ilgili eğitimler vermektedir. Proje kapsamında 2009 yılından günümüze 81 ilde 5510 eğitim düzenlenmiş ve 1.7 milyon kişi eğitime katılmıştır. 2020 yılı mart ayı itibariyle eğitimler koronavirüs sebebiyle dijital platformlar üzerinden verilmiştir (Paramı Yönetebiliyorum Projesi, 2009). İş Bankası kadın girişimcilerin ücretsiz katılım sağladığı Arya iş atölyeleri etkinlikleriyle, 3-6 ve 4-17 yaş grupları için çıkardığı kumbara ve mini kumbara dergilerindeki içeriklerle ve İş Bankası müzesinde çocuklara yönelik atölye çalışmalarıyla finansal okuryazarlık eğitimleri vermektedir (İş Bankası, 2021: 37-84). Bunların yanında Ticaret Bakanlığı (2019), MEB (2017), Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021), TOBB (2021), SPK (2012;2021) gibi kurumlar ve ING Bank (2021), Garanti BBVA (2021), TSKB (2021), Akbank (2021) ve Şekerbank (2021) gibi özel sektör firmalarının da finansal okuryazarlık konusunda çalışmaları bulunmaktadır.

1.3.2. Finansal Erişim

Bir ülkenin finans yapısı bütün halkının çeşitli finansal ihtiyaçlarına (kredi, tasarruf, sigorta vb.) cevap veriyorsa kapsayıcıdır. Kapsayıcı finans yapısı için finansal erişimin fiyat ve fiyat dışı engeller olmaksızın halkın tüm tabanına erişmesi (özellikle yoksul ve dezavantajlı kişilere) lazımdır. Aksi halde yoksul ve dezavantajlı kişiler kendi sınırlı taarruflarına güvenmek zorunda kalacak ve bu kalıcı gelir dağılımı eşitsizliklerine ve daha yavaş ekonomik büyümeye neden olacaktır (Demirgüç-Kunt ve Klapper, 2012a: 1). Finansal erişim ve finansal tabana yayılma benzer tanımlara sahip, ortak özellikleri bulunan olgular olsa da aynı kavramlar değildir. Finansal tabana yayılma finansal ürünlere erişimi ve kullanımı kapsarken finansal erişim ise finansal hizmetlere ulaşabilme fırsatıdır. Çünkü bazı kişiler finansal ürün ve hizmetlere erişme fırsatı olsa da bunu kullanmamakta veya başkasının hesabı üzerinden dolaylı finansal erişim sağlamaktadır (World Bank, 2021c; Claessens, 2006: 210).

Rojas-Suarez ve Gonzales (2010: 5)'a göre finansal erişim, finansal hizmetlerden yararlanabilecek hanehalklarının ve firmaların payı şeklindedir. Claessens (2006: 210)'e göre finansal erişim belirli standartlara göre makul maliyetlerle makul kalitede finansal hizmetlerin sağlanmasıdır. TCMB (2011b)'ye göre finansal erişim, bir ülkede herhangi bir finansal kurumda herhangi bir hesabı olan yetişkinlerin oranı olarak tanımlanmaktadır. Finansal erişim, günlük yaşamdan kolaylıklar sağladığı için, ailelerin ve işletmelerin uzun vadeli hedeflerden beklenmedik acil durumlara kadar planlama yapmalarına yardımcı olmaktadır. Yoksul hanelerin gelirleri istikrarsız olduğu için paralarını yöneteceği güvenilir finansal hizmetlere ihtiyaçları zengin hanelerinkinden daha fazladır (Bihari, 2011: 35). Bireyler; kredi, sigorta gibi finansal hizmetleri, iş kurmak ve büyütmek, eğitim, sağlık ve yatırım risklerini yönetmek gibi yaşam kalitesini arttırabilecek olayları finansal erişimle sağlar (World Bank, 2021a). Finansal sistemlere erişimi olmayan bireylerin sisteme dâhil edilmesiyle yastık altı tasarruflar, elden ödemeler gibi kayıt dışı işlemler resmileştiği için tasarruf miktarlarında ve kamu gelirlerinde artışlar gerçekleşmektedir. Yaşanılan bu artışlar birey ve KOBİ'lere kredi, bankaya mevduat, işsize istihdam olanağı ve kamu sektörüne vergi geliri olmaktadır. Bu bağlamda finansal erişim genel olarak ülkeye büyüme fırsatı ve finansal sisteme de kapsayıcılık kazandırmaktadır.

Resmi finans kurumlarını kullanan bireyler; kanun ve düzenlemeler ile yasal olarak kendini güvenceye almakta, yüksek risk ve maliyet içeren resmi olmayan kredi kaynaklarına başvurmayarak suçtan da kendini korumuş olmaktadır (Tita ve Aziakpono, 2017: 9; Sarma, 2012: 1). Finansal sektör erişimini ölçmeye ve belirleyicilerini araştırmaya yönelik ilk araştırma Dünya Bankası araştırmacıları Beck vd., (2005)'e aittir. Araştırmacıların kullandığı finansal erişim ve kullanım göstergeleri Tablo 1.4'de verilmiştir.

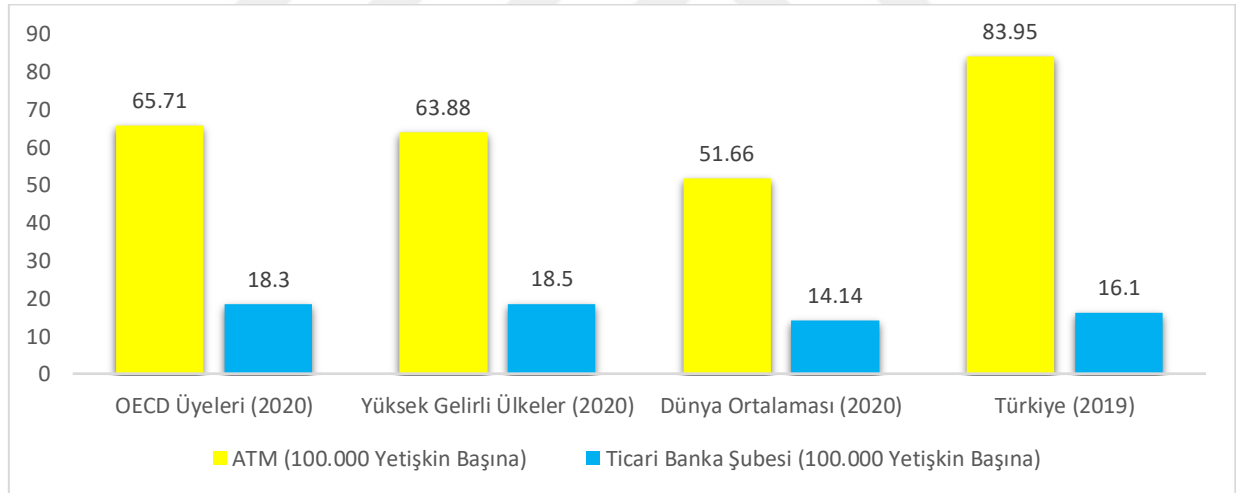
Tablo 1.4 Finansal Erişim ve Kullanım Göstergeleri

COĞRAFİ	1. Şube	1.000 km ² ' deki banka şube sayısı
	2. ATM	1.000 km ² başına düşen ATM sayısı
DEMOGRAFİK	3. Şube	100.000 kişi başına düşen şube sayısı
	4. ATM	100.000 kişi başına düşen ATM sayısı
	5. Kredi	1000 kişiye düşen kredi sayısı
	6. Mevduat	1000 kişiye düşen mevduat sayısı
KBGSYH (%)	7. Kredi	Ortalama kredi büyüklüğünün KBGSYİH'ye oranı
	8. Mevduat	Ortalama mevduat büyüklüğünün KBGSYİH'ya oranı

Kaynak: Beck vd (2005: 8)

Tablo 1.4’de şube ve ATM göstergeleri (1-4 arası), bankaların fiziksel satış noktalarına erişim açısından finans sektörünün erişimini ölçmektedir. Coğrafi göstergeler, bankacılık sektörünün 1000 km²’deki coğrafi dağılımını göstermektedir. Ayrıca, potansiyel bir müşterinin en yakın hizmet noktasına ortalama uzaklığı şeklinde de yorumlanabilir. Bankacılık sektörünün demografik dağılımında kullanılan kişi başına şube ve ATM ölçümleri ise her bir hizmet noktası tarafından hizmet verilen ortalama insan sayısını temsil etmektedir (Beck vd., 2005: 8-9).

Tablo 1.4’de (5) ile (8) arasındaki göstergeler bankacılık hizmetlerinin kullanımının yaygınlığını ve karşılanabilirliğini ölçmektedir. Demografik dağılımda yer alan 1.000 kişi başına düşen mevduat ve kredi hesabı sayısı; finansal hizmetlerin kullanımının yaygınlığını ölçerken ortalama kredi ve mevduat tutarının KBGSYH’ye oranları ise finansal hizmetlerin ortalama bir vatandaş tarafından karşılanabilme gücünü göstermektedir. Kişi başına düşen gelire göre çok yüksek kredi ve mevduat tutarları, bu hizmetlerin ancak üst gelir grupları tarafından kullanılabildiğini ve gelir seviyesi düşük kişilerin finansal erişimin çok uzağında olduğunu göstermektedir (Beck vd. 2005: 8-9; TCMB, 2011b: 13). Grafik 1.1’de demografik dağılımda kullanılan 100.000 kişi başına düşen ATM ve şube göstergeleri için OECD üyeleri, yüksek gelirli ülkeler, Türkiye ve dünya ortalaması için elde edilen veriler vardır.

Grafik 1.1 Ülke Tiplerine Göre Şube ve ATM sayısı

Kaynak: World Bank (2021d) kaynağı üzerinden yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 1.1’e göre Türkiye 100.000 kişi başına düşen ticari banka şube sayısında dünya ortalamasının üstünde, yüksek gelirli ülkeler ve OECD üyesi ülkelerin seviyesine yakinken; 100.000 kişi başına düşen ATM verilerinde hem dünya hem de diğer iki grup ülkelerin çok önündedir. Daha yüksek demografik dağılım, şube veya ATM başına daha az potansiyel müşteri ve dolayısıyla daha kolay finansal erişim anlamına gelmektedir (Beck vd., 2005: 8). Türkiye’ye ait detaylı finansal erişim verileri EK-3’de verilmiştir. Tablo 1.5’de Türkiye’nin en büyük 5 ili

olan İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa ve Antalya için verilen ATM, şube sayısı ve şubeye düşen nüfus verileri verilmiştir.

Tablo 1.5 Türkiye'nin En Büyük Şehirlerinin Finansal Erişim Verileri

	Nüfus ⁵	ATM Sayısı	Şube Sayısı ⁶	Şubeye Düşen Nüfus
İstanbul	15.459.700	11.726	3100	4987 (1/81)
Ankara	5.662.583	4133	1019	5557 (4/81)
İzmir	4.394.092	3219	716	6137 (7/81)
Antalya	2.547.884	2121	428	5953 (5/81)
Bursa	3.101.650	1937	410	7565 (23/81)
TR GENEL TOPLAM	83.607.164	46.886	11.099	7533 ⁷

Kaynak: TBB (2021d) ve BDDK (2021a) verileri üzerinden yazar tarafından derlenmiş ve hesaplanmıştır.

Tablo 1.5’de öncelikle şubeye düşen nüfus sütununda yer alan parantez içindeki rakamlar Türkiye’nin illeri bazında en yüksek şube başı nüfustan en düşük şube başı nüfusa doğru sıralandığında 81 ilden kaçıncı sırada olduğunu göstermektedir. Örneğin Antalya şube başı nüfusta Türkiye’de 5. sırada, Bursa 23. sıradadır.

Şube başına düşen nüfus, ATM sayısı, banka şubesi sayısı gibi veriler göz önüne alındığında Türkiye’de finansal erişimin en kolay sağlandığı il İstanbul’dur. En büyük beş il arasında İstanbul’dan sonra finansal erişimin en kolay olduğu iller sırasıyla Ankara, Antalya, İzmir ve Bursa’dır. Finansal erişim ve kullanım göstergeleri birkaç yönden eleştirilmektedir. Bu eleştiriler;

- Bu değişkenler genellikle mevduat bankalarının faaliyetlerini ve hizmetlerini (mevduat/kredi) içermekte; diğer finansal kurumların, örneğin yatırım bankaları, sigorta şirketleri, mikrokredi kurumları dâhil olmaması
- Banka şubeleri ve ATM’lerin bir ülke içinde eşit dağılım göstermemesi şehir merkezlerinde yoğunlaşması
- Bir kişinin veya firmanın birden fazla bankada hesabı olması ve/veya birden fazla kredi kullanması gibi durumda kişi başına mevduat ve kişi başı kredi hesabı sayılarının finansal erişim değerlerini olduğundan fazla gösterme eğiliminin olması

⁵ Nüfus bilgileri resmi sağlayıcı TÜİK tarafından değil, BDDK ve TBB verileri sonucu tahmini hesap edilmiştir.

⁶ En az şube (8) ve ATM sayısı (22) adet ile Bayburt ilindedir.

⁷ Türkiye geneli toplam nüfus/toplam şube sonucu elde edilmiş resmi olmayıp tahmini bir veridir.

şeklindedir (Beck vd., 2005: 9; TCMB, 2011b: 13-14). Finansal erişimin önündeki engeller çok ve çeşitlidir. Finansal erişimin önündeki engelleri en aza indirmek için kamu ve özel sektörlerin iş birliği içinde olması çözümü daha da hızlandıracaktır. Tablo 1.6’da finansal erişimin artırılması için yapılabilecek eylemlerden bazıları yer almaktadır.

Tablo 1.6 Kempson vd., (2000) ve TCMB (2011b)’ e göre Finansal Erişimi Arttırabilmek İçin Bazı Yöntemler

Kempson vd., (2000)’e göre	TCMB (2011b)’e göre
Erişimi Arttırmak (Fiziki, Irkçılık, Engelliler, vb)	Olağan Dışı Hizmet Noktaları: Market, Büfe, vb
Uygun Olmayan Finansal Ürünler	Alternatif Kurumlar (mikrokredi kurumları vb.)
Finansal Okuryazarlık ve Psikolojik Engeller	Mobil (Seyyar) Şubeler/hizmet sağlayıcılar
Karşılabilirlik	Kurumsal Çevreyi İyileştirici Düzenlemeler
Yasal Düzenlemeler	Yenilikler ve Teknolojik İlerleme
Takip (Yaşanılan sürecin takibi ve duruma göre yeni tedbirler ve/veya önlem almak)	Devlet ve İşverenlerin Bazı Ödemeler Üzerindeki Zorunluluğu (Maaş, burs gibi işlemleri hesap üzerinden yapma zorunluluğu)

Kaynak: Kempson vd., (2000: 46-52) ve TCMB (2011b: 27-33) kaynakları taranarak oluşturulmuştur.

Kempson vd (2000: 46-48), çalışmalarında erişim engellerinin en büyük olanlarını (coğrafi erişim, engelliler için erişim, ırkçılık ve risk değerlendirme) erişimi arttırmak başlığı altında toplamıştır. Erişimin önündeki engellerden birisi de uygun olmayan finansal ürünlerdir. Gönüllü finansal dışlanmanın en büyük sebeplerinden birisi olan uygun olmayan finansal ürünler, kişilerin başta inanç olmak üzere eğitim düzeyi, kültürü, yaşam tarzı gibi sebeplerden etkilenmektedir. Örnek olarak faiz ile kazanç sağlayan mevduat bankaları islam hukukuyla örtüşmediği için bazı Müslüman ülkelerde tercih edilmemekte veya az tercih edilmektedir. Bu sebeple bir finans kurumunun hizmet sağlayacağı bölge önceden analiz edilmeli ve o bölgeye uygun finansal ürünler/hizmetler sağlanmalıdır. Konuya ilişkin özet deyim olarak “Müslüman mahallesinde salyangoz satılmamalı” veya “(do not) carry or taking coals to Newcastle”⁸.

Bireyler kendisine uygun finansal ürünlerle yatırımlarını değerlendirebilir veya ihtiyacı olan nakdi sağlayabilir ve gelecekleri için planlar yapabilmektedir. Bu planların gerçekleştirebilecek ekonomik yönetim sahibi olabilme yetisine karşılabilirlik denilmektedir. Hesap sahipliğiyle birlikte bankaların düşük gelirli bireyler için önemsiz olduğu düşüncesi de aşılması gereken psikolojik bir engeldir. Bir banka hesabı sahibi olarak finansal erişim

⁸ Selling, carrying, bringing, or taking coal(s) to Newcastle: Ekonomisi büyük ölçüde kömürün dağıtımına ve satışına bağlı Newcastle şehrine kömür götürmenin, taşımanın, satmanın anlamsız bir eylem olduğunu anlatan İngiliz kökenli bir deyimdir.

sağlanmış olabilir. Ama bu banka hesabını kullanacak bilgi, eğitim, becerinin olmaması finansal okuryazarlıktan kaynaklanmaktadır. Bireyler sahip olduğu finansal okuryazarlık sayesinde tercih ettiği yatırım ürünün getirilerinden ne işe yaradığına, borçlandığı miktarın faizine kadar bilinçli olmasını sağlar. Tüm bu süreçlerden sonra Kempson vd (2000: 46-52) sürecin takip edilmesini ve yaşaabilecek olumsuzluklara yönelik yeni tedir ve önlemlerin alınmasını önermektedir.

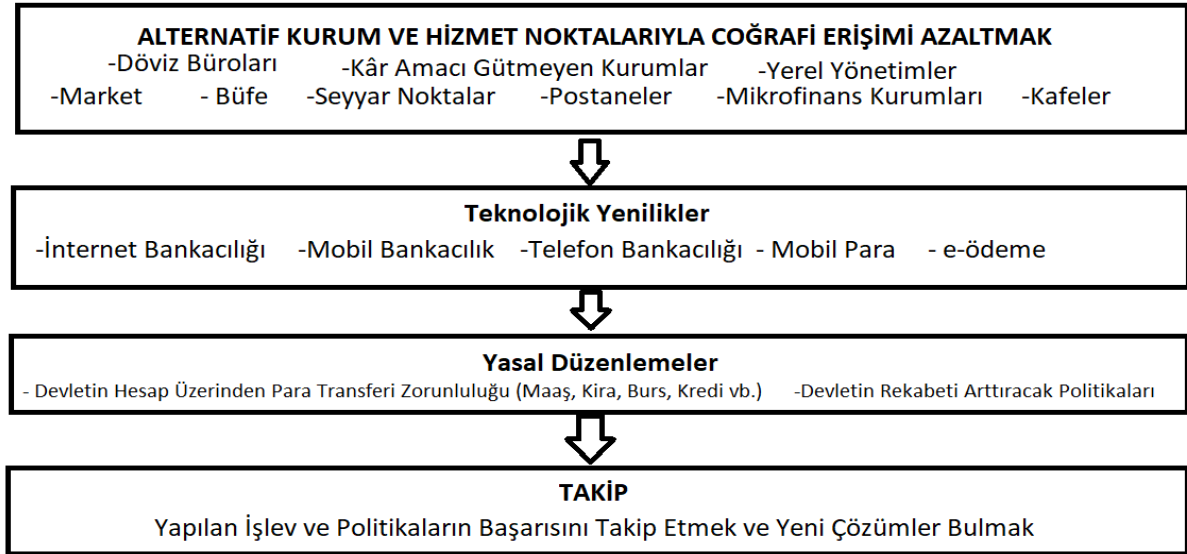
TCMB (2011b: 28-29)'ye göre süpermarket, kafe, postane, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar, yerel döviz büroları, konut birlikleri ve mobil (seyyar) hizmet sağlayıcılar gibi hizmet noktalarıyla; mikrokredi kuruluşları ve katılım bankaları gibi alternatif kurumlarla hizmet sağlanması finansal erişimin coğrafi uzaklıklardan ve gönüllü dışlanmadan kaynaklanan etkilerini azaltacaktır.

Günümüzde kimlik kartı ve akıllı telefonlar ile internet üzerinden yapılan başvurularla bankaya gitmeden hesap sahibi olma fırsatı sağlayan yenilikler ve teknolojik ilerlemeler finansal erişimi arttıracak en önemli unsurlardan biridir. Özellikle mobil ve internet bankacılığı uygulamaları bankalarda yapılabilecek işlemlerin birçoğu gerçekleştirmekte ve şubeye gitme zorunluluğunu ortadan kaldırmaktadır. Kamu ve özel sektörün finansal erişimi arttırmaya yönelik politikalarından en önemli olanı maaş, burs, kira, emekli maaşı gibi ödemelerin hesaplar aracılığıyla gerçekleşmesidir. Bu uygulamalarla, insanların banka hesabı açması, hesabını etkin kullanmasını, kayıt dışı birçok fonu sisteme kazandırması yönüyle finansal erişimi arttırmaktadır (TCMB, 2011b: 27-31). Kamu sektörü çeşitli kamu gelirlerini sanal pos aracılığıyla da kabul ederek finansal hizmet sağlayıcıların müşteri yükünü de hafifletmektedir.

Merkez Bankası, TÜİK, BDDK, Hazine ve Maliye Bakanlığı gibi devlet kurumlarının ve/veya finans kurumlarının açıkladığı oran, kısıt, duyurular ve düzenlemeler finans piyasasında iyi veya kötü yönlü hareketlenmelere neden olmaktadır. Bu tür kurumların yapacağı olumsuz açıklamalar halkın finansal erişim isteğini azaltarak kayıt dışılığa geçme eğilimini de arttırabilmekteyken tersi durum finansal erişimi arttırabilmektedir. Bu tür düzenlemeler Kempson vd., (2000)'deki yasal düzenlemeler maddesini de kapsamaktadır.

Yatırım ürünlerinin sözleşmelerinde yer alan maddelerin terim anlamlı sözcükler yerine daha sade/anlaşılır kelimelerle sarf edilerek açıklanması veya hesap açma işlemi sırasında istenilen belgelerin azatılması veya temininin kolay olması veya devletin bazı uygulamalar için teşvik vermesi gibi unsurlar finansal erişimi arttıracaktır. Yapılan bu düzenlemeler sadece kurum ve kuruluşları değil bireyleri de korumaktadır. “Finansal Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu” gibi düzenlemeler bunlardan bazılarıdır. Kamu sektörü aynı zamanda yapabileceği politikalarla bankalar arası rekabeti de arttırarak

kurumsal çevreyi iyileştirici düzenlemeler yapabilmektedir (TCMB, 2011b: 33). Şekil 1.2’de literatür taraması sonucu finansal erişimi arttıracak 4 başlık ve o başlıklarda uygulanabilecek politikalar yer verilmiştir.

Şekil 1.2 Finansal Erişimin Arttırılmasında 4 Önemli Politika

Kaynak: Literatür taranarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

1.3.3. Finansal Tüketicilerin Korunması

Her yıl milyonlarca insan dünya çapında finans piyasalarına girmektedir. Finansal piyasalara giren tüketicilerle bankalar ve borsalar arasındaki finansal ürün ve hizmetlere ilişkin bilgi asimetrisi ve deneyimsizlik yeni müşterileri dezavantajlı duruma sokabilmektedir. Bu durum finansal erişimdeki ilerlemeyi yavaşlatabilir, deneyimsiz ve savunmasız müşterilerin fonlarının kaybına neden olabilmektedir. Tüketicinin korunması sorunu geçmişte olduğu gibi günümüzde de önemini koruyan bir konudur. Teknoloji ve dijitalleşme çağıyla beraber günümüzde yapılan sözleşmelerin bazılarının sanal ortamlarda olması bu konuyu daha da önemli bir hâle getirmiştir.

Tüketicinin korunması sürecinin bir eylem, hareket, akım olarak Amerika’da gerçekleşip yayılması 1960’lı yılları bulmuştur. Tüketici korunması kavramını alım-satım işleminde güç dengesinin satıcıların lehine olmasından doğan haksızlıklara tüketicilerin tepkisi ve bu haksızlıkları giderici gayretler şeklinde açıklamak mümkündür (Mucuk, 1982: 109; TÜSİAD, 1990: 4). DPT (2001: 8), basit şekilde tüketicinin korunmasını, tüketicinin alışverişlerde ödediği paranın tam karşılığını alması şeklinde açıklamıştır. Tüketicinin korunması özellikle büyük ticari kuruluşlara, tekellere, kartellere, çok uluslu şirketlere karşı insan onurunun korunması olarak algılandığından tüketici haklarının temelini insan hakları oluşturmaktadır (Deutch, 1994: 552).

Gerçek anlamda tüketicinin korunmasına yönelik hukuk sistemi, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır. İlk kez John F. Kennedy tarafından gündeme getirilen dört tüketici hakkı⁹, 1986 yılında yürürlüğe giren Tüketiciyi Koruma Politikasına Yeni Hız Kazandırma Programı çerçevesinde yeniden gözden geçirilerek bugünkü evrensel kabul görmüş şekli olan sekiz hakka¹⁰ ulaşmıştır (DPT, 2001: 8; Mucuk, 1982: 109).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında tüketicinin korunmasına dair Ticaret ve Sanayi Odaları Yasası çıkarılmıştır. Günümüzdeki anlamıyla tüketicinin korunmasına 1970 yılında Türk Standartları Enstitüsü, Türkiye Ticaret Odaları ve Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği'nin düzenlediği "Tüketici Sorunları Semineri"nde ele alınmış ama devamında olumlu gelişmeler yaşanmamıştır (Kayalı, 2008: 59). Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Türk hukuk sistemine ilk olarak 1995 yılında 4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ismiyle girmiştir. Zamanın şartlarına göre birçok değişim yapılan bu kanun 2013 yılında 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun ile şimdiki hâlini almıştır. Finansal tüketicinin korunmasına ilişkin olarak, kanunun önceki halinde tüketici kredilerine ilişkin önlemleri içerirken, bireysel bankacılık ücret, komisyon ve harçlarına ilişkin özel önlemlere sahip değildi. Kanunun revize edilen 2013 halinde ise bu tür düzenlemelere yer verilmekte ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumuna da sorumluk yüklemiştir (Coban, 2020: 228). Kanunda Şubat 2020 yılında gerçekleşen değişiklikle BDDK'nın sorumluluklarından bazıları TCMB'ye devredilmiştir. BDDK, düzenleme ve denetimi kapsamındaki kuruluşların faaliyetlerini denetleyerek finansal tüketicilerin hak ve menfaatlerinin korunması bu sayede de finansal piyasaların gelişerek finansal istikrara kavuşmasını sağlamak amacıyla hareket etmektedir. Tablo 1.7'de geçmişten günümüze tüketicinin korunmasına dair yapılan kanunlar yer almaktadır.

Tablo 1.7 Geçmişten Günümüze Tüketicinin Korunması

Ahilik Teşkilatı / Lonca – Gedik Teşkilatları / Nizamnameler
Anayasa ve Medeni - Mecelle – Tatbikat - Borçlar - Ticaret Kanunu gibi Kanunlardaki Bazı Maddeler
4077 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (1995)
4226 sayılı Kanunla Değişiklik
4822 sayılı Kanunla Değişiklik
5179 sayılı Kanunla Değişiklik

⁹ Bu haklar; güvenlik, bilgi edinme, seçme ve temsil edilme haklarıdır.

¹⁰ Temel ihtiyaçların karşılanması hakkı, güvenlik hakkı, bilgi edinme hakkı, seçme hakkı, temsil edilme hakkı, tazmin edilme hakkı, eğitime hakkı ve sağlıklı bir çevreye sahip olma hakkıdır.

5217 sayılı Kanunla Değişiklik
5582 sayılı Kanunla Değişiklik
5728 sayılı Kanunla Değişiklik
6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun (2013)

Kaynak: Altınar Yolcu (2018); Aydoğdu (2013); Mahiroğulları (2011) kaynakları taranak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tablo 1.7’de verilen 4077 sayılı kanunun 4822 sayılı yeni kanundan sonraki düzenlemelerinde mal ve hizmet sunanlara yeni sorumluluklar, tüketicilere ise yeni haklar getirmekteyken 6502 sayılı Kanun’daki yeni düzenlemeler bu hakları çok daha ileriye taşımıştır (Aydoğdu, 2013: 3). 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanunda kanunun amacı, kamu yararına uygun olarak tüketicinin sağlık ve güvenliği ile ekonomik çıkarlarını koruyucu, zararlarını tazmin edici, çevresel tehlikelerden korunmasını sağlayıcı, tüketiciyi aydınlatıcı ve bilinçlendirici önlemleri almak, tüketicilerin kendilerini koruyucu girişimlerini özendirmek ve bu konulardaki politikaların oluşturulmasında gönüllü örgütlenmeleri teşvik etmeye ilişkin hususları düzenlemek şeklinde belirtilmiştir. Aydoğdu (2013: 4-5), 6502 sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun’un oluşturulmasının nedenleri

- Türk Ticaret ve Borçlar Kanuna Uyum Sağlaması,
- 4077 sy. Kanundaki Eksikliklerin Giderilmesi,
- AB Direktiflerine Tam Uyum Sağlamak Amacıyla,
- Yeni Satış Yöntemleri ve Türlerinin Ortaya Çıkması,
- Cezaların Öngörülen Amaca Hizmet Edecek Şekilde Düzenlemek,
- Cezalandırmak Yerine Islah Etme ve Bilgilendirme Anlayışının Önem Kazanması

şeklinde belirtmiştir. Finansal inovasyon, dijitalleşme ve finansal erişimin hem fiziki hem de sanal (mobil ve internet kanalları) boyutta artması gibi durumlardan dolayı finansal tüketiciler için başta bankacılık sektörü olmak üzere finansal piyasalara ve/veya sektöre yönelik düzenlemeler sıklıkla yeniden düzenlenmektedir. Bu düzenlemelere TBMM’nin kanun yoluyla yaptıkları, BDDK, SPK, Rekabet Kurumu, TMSF, TCMB, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı gibi kurumlardan yayınlanan yönetmelik, genelge, tebliğler, Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun, Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanunu, Banka Kartları ve Kredi Kartları Hakkında Yönetmelik, Finansal Tüketicilerden Alınacak Ücretlere İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, Bankacılık Hizmetlerinin Erişilebilirliğine Dair Yönetmelik yakın tarihli örnek olarak gösterilebilir (Erdoğan, 2019: 88; Kartal, 2018: 2).

Finans alanını yakından ilgilendiren son dönemlerde yürürlüğe giren önemli kanunlardan bir diğeri ise Kişisel Verilerin Korunması Hakkında Kanun (KVKK)'dır. KVKK, 2016 yılında yürürlüğe giren kişisel verilerin toplanması, işlenmesi, depolanması ve silinmesi ile ilgili kuralları ortaya koyan ve kuralların ihlali durumunda yüklü miktarda para cezası ve hapis cezası öngören bir kanundur. KVKK'nın finans sektörü açısından önemi bankaların, kişisel verilerin işleme amaçlarını ve vasıtalarını belirleyen, veri kayıt sisteminin kurulmasından ve yönetilmesinden sorumlu olan veri sorumlusu olarak tanımlanmasıdır. Kanunda öngörülen hallerde veya kişinin açık rızasıyla işlenen kişisel veriler, işlenmeyi gerektiren sebeplerin ortadan kalkması halinde ilgili kişinin talebi üzerine veya veri sorumlusu tarafından resen silinir, yok edilir veya anonim hale getirilmektedir (Kartal, 2018: 2-3).

BDDK dijitalleşme, finansal inovasyon, bankacılığa erişimin artması, kırılğan müşteri profilinin bankacılık hizmet kullanımını yaygınlaştırması ve bankacılık uygulamalarının toplum üzerindeki etkilerinin artması nedeniyle 2021 yılı Ekonomik Reform Paketi ve T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yayımlanan Ekonomi Reformları Eylem Planı doğrultusunda "Bireysel Bankacılık Analiz ve Derecelendirme Modeli" adı altında finansal tüketicilerin korunmasına yönelik bir denetim ve gözetim sistemi geliştirmiştir (BDDK, 2021b).

Aynı zamanda BDDK ile TCMB'nin yönlendirmesi TKBB işbirliğiyle TBB bünyesinde hazırlanan "<https://www.bankacilikurunvehizmetucretleri.org.tr/>" internet sitesi üzerinden faiz ve kâr payı haricinde bankaların ürün ve hizmetlerine ilişkin ücret, komisyon ve masraf türleri bilgilerine ulaşım imkânı sağlanmıştır. Bu site aracılığıyla bankalar arası ücret ve masraflar hakkında tek bir site üzerinden bilgilendirme ve karşılaştırma yapılabilerek finansal tüketiciler düşünülmüştür (TBB, 2021e).

1.4. Finansal Tabana Yayılmanın Ölçümü

Çalışmanın bu kısmında literatürde bulunan bazı finansal tabana yayılma indeksleri hakkında bilgiler verildikten sonra Türkiye'de ve dünyada finansal tabana yayılma hesaplaması yapılan bazı akademik çalışmalara yer verilmiştir. Sarma (2008), 1000 kişi başına hesap sayısı, 100.000 kişi başına şube ve ATM gibi verilerin finansal sistemin kapsayıcılığı hakkında kısmi bilgi sağladığı düşüncesiyle bir indeks geliştirmiştir. İndeks çok boyutlu bir indeks olup finansal tabana yayılmanın 3 boyutunu da açıklamaktadır. Bu boyutlar;

- *Banka hesap sahipliği:* Bankalı nüfusun büyüklüğüdür. Bankalı nüfus bulunamazsa banka hesap sayılarının toplamının nüfusa oranı şeklinde hesaplanır.

- *Bankacılık hizmetlerinin mevcudiyeti:* Bu boyuttaki veriler 1000 nüfus başına banka şube sayısı verileriyle hesaplanır
- *Kullanım:* Kullanım boyutu da bankacılık hizmetlerinin kullanımını göstermekte olup kredi ve mevduatların GSYH'ye oranı şeklinde hesaplanır.

İndeksin hesaplanması BM'nin açıkladığı İnsanı Gelişim İndeksi gibi indekslere benzerlik göstermesine karşın metodolojik açıdan farklılıklar bulunmaktadır. İndeks 0 ile 1 arası sonuç verip 0 tam finansal dışlama, 1 ise tam finansal tabana yayılma anlamına gelmektedir. İndeks değeri $0 \leq IFI < 0,3$ arasındaysa düşük finansal tabana yayılma; $0,3 \leq IFI < 0,5$ arası bir değer alırsa orta düzey finansal tabana yayılma; $0,5 < IFI \leq 1$ arası değer alırsa yüksek finansal tabana yayılma sahip olduğu anlaşılmaktadır. İndeks çok boyutlu olmasına karşın verilerin toplu olmasından dolayı ölçülemeyen bazı alanlar vardır. Örneğin finansal tabana yayılmanın düşük ve yüksek gelirli, kırsal ve kentsel alanlar, cinsiyet gibi kısımları veri setlerinde detaylandırılmamaktadır. İndeksin sınırlarından bir diğeri ise yerleşik olanlar ile olmayanlar arasındaki banka hesap sahipliğinin belirtilmemesidir. Örneğin finans ve vergi cenneti olan 9 milyonluk İsviçre'de banka hesap sahibi yerleşik 7 milyon iken parasını İsviçre bankalarında tutan İsviçre dışı ikametli kişiler bu ülkenin finansal tabana yayılma seviyesini olduğundan fazla gösterebilmektedir (Sarma, 2008: 14).

Sarma (2008)'nın verileri 2004 yılına ait olan çalışmada, 3 boyutun dâhil olduğu ülkelerde İspanya 0,737 IFI skoru ile birinci sıradayken Madagaskar 0,011 IFI skoru ile sonuncu sırada yer almıştır. Sadece 2. ve 3. boyutun dâhil edildiği çalışmada İspanya 0,792 IFI skoruyla birinci iken 0,015 IFI skoruyla Kamboçya son sırada yer almaktadır. Çalışmanın Türkiye çıktısında ise 3 boyutlu çalışmada Türkiye'nin sahip olduğu değerlerde 1. boyut için 0,426, 2.boyut için 0,100, 3.boyut için 0,168 ve genel olarak 0,219 IFI skoruyla 55 ülke arasından 21. sırada yer almıştır. Sadece 2 boyutun hesaplandığı çalışmada ise 2. boyut değeri 0,104, 3.boyut değeri 0,171 ve 0,137 genel IFI skoruyla 100 ülke arasında 61. sırada yer almıştır. Her iki çalışma için Türkiye'nin o döneme ait IFI skorları 0 ile 0,3 arasında olduğu için düşük katılım düzeyine sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Sarma (2012), 2008'de kendi geliştirdiği yöntemi kullanarak dünyadaki çeşitli ülkelerin 2004-2010 yılları arası verilerini kullanarak finansal tabana yayılma seviyelerini ölçmüştür. Finansal tabana yayılma seviyelerinin yıllara göre genel olarak artma eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir. Türkiye'nin 2004 ve 2010 verileri olmayıp 2005 yılında 0,436 olan IFI değeri, 2009 yılında 0,438 olarak ölçülerek orta düzey finansal tabana yayılmaya düzeyinde olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin dönem içindeki en yüksek IFI değeri 0,444 ile 2006 ve 2007 yıllarında ölçülmüştür.

Sarma (2016), 2008’de kendi geliştirdiği yöntemi kullanarak 2004-2013 yılları arasında çeşitli Asya ülkelerinin IFI değerlerini hesaplamıştır. Sonuç olarak Asya bölgesinde farklı finansal tabana yayılma seviyeleri tespit edilirken bunlardan Türkiye, Kore Cumhuriyeti, Japonya, Malezya, Brunei ülkelerinde yüksek IFI değeri; Suriye, Myanmar, Yemen gibi ülkelerde son derece düşük IFI değerleri hesaplanmıştır. Çalışma genel olarak Asya ülkelerinin 2013 yılında orta düzey finansal tabana yayılma sergilediği sonucuna ulaşmıştır.

Cámara ve Tuesta (2014), finansal erişim ve kullanım gibi arz yönlü bileşenlerin finansal sistemin kapsayıcılığını ölçmek için gerekli ama yeterli olmayan koşullar olduğu düşüncesiyle talep yönlü bileşen olan finansal erişim engellerini ekleyerek oluşturdukları üç boyutlu indeksle iki aşamalı Temel Bileşenler Analizi yaparak finansal tabana yayılma indeksi oluşturmuşlardır. Çalışma 82 ülkeyi kapsamakta olup talep yönlü veriler için Global Findex ve arz yönlü veriler için IMF’nin FAS¹¹ verileri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda finansal tabana yayılma indeksinde Kore 1. sırada yer alırken Demokratik Kongo Cumhuriyeti 82. sırada yer almıştır. Türkiye sıralamada 42.sırada yer alırken erişim boyutunda 36. sırada, kullanım boyutunda 63. sırada, finansal engeller boyutunda 42. sırada yer almıştır. Bu çalışma aynı zamanda finansal tabana yayılma seviyesini ölçmek için kullanılan bileşik indekste talep yönlü veri seti kullanan ilk çalışma olma özelliği taşımaktadır.

Amidžić vd., (2014), Faktör Analizi yöntemini kullanarak finansal tabana yayılma indeksi geliştirmişlerdir. IMF’nin FAS verileri kullanılan çalışmada indeks; yalnızca bir ülke, bölge veya gelir grubundaki finansal tabana yayılma durumunu değerlendirmek için değil, aynı zamanda operasyonel düzeyde finansal tabana yayılma verilerinin kalitesini kontrol etmek için anlamlı bir araç olarak kullanılabilir.

Honohan (2008) resmi ve yarı resmi finansal aracıları kullanan yetişkin nüfus hakkında çalışma yapmıştır. Çalışmada ticari bankalar ve mikrofinans kurumları hesap sayıları kullanılırken bu verilerin olmadığı ülkeler için hanehalkı verileri kullanılmış ve bu veriler üzerinde ekonometrik yöntemler kullanmıştır. Aynı şekilde Chakravarty ve Pal (2010) finansal tabana yayılmayı matematiksel bir fonksiyon üzerine kurmuş ve aksiyomatik bir yöntemle ölçmüştür. Park ve Mercado (2015), Sarma (2008) indeksine benzer şekilde veri sayısını arttırdığı çok boyutlu bir indeks geliştirmiştir.

Yorulmaz (2013), Türkiye’nin bölgeleri ve şehirleri için 2004-2010 yılları finansal tabana yayılma indekslerini hesaplamıştır. Sarma (2008)’nın yöntemini kullanan araştırmacı

¹¹ FAS (2021). “International Monetary Fund Financial Access Survey (FAS)” (<https://data.imf.org/?sk=E5DCAB7E-A5CA-4892-A6EA-598B5463A34C>), (Erişim Tarihi: 01.03.2021). Araştırmacılar çalışmasında Global Findex’in 2011, FAS’ın 2013 yılı verilerini kullanmıştır.

Ankara, İzmir, İstanbul, Antalya gibi gelişmişlik düzeyi yüksek illerde ve bölgelerde finansal tabana yayılmanın yoğun, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin genelinde finansal tabana yayılmanın düşük ve orta düzey olduğu sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada Antalya ilinin finansal tabana yayılma oranları 2004 yılından 2010 yılına kadar sırasıyla 0.852, 0.874, 0.894, 0.901, 0.909, 0.900, 0.903 şeklindedir.

Bozkurt ve Karakuş (2020), Türkiye’de 81 il verilerini kullanarak finansal tabana yayılma düzeylerini etkileyen faktörleri araştırmışlardır. Çalışma kapsamında 2011-2016 yılları verileri kullanılmış olup GMM ve Mekansal Regresyon modelleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda işsizlik, kent, turizm, evlilik, eğitim, enflasyon ve suç değişkenleri il finansal tabana yayılma düzeyleri üzerinde olumlu veya olumsuz güçlü etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışmada Antalya ili 81 il arasından 7. sırada bulunmakta olup 2011’den 2017’ye finansal tabana yayılma seviyeleri sırasıyla 0.488 - 0.482 - 0.495 - 0.497 - 0.498 - 0.492 şeklinde hesaplanmıştır.

Teker vd. (2021), Türkiye’nin finansal tabana yayılma düzeyini ölçmek amacıyla yaptıkları çalışmada bankalar için 32, banka dışı finansal kurumlar için 6 ve döviz piyasaları için 16 gösterge belirleyerek bir indeks oluşturmuşlardır. Çalışmada bankaların en fazla finansal tabana yayılmayı arttırdığı yıl 2002 iken (%15,26), en düşük büyüme yılı ise 2001 yılında (-%10,36) gerçekleşmiştir. Banka dışı finansal tabana yayılmanın en yüksek olduğu yıl 2010 iken (%53,07) en düşük olduğu yıl ise 2011 yılı (-%22,95) olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Finansal tabana yayılma indekslerini oluşturmak için farklı yöntemler kullanılsa da sonuçlar genellikle değişmemektedir. Yüksek gelirli ülkeler, yüksek finansal tabana yayılma eğilimi içindeyken; düşük gelirli ülkeler düşük finansal tabana yayılma eğiliminde olmaktadır (Yorulmaz, 2013: 84).

1.5. Finansal Tabana Yayılmada Dijitalleşme Uygulamaları

Günden güne ilerleyen ve yaşam kalitesini arttıran bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, finans sektöründe de kendini göstermektedir. Finansal tabana yayılmada dijitalleşme uygulamaları, dijital finansal tabana yayılma veya dijital finans gibi benzer kavramlar bilgi ve iletişim teknolojileri araçlarıyla bankacılık kanallarının birleşmesi şeklinde özetlenebilir. Bu çalışmada kısaca dijital finans olarak belirtilen bu kavramı Gomber vd. (2017: 537) şöyle açıklamaktadır; FinTech şirketleri ve yenilikçi finansal hizmet sağlayıcılar tarafından sunulan çok sayıda yeni finansal ürünleri, finansal işletmeleri, finansla ilgili yazılımları ve yeni müşteri iletişim ve etkileşim biçimlerini kapsamaktadır. Başka bir bakış

açısına göre dijital finans, kapitalizmin finansal piyasalarda farklı bir görünümü şeklindedir (Beyaz, 2019: 113).

Manyika vd. (2016: 2) dijital finansı, dijital altyapı üzerinden kart, POS, ATM, cep telefonu ve bilgisayarlar gibi internet destekli araçlar vasıtasıyla erişim sağlanan ödeme, tasarruf, kredi, sigorta gibi finansal hizmetleri dijitalleştirilmiş ulusal bir ödeme altyapısıyla gerçekleştirilmesi şeklinde açıklamıştır. Bu dijital ödeme kanallarını kullanan kullanıcılar dijital olarak finansal tabana yayılmış kişilerdir. Finansal İçerme için Küresel Ortaklık (GPFI, 2016: 1) kurumu, G20 ve uluslararası standart belirleme kuruluşlarının rehberliğinde hazırladığı dijital finansal tabana yayılma için üst düzey 8 ilke belirlemiştir. Bu ilkeler aşağıdaki gibidir:

- Finansal Kaplayıcılık için Dijital Bir Yaklaşımın Teşvik Edilmesi
- Dijital Finans Erişim için İnovasyon ile Risk Dengesinin Sağlanması
- Dijital Finansal Erişim için Etkinleştirici ve Orantılı Yasal Düzenlenmeler
- Dijital Finansal Hizmetler için Altyapı Ekosisteminin Genişletilmesi
- Tüketici ve Veri Korumasına Yönelik Kapsamlı Uygulamalar Oluşturulması
- Dijital Okuryazarlığın, Finansal Okuryazarlığın ve Farkındalığın Güçlendirilmesi
- Dijital Finansal Tabana Yayılma İçin Müşteri Kimliğini Kolaylaştırma
- Dijital Finansal Tabana Yayılma Konusundaki İlerlemeyi Takip Etmek

şeklindedir. Dijital kanallar üzerinden finansal hesaplara erişim sağlanması, finans kurumlarında personel, dosya, hatta şubeler hakkında yeni kararlar almayı sağlayabilirken; müşteriler için hızlı bir şekilde işlem yapılarak zaman kazandırır, işlem ücretleri ve ulaşım maliyetleri açısından da daha kârlılık sağlar. İşletmeler için satış ve giderlerin elektronik kaydını oluşturarak işletmelerin nakit akışı izleme ve analizlerini kolaylaştırır.

Dijital olarak finansal tabana yayılmış kişiler fiziki olarak erişim sağlayamadığı için finansal olarak dışlanan hanelere de bir fırsat sunmaktadır. Dijital finansı, bireylerin ve işletmelerin yanında hükümetlerde kullanmaktadır. Hükümetler için nakit ödemeden dijital ödemeye geçiş, yolsuzluğu azaltır ve finansal işlemlerin hacmindeki artıştan kaynaklanan daha yüksek vergi geliri sağlar. Dijital ödemeler; işletmelerin kayıt olmadığı, vergi ödemediği veya ürün ve işgücü piyasası düzenlemelerini yerine getirmeyen sektörleri tespit ederek kayıt dışı ekonominin boyutunu azaltır. Aynı zamanda devlet içindeki dijital operasyonlar kurumlara maliyet tasarrufu sağlayabilir. Dijital finansın, finansal ve parasal sistem düzenleyicilerine de faydaları olmakta olup dijital finansın benimsenmesi sahte paranın dolaşımını önemli ölçüde azaltabilmektedir (Demirgüç-Kunt vd., 2019: 2; Ozili, 2018: 330-333; Allen vd., 2014: 4; Chinoda ve Akande, 2019: 110; Manyika, 2016: 9-10).

McKinsey raporu için yapmış oldukları çalışmada Manyika vd. (2016: 2), dijital finansın geniş kapsamlı kullanımının tüm gelişmekte olan ekonomilerin yıllık GSYİH oranını 2025 yılına kadar %6 oranında artırabileceğini belirtmiştir. Kısaca dijital finansla düşük işletme maliyeti ve finansal olarak erişilemeyen bölgelere nüfuz etme özelliğiyle kadınlara, hükümetlere, yoksullara, KOBİ'lere, gençlere, çiftçilere hizmet götürmesi ve kullanılan kişiler tarafından tavsiye edilme yönüyle finansal erişimi evrensel boyuta taşımada önemli bir araç olarak görülmektedir (Mehrotra, 2019: 104). Ozili (2018: 335-339), dijital finans kanallarını kullanma konusunda yaşanan tereddütlerden bazıları;

- *Veri güvenliği:* Finansal kurumlara yapılan siber saldırılar sonucu kişilerin kimlik ve banka hesap bilgileri kötü niyetli 3. kişilerin eline geçebilmektedir. Dijital erişim konusunda yaşanan en büyük tereddütlerden biri veri güvenliği konusudur.
- *Gönüllü dışlananlar:* Banka veya internet şirketleriyle iş yapmak istemeyen, dijitalleşmenin kolaylıklarının farkında olmayan, dijital kanalları kullanamayan veya güvenmeyen, dijital veya çevrimiçi dolandırıcılık vakalarının sık yaşandığı bölgelerdeki halklar, dini veya kültürel sebeplerden dolayı tercih etmeyen kişiler dijital erişim konusunda da kendilerini gönüllü olarak dışlayabilmektedir.
- *Gelir ve eğitim seviyesi farklılıkları:* Yapılan çalışmalar gelir ve eğitim seviyesinin yüksek olduğu bölgelerde dijital erişiminde yüksek olduğunu bu oranı finansal ve teknolojik okuryazarlık oranlarının desteklediğini göstermektedir.
- *Dijital riskler:* Finansal kurumlar aracılığıyla yapılan, dolandırıcılıklar bu risklerden biridir. Ama dijital kanallarda oluşan teknik arızalar ve olası sistemik riskler finans piyasasını ciddi şekilde aksatabilmektedir.

şeklinde özetlemiştir. Ozili (2018: 339) dijital finansın olumlu yanlarını; toplam harcamaları arttırdığı için GSYH'yı arttırması, müşterilerin hesabı üzerinde daha fazla kontrol sağlamasına olanak tanınması, yoksul bireylere uygun ve güvenli bankacılık hizmetleri sağlaması, sahte para dolaşımını azaltması, dijital finans sağlayıcılara (FinTech) gelir sağlaması, saniyeler içinde ödeme alma ve yapma işlemi sağlaması, finansal hizmetleri finansal olmayan sektörlerle genişletmesi şeklinde açıklamıştır.

Ozili (2018: 339), dijital finansın olumsuz yanlarını ise; cep telefonu ve bilgisayar gibi dijital cihazı olmayan kişilere hizmet veremediğini, internet bağlantısı olmayan bireyleri dışladığını, nüfusun dijitalleşmeye hazır olmayan bölgelerinde yine finansal dışlanmaya neden olabileceğini, olası sistemik risklerin finans sektörünü ciddi zarara sokabileceğini, dijital veri güvenliğine yönelik siber saldırıların müşterilerin dijital platformlara güvenini azaltabileceğini belirterek birçok politikanın tam ölçekli dijital finansı sağlayamayacağının altını çizmiştir.

Literatür tarandığında mobil para da dâhil olmak üzere dijital finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı, büyüme ve finansal tabana yayılma düzeyinin artmasına yönelik birçok kanıt mevcut olmasına rağmen (Yao ve Ma, 2022; Siddik ve Kabiraj, 2020; Sekantsi ve Motelle, 2016), gelir dağılımı eşitsizliğini arttırdığına yönelik de kanıtlar mevcuttur (Mohd Daud vd., 2021). Tablo 1.8’de ülke gruplarına göre dijital finans hizmeti kullanım oranları verilmektedir.

Tablo 1.8 Seçilmiş Ülke Grupları Bazında Dijital Finans Hizmeti Kullanım Oranları

	Dijital Ödeme Alan (%)		Dijital Ödeme Yapan (%)		Dijital Ödeme Yapan veya Alan (%)		Bir Hesaba Erişim İçin Mobil Telefon veya İnternet Kullanan (%)
	2014	2017	2014	2017	2014	2017	2017
Düşük Gelirli Ülkeler	11	17	12	21	15	26	17
Düşük Orta Gelirli Ülkeler	13	18	16	21	20	29	8
Orta Gelirli Ülkeler	26	28	28	37	33	45	19
Yüksek Orta Gelirli Ülkeler	38	38	38	53	44	62	31
Yüksek Gelirli Ülkeler	70	67	82	87	86	91	52
Türkiye	30	49	44	54	48	64	28
Dünya	33	34	37	45	41	52	25

Kaynak: Global Findex (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 1.8’de görüldüğü dijital kanalların kullanımında 2014 yılına göre ciddi artışlar yaşandığını ama finansal tabana yayılma seviyesinin yüksek olduğu yüksek gelir düzeyine sahip ülkelerde bile dijital ödeme kanalları yoğun kullanılmadığını görülmektedir. Özetle birçok kolaylık ve avantaja rağmen, dijital finansın nüfusun geniş kesimlerine yeterince nüfuz etmediği görülmektedir. Demirgüç-Kunt vd. (2019: 30) dijital ödemelerin kullanımının Avrupa Birliği ülkeleri içinde büyük farklılıklar gösterdiğini Danimarka ve Hollanda’da neredeyse tüm yetişkinler dijital ödemeleri kullandığını, Hırvatistan, Kıbrıs ve Çek Cumhuriyeti’nde yaklaşık %80; Yunanistan ve Macaristan’da yaklaşık %70 olduğu belirtmiştir. Dijital finansal işlemler yapmak için cep telefonu ve internet kullanan Avrupa ve Orta Asya ülkeleri arasında en yüksek Danimarka, Finlandiya ve İsveç (%80) olduğunu en düşük ülkelerin ise Yunanistan (%18), Bulgaristan ve Romanya (yaklaşık %10) olduğunu belirtmiştir. Dijital ödeme kanallarının cinsiyetler arasındaki dağılımı ise Tablo 1.9’da görülmektedir.

Tablo 1.9 Yıllara ve Cinsiyete Göre Seçilmiş Ülke Gruplarında Dijital Finans Hizmeti Kullanım Oranları

	Dijital Ödeme Alan (%)				Dijital Ödeme Yapan (%)				Dijital Ödeme Yapan veya Alan (%)				Hesaba Erişim İçin Telefon veya İnternet Kullanan (%)	
	Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın		Erkek		Kadın	Erkek
	2014	2017	2014	2017	2014	2017	2014	2017	2014	2017	2014	2017	2017	2017
Düşük Gelirli Ülkeler	9	14	13	21	10	18	15	25	12	21	18	30	14	20
D. Orta Gelirli Ülkeler	11	15	16	22	11	16	20	26	15	24	25	35	6	10
Orta Gelirli Ülkeler	24	25	29	31	24	33	31	41	29	41	37	50	17	21
Y. Orta Gelirli Ülkeler	35	35	40	41	36	50	40	57	42	59	47	66	29	32
Yüksek Gelirli Ülkeler	67	67	72	67	82	86	83	89	86	90	87	91	49	54
Türkiye	19	39	30	49	35	43	54	64	37	50	59	77	24	32
Dünya	31	32	36	37	34	42	39	49	38	49	45	56	23	27

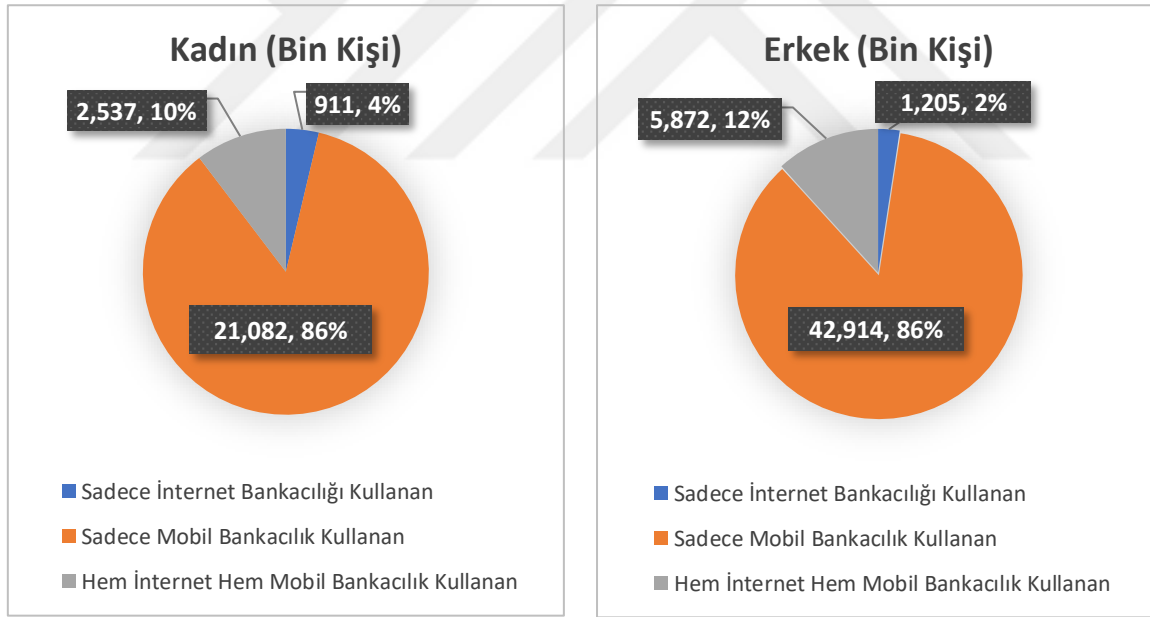
Kaynak: Global Findex (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından derlenmiştir.

Tablo 1.9’da görüldüğü üzere Türkiye’de 2014’den 2017’ye dijital ödeme alan kadın sayısının, dijital ödeme yapan kadın sayısının, dijital ödeme yapan veya alan kadın kullanıcı sayılarında ciddi artışlar olmuştur. Ama kullanıcılar arasındaki yüksek cinsiyet farkı devam etmektedir. Türkiye’nin bağlı bulunduğu yüksek orta gelir düzeyindeki ülke ortalamalarında yıllara göre cinsiyet farkı dijital kanallara göre %3 ile %7 arasında değişirken Türkiye’de %8 ile %27 arasında değişmektedir. Ülke grupları arasında genellikle dijital ödeme yapan kesimdeki artış oranı dijital ödeme alan kesimdeki artış oranlarından fazladır. Yüksek gelir grubunda 2017 yılında dijital ödeme alan erkek nüfusunun 2014 yılına göre %5 azalması tabloda dikkat çeken bir noktadır.

Demirgüç-Kunt vd. (2019: 29) Türkiye için banka hesabı olmayan yaklaşık 15 milyon yetişkinin - banka hesabı olmayan kadınların yüzde 88’i de dâhil olmak üzere - cep telefonlarına sahip olmasının, dijital finansal tabana yayılma için fırsat olduğunu belirtmekte ve kadınların dijitalleşmesinde yaşanan başarının daha da artabileceğini belirtmektedir. Banka hesabı olmayan yaklaşık 10 kadından 1’inin yurt içi havalelerini nakit veya tezgahüstü hizmetler

yoluyla gerçekleştirdiğini, cep telefonu sahibi 5 milyon kadın da dâhil olmak üzere hesabı olan kadınların yüzde 30'unun hâla elektrik faturasını nakit ödediğini belirterek, dijital erişimin genişletilmesi için politikalar üretebilecek fırsatların olduğunu belirtmektedir. Manyika vd. (2016: 6)' da benzer şekilde 2014 yılında, gelişmekte olan ekonomilerdeki yetişkinlerin yaklaşık yüzde 80'inin bir cep telefonu varken, %55'inin finansal hesabı olduğunu ve artan cep telefonu sahipliğinin gelişmekte olan ekonomilerde, yarısından fazlası kadın olan 1,6 milyar insan için finansal hizmetlere erişim sağlama potansiyeline işaret etmiştir. Demirgüç-Kunt vd., (2019: 30), Romanya'da yaklaşık 1 milyon banka hesabı olmayan yetişkinin cep telefonuna sahip olmasına rağmen nakit ücret almasının; İtalya'da yaklaşık 9 milyon, Yunanistan ve Almanya'da 3 milyon civarında yetişkinin, bir hesabı ve cep telefonu olmasına rağmen elektrik faturalarını nakit olarak ödemesi gibi sebeplerin Avrupa Birliği ülkelerinde de hâlâ dijital finansal tabana yayılmayı arttırmak için fırsatların olduğunu belirtmiştir.

Türkiye'de dijital hesap sahipliği hakkında detaylı tablolar EK-4 ve EK-5'de gösterilmiştir. Grafik 1.2'de Türkiye'de cinsiyete göre dijital finans kullanım oranları verilmektedir.

Grafik 1.2 Türkiye'de Cinsiyete Göre Dijital Finans Kullanım Oranı

Kaynak: TBB, (2022)

Grafik 1.2 'de Türkiye Bankalar Birliği'nin Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık 2021-Aralık verilerini incelediğinde dijital hesap kullanımı arasındaki cinsiyet farkının devam ettiği görülmektedir. Grafik 1.2'ye göre Türkiye'de mobil bankacılık kullanan 21 milyon, internet bankacılığı kullanan 911 bin, hem internet hem de mobil bankacılık kullanan 2.5 milyon kadın vardır. Erkek nüfusunda ise mobil bankacılık kullanan yaklaşık 43 milyon, internet bankacılığı kullanan 1.2 milyon, hem internet hem de mobil bankacılık kullanan 5.8 milyon kullanıcı

vardır. Tablo 1.9’da bulunan “Bir hesaba erişim için mobil telefon veya internet kullanan (%)” verileriyle karşılaştırıldığında 2017’de görülen %8’lik farkın yaklaşık %50’lere erişildiği yorumu kesin olarak yapılamaz. TBB, bu verileri oluştururken mobil veya internet bankacılığına giriş şartı aramaktadır. Bundan dolayı bu veriler oluşturulurken bir kişiye ait birden fazla dijital hesaplara girişleri de hesaplama dâhil etmektedir. Yoksa TÜİK (2022)’in Şubat ayında açıkladığı 31 Aralık 2021 tarihiyle Türkiye erkek nüfusundan (42 milyon 428 bin 101 kişi) fazla nüfusun dijital finans kanalları kullandığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Global Findex verileri arasındaki farkın üç yıl olmasına rağmen dijital finansın bazı ülke gruplarında %80-90’lara varan artış oranının bir sonraki veri setinde daha fazla olması tahmin edilmektedir (Demirgüç-Kunt vd., 2018). Özellikle 2014-2017 yıllarında yayınlanan bu verilerdeki anket sorularının sorulmasının birkaç yıl daha geride olması ve o dönemde akıllı telefonların yeni yaygınlaşmaya başlaması, hesap sahibi yetişkin nüfusun akıllı telefonlara alışma süreçleri ve z kuşağı olarak adlandırılan neslin hesap sahibi olacak yaşa gelmemiş olması gibi konular değerlendirildiğinde artış oranının artması beklenmektedir. Bu artış oranını destekleyecek bir diğer unsur ise Covid-19 pandemisidir.

Dünyada yeni virüsün ortaya çıkması ve yayılması başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere ülkelerin finans sektörünün istikrarına dokunan sağlık ve ekonomik kriz olmak üzere iki küresel krize aynı anda neden olmuştur (Vo vd., 2021: 42). Virüsün hızla yayıldığı dönemler boyunca alınan tedbirlerden bazıları olan ülkelerin sınırlarını kapatması, sosyal mesafe kuralları, sokağa çıkma yasakları, kafe-restaurant-sinema gibi yerlerin kapatılması vb. önlemler milyonlarca insanın geçim kaynaklarını kaybetmesine neden olmuştur (Aziz ve Naima, 2021: 3). Bu süre zarfında hükümet ve sağlık yetkililerinin virüsün yayılma riskini azaltmak için nakitsiz ve temassız ödeme gibi dijital finans yöntemlerinin kullanılmasını teşvik etmesi, KOBİ ve düşük gelirli hanelere verilen mikrokredi ve hibe gibi yardımlar bir nebze dijitalleşme ve finansal tabana yayılmayı arttırmıştır (Machasio, 2020: 3). Ama devam eden bu covid süreci tezde sürekli bahsedilen küresel yoksulluğu azaltmada yıllarca kaydedilen ilerlemeyi ortadan kaldırma riskini taşımaya devam etmektedir.

Dijital finansal tabana yayılma hakkında yapılan bazı ampirik çalışmalardan Andrianaivo ve Kpodor (2011), 1988-2007 yılları arası Afrika ülkelerini kapsayan çalışmalarında bilgi teknolojileri yatırımlarının finansal tabana yayılma ve ekonomik büyüme üzerine etkisini test etmişlerdir. Çalışmaya göre cep telefonu kullanımının büyüme üzerinde, cep telefonlarının geliştirilmesinin de finansal tabana yayılma üzerinde olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Mohd Daud vd., (2021), dijital finansal teknolojiler ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemek için 54 ülkenin verileri üzerinde çalışmalar yapmıştır.

Çalışma sonucunda zengin hanelerin uygun fiyatlı finansal ürünlere daha kolay erişim sağladığı için finansallaşma ve dijital teknolojilerin gelir dağılımı eşitsizliğini genişlettiği sonucuna ulaşarak, dijital teknolojilerin nüfusun yeterli hizmet alınmadığı bölgelere doğru da geliştirilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. Chinoda ve Mashamba (2021), 25 Afrika ülkesi için finansal tabana yayılma, finansal teknoloji ve gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki etkileşimi ölçmek için yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın, finansal teknoloji ve gelir dağılımı eşitsizliği ilişkisine aracılık ederek Afrika'daki gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılmasında temel bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır.

Chinoda ve Akande (2019), 2004-2016 yılları arasındaki verileri kullanarak 32 Afrika ülkesi özelinde yaptıkları çalışmada cep telefonlarının finansal tabana yayılmaya ve ekonomik büyümeye anlamlı katkılar sağladığı sonucuna ulaşmışlardır. Cheumar ve Yunita (2022), Endonezya'nın 34 şehrinde fintech endüstrisi ile dijital finansal tabana yayılma arasındaki eş bütünleşme ilişkisini analiz ettikleri çalışmada fintech işlemleri ile dijital finansal tabana yayılma arasında uzun vadeli bir ilişki tespit etmişlerdir. Çam ve Çam (2016), finansal davranış ve tutum ile mobil bankacılık uygulamaları kullanım düzeyi arasındaki etki ve ilişkiyi tespit etmek amacıyla Doğu Karadeniz Bölgesi özelinde yaptıkları çalışmada finansal davranış ve tutumlar ile mobil bankacılık kullanımı arasında anlamlı bir etki ve ilişki tespit edememişlerdir. Ngono (2020), mobil paranın finansal tabana yayılma üzerindeki etkisinin Sahra Altı Afrika'daki gelir dağılımı eşitsizliklerini azaltıp azaltmadığını test etmiştir. Çalışma sonucunda mobil paralar da dâhil olmak üzere finansal tabana yayılmanın yukarı yönlü varyasyonların Sahra Altı Afrika ülkelerinde gelir dağılımı eşitsizliklerinde düşüşe yol açtığını, fiyat istikrarı ve işsizlik oranındaki düşüşün de aynı yönde olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL TABANA YAYILMA VE EKONOMİK İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Çalışmanın bu bölümünde finansal tabana yayılma ile ilgili ekonomik ilişkiler incelenmiştir. Bu bağlamda finansal tabana yayılma ile ekonomik büyüme, yoksulluk ve gelir dağılımı arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Ekonomik ilişkilerden sonra finansal tabana yayılmanın karşıt olgusu olan finansal dışlanma konusu detaylı olarak incelenmiş sonrasında finansal tabana yayılma hakkında yapılan eleştirilere yer verilerek ikinci bölüm sonlandırılmıştır.

2.1. Finansal Tabana Yayılma İle Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler ve Ülke Değerlendirmeleri

Finansal gelişme ile ekonomik büyüme arasındaki iktisat literatürünün kökeni 1870’li yıllara dayanır. Walter Bagehot ile başlayan bu literatüre Schumpeter, Robinson, Goldsmith, McKinnon, Shaw gibi iktisatçılar ciddi katkılar sağlamıştır. Bu literatürlerden ortak çıkan sonuçlar finansal gelişmenin, finansal araçların, finansal yeniliklerin ekonomik büyümeye katkı sağladığı şeklindedir (Yorulmaz, 2013; Pavón Cuéllar, 2019; Sharma, 2016; Stolbov, 2013; Gretta, 2017; Sethy, 2016; Korkmaz, 2016; Mohan, 2006). Finansal piyasalarda bulunan veya oluşan kusurlar, tasarrufların verimli yatırım fırsatlarına akışını ve sermaye tahsisini zayıflattığından dolayı kalkınmayı ve ekonomik büyümeyi engelleyen faktörlerden biridir. Hükümetler bu piyasa aksaklıklarını azaltmak için ekonomik ve sosyal içerikli düzenlemelerde bulunabilir.

Finansal gelişme arz veya talep kanalıyla ekonomik büyüme için elverişli koşullar yaratmaktadır. Finansal erişim ise bu kanallardan biri olarak doğru orantılı olup, erişim genişliği kaynakların verimli şekilde tahsisi kolaylaştırırken sermaye maliyetini ve resmi olmayan kredi kaynaklarına başvurma oranlarını azaltarak ekonomik büyümeyi hızlandırmaktadır (Sarma ve Pais, 2011: 613; Zulfiqar vd., 2016; Mohan, 2006: 1308; Mahadeva, 2009: 426). Finansal gelişmenin başka bir özelliği olan finansal tabana yayılma ise finansal hizmetlerin kalitesini, sağlamlığını ve verimliliğini arttıran bir süreçtir. Bu süreç hanehalkının ve şirketlerin yatırım kararlarına, tüketim kararlarına, ekonomik şoklarla başa çıkmasına olanak sağladığı için ekonomik büyümeyi kapsayıcı kılmaktadır (Omar ve Inaba, 2020: 1; Park ve Mercado, 2015: 17).

Sahay vd. (2015: 4), finansal tabana yayılma ve ekonomik büyüme arasında üç önemli bulguya vurgu yapmaktadır. Bunlardan biri finansal tabana yayılmanın makroekonomik

hedeflerle tutarlı olabilmesine rağmen hem finansal tabana yayılma düzeyinin hem de finansal kurumların ve piyasaların büyümesinin makroekonomik kazanımları azaltacağını ve finansal istikrarla ödünleşmeler yaşayabileceğini belirtmişlerdir (Sahay vd., 2015: 4; Han ve Melecky, 2013: 16-17). Çalışmalarının ikinci bulgusu bankacılık sektörü üzerinedir. Banka kredilerine 2008 yılındaki gibi uygun denetimler olmadan erişim sağlanması sonucu finansal istikrarı tehlikeye sokabileceğini hatırlatırken yüksek denetim kalitesine sahip ülkelerin finansal istikrarlarının bozulma risklerinin az olduğunu belirtmişlerdir. Son olarak krediye erişim harici ATM'ye erişim, finansal işlemlerde cinsiyet eşitsizliğinin azaltılması, şube bazlı işlemler gibi diğer finansal erişim türlerinin artmasının da finansal istikrarı desteklediğidir.

Banka gibi finans kurumları finansal erişimi arttırmak için bir takım inovasyonlara başvurarak çağın gerekliliklerini yerine getirmek zorundadır (Mohan, 2006: 1318). Çağın gereklilikleri için uygulanan bu politikalar finans kurumları arasındaki rekabeti sağlayarak ekonomik büyüme için olumlu çıktılar sağlamaktadır. Çünkü ne kadar finansal tabana yayılma sağlanırsa finans kurumlarının büyümesi de o derece artmaktadır. Finans kurumlarının büyümesi ise ülkelerin mevduat tabanlarını sağlamlaştırmaktadır. Han ve Melecky (2013), 2008 küresel finansal krizi sırasında banka mevduatlarına erişimin mevduat büyümesinin istikrarı üzerindeki etkisini incelemiş ve banka mevduatlarına daha fazla erişimin veya ülke nüfusu tarafından fiili kullanımının, finansal stres zamanlarında bankacılık sektörünün mevduat fonlama tabanının esnekliğini artırabileceği sonucuna varmışlardır. Benzer olarak Hanning ve Jansen (2010: 1), düşük gelirli bireylerin ve kredi alanların kriz dönemlerinde finansal davranışlarını sürdürme eğiliminde olduğunu gözlemlemiştir. Sınırlı mevduata sahip küçük hacimlerde işlem yapan çok sayıda müşterinin ihtiyatlı araçlar ve daha etkin müşteri korumasıyla yönetilebilir olduğunu ve finansal tabana yayılmayla daha da derinleştirilen ve çeşitlendirilebilen finansal sistemin, finansal istikrarı arttıracığını belirtmiştir.

Ülkeler finansal tabana yayılmayı uygun gözetim, plan ve altyapı altında farklı çeşitleriyle de uygulayabilir. Şubesiz bankacılık türü olan mobil para yöntemi bunlardan biridir. Özellikle gelir, insani gelişim ve finansal erişimin düşük; gelir dağılımı adaletsizliğinin yüksek olduğu Afrika ülkelerinde mobil para yöntemi finansal ödemelerde sık kullanılan bir yöntem olmaya başlamıştır. Demirgüç-Kunt ve Klapper (2012b: 10), 2007 yılında Kenya'da başlatılan ve diğer bazı Afrika ülkelerinde de kullanılan mobil şebeke tabanlı para transfer hizmeti olan M-PESA'yı Kenya nüfusundaki yetişkinlerin %68'inin kullandığını ve son 12 ayda mobil para kullandığını bildiren yetişkinlerin ise %43'ünün resmi bir hesabı olmadığını belirtmişlerdir.

Finansal tabana yayılma ve makroekonomik istikrar arasındaki ilişki literatürde genel olarak ikiye ayrılmıştır. Çalışmaların genelinde kabul görülen ilk kısım, finansal tabana

yayılmanın dijital finansal tabana yayılma da dâhil olmak üzere (Andrianaivo ve Kpodar, 2011) makroekonomik istikrarı, özellikle de bankacılık sektörünün istikrarını artıracak ve iyileştireceği görüşünü desteklerken (Morgan ve Pontines, 2014; Vo vd., 2021 Neaime ve Gayssat, 2018; López ve Winkler, 2019; Ahamed ve Mallick, 2019; Beck vd., 2007; Raza vd., 2019) ikinci bir görüş olarak, daha fazla finansal tabana yayılmanın içinde barındırabileceği, finansal okuryazarlığı düşük bireyler tarafından ve/veya bankacılık sektörünün eksikliklerinden dolayı gibi sebeplerle bankacılık sektörünü istikrarsızlaştırabileceğidir (Sahay vd., 2015; Mehrotra ve Yetman, 2015).

Van vd. (2021) finansal tabana yayılma ve büyüme arasındaki ampirik çalışmaların özellikle gelişmekte olan ülkeler üzerinde az olmasından dolayı yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılma ile büyüme arasındaki pozitif ilişkiyi desteklemiş, ilişkinin düşük gelirli ve düşük finansal tabana yayılma düzeyine sahip olduğu ülkelerde daha güçlü olduğu sonucuna ulaşmıştır. Levine vd. (2000) yapmış oldukları çalışma sonucunda finansal araçların gelişiminin ekonomik büyüme ile pozitif ilişkili olduğunu aynı zamanda hukuk ve muhasebe sistemlerindeki farklılıkların da büyümeyi açıklama da yardımcı olduğunu tespit etmişlerdir. Bu görüşe eşdeğer bir örneği Andrianaivo ve Kpodar (2011) bilgi teknolojileri yatırımları alanı üzerinden desteklemiştir. Afrika ülkelerini kapsayan çalışmalarında cep telefonu kullanımının büyüme üzerinde, cep telefonlarının geliştirilmesinin de finansal tabana yayılma üzerinde olumlu etkiler yarattığı sonucuna ulaşmışlardır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin yoğunlaşması, finansal kurumların genel maliyetlerini düşürdüğü için finansal hizmetlerin herkese erişimini kolaylaştırmaktadır.

Khan (2011: 554-563), finansal tabana yayılma ve finansal istikrarın birlikte sürdürülebilir şekilde tüketicilerin korunması gibi tamamlayıcı risk azaltıcı politikalarla beraber bir ülke için vazgeçilmez ikiz hedef olduğunu belirtmiş ve finansal tabana yayılmanın finansal istikrara olumlu katkılar sağlayacağı birkaç yoldan bahsetmiştir. Bunlardan biri özellikle kırsal kesimlere sağlanan karşılanabilir finansal hizmetlere erişimle, ekonomik faaliyetlere ve istihdam fırsatlarına yol açarak katma değer sağlanmasıdır (Adedokun ve Ağa, 2021: 10; Khan, 2011: 554-563; Sethy, 2016: 191; Sethi ve Acharya, 2018: 371). Hükümetlerin verdikleri kredi ve sübvansyonların banka aracılığıyla hesaplara yatması bu alanda oluşabilecek hırsızlıkların da önüne geçmektedir. İkinci olarak küçük firmalara verilen kredilerin artması, finans kurumlarının finansal ürünlerini çeşitlendirmesine yardımcı olduğu için kredi temerrüt risklerinin dağıtılmasına olanak sağlamaktadır (Khan, 2011: 554-563).

Son olarak finansal tabana yayılma, kayıt dışı sektörün varlığının azalmasına, küçük tasarruf sahiplerinin sayısının artmasına sebep olmaktadır. Küçük tasarruf sahiplerinin finansal

sisteme kazandırılması düşük ve orta gelirli ülkelerde daha güçlü olacak şekilde banka mevduat tabanını güçlendirmekte (Han ve Melecky, 2013: 4) ve kriz dönemlerindeki finansman bağımlılığını azaltmaktadır. Kayıt dışılığın azalması ve tasarrufların finansal sisteme kazandırılması Merkez Bankasının para politikası kararlarında da etkin rol oynamasını sağlamaktadır. Aynı zamanda finansal tabana yayılma insanları nakit ekonomisinden takip edilebilen banka hesaplarına geçirdiği için şüpheli işlemlerin (kara para aklama, terörizm finansmanı) izlenmesi ve raporlanmasını sağlayarak da ekonomiye olumlu çıktılar sunmaktadır (Khan, 2011: 556).

KOBİ'ler; iş yaratma, yenilik, rekabet yoluyla iç talebi ve uluslararası ticareti teşvik etme potansiyeliyle esnek bir ulusal ekonominin itici gücü olabilmektedirler. KOBİ'ler ölçek ve yönetim tarzı açısından çok çeşitli firmalardan oluştuğu için tek tip bir finansman türü bulunmamaktadır. Bu yüzden KOBİ'lerin ayakta kalabilmeleri ve KOBİ statülerinin ötesine geçmeleri finansmana erişimle gerçekleşmektedir. KOBİ'lerin finansal erişimiyle, üretim kalitesinin ve yeni iş fırsatlarının artırılması, ulusal düzeyde yatırım, tüketimin teşvik edilmesi ve aşırı kurumsal tasarrufların harekete geçirilmesi dâhil olmak üzere ekonomiye birçok fayda sağlaması muhtemeldir (Shinozaki, 2012: 5).

Finansal tabana yayılma ile ekonomik büyüme ve ekonomik büyümeyi etkileyen banka istikrarı, finansal istikrar, finansal gelişme gibi konulardan oluşan bazı ampirik çalışmalardan Ahamed ve Mallick (2019), 86 ülkeden 2635 bankanın verilerini kullanarak finansal tabana yayılmanın banka istikrarı üzerindeki etkilerini değerlendirmiştir. Çalışmada finansal tabana yayılma ile banka istikrarı arasında pozitif ilişki olduğunu ve finansal tabana yayılmanın, bankaların daha yüksek fiyatlandırma gücüne katkıda bulunan ve onları daha istikrarlı hale getiren bir araç olarak görüldüğü sonucuna ulaşmışlardır. Khan vd., (2022), 54 Afrika ülkesinin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın finansal istikrarı arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Babajide vd., (2015), finansal tabana yayılmanın %100 olması ve siyasi ve sosyoekonomik faktörler sabit tutulduğunda Nijerya ekonomisinin %374'lük büyüme potansiyeline ulaşabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Babajide vd., (2021), Nijerya özelinde finansal tabana yayılmanın kişi başı ekonomik büyüme ile arasındaki ilişkiyi incelemek için yapmış oldukları çalışmada kırsal kesimdeki finansal tabana yayılma ile kişi başına düşen gelir arasında önemli ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Adedokun ve Ağa (2021), 36 Sahra Altı Afrika ülkeleri özelinde finansal tabana yayılma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada finansal tabana yayılmanın ekonomik büyümeye pozitif etkiler sağladığını, kısa vadede ekonomik büyümeden finansal tabana yayılmaya doğru nedensellikler olduğunu tespit etmişlerdir. Vo vd., (2021), Asya Bölgesinde finansal tabana yayılma ile

finansal istikrar arasındaki bağlantıyı inceledikleri çalışmada finansal tabana yayılmanın bankacılık sektörüne önemli ve olumlu katkılar sağladığını ve daha fazla banka esnekliği yarattığını tespit etmişlerdir. Finansal tabana yayılma bankaların gelirlerini arttırmalarına, maliyetlerini düşürmelerine ve pazar paylarını genişletmelerine yardımcı olduğu sonucu da çalışmanın diğer çıktısıdır.

Raza vd., (2019), Pakistan özelinde finansal tabana yayılma ile ekonomik kalkınma arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmada finansal tabana yayılma ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişki olduğunu, finansal tabana yayılmadaki artışın, ekonomik kalkınmada bir artışa yol açabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Huang vd., (2020), Avrupa Birliğine üye 27 ülkenin finansal tabana yayılma verilerinin ekonomik kalkınma üzerindeki etkisini test etmişlerdir. Çalışma sonucunda finansal tabana yayılmanın ekonomik kalkınma üzerindeki etkisinin, düşük gelirli AB ve yeni AB üyesi ülkelerde, yüksek gelirli AB ve eski AB üyesi ülkelere göre daha önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Anzoategui vd., (2014), El Salvador ülkesi için hane düzeyinde anket verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada işçi dövizlerinin mevduat hesaplarının kullanımını teşvik ederek finansal tabana yayılma üzerinde olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Ramzan vd., (2021), Pakistan Borsasında işlem gören 20 bankanın verilerini kullanarak Kurumsal Sosyal Sorumluluğun (KSS) potansiyel müşterileri cezbedtiği, finansal tabana yayılma üzerine pozitif etkisinin olduğunu, finansal istikrarı arttırdığı ve finansal performans üzerine olumlu etkisinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Kim vd., (2018), 55 adet İslam İşbirliği Teşkilatı (İİT) üyesi ülke özelinde yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Neaime ve Gaysset (2018), 8 adet Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi üzerinde finansal tabana yayılmanın finansal istikrar üzerindeki etkisini ampirik olarak değerlendikleri çalışmada finansal tabana yayılmanın finansal istikrara olumlu katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Siddik vd., (2018), KOBİ'lerin finansal tabana yayılmasının finansal istikrarı destekleyip desteklemediğini ampirik olarak araştırdıkları çalışmada finansal erişimin finansal istikrar üzerinde anlamlı pozitif etkisinin olduğunu, finansal tabana yayılma ile finansal kurumların temerrüde düşme olasılığı arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir. Cavoli vd., (2020), 100'den fazla gelişmekte olan ülkenin verilerini kullanarak finansal tabana yayılmanın çıktı oynaklığını hangi yönde etkilediğine yönelik yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın çıktı oynaklığını kalıcı olarak arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır.

López ve Winkler (2019), finansal tabana yayılma düzeyinin kriz sonrasında finansal çöküşün büyüklüğü üzerinde bir etkisi olup olmadığını test etmek amacıyla yaptıkları çalışmada

finansal tabana yayılması yüksek olan ülkelerin kriz döneminde kredi ve borçlanmadaki belirgin düşüşlerden daha az etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Morgan ve Pontines (2014), Ermenistan özelinde KOBİ'ler üzerinde yapmış oldukları çalışma sonucunda finansal tabana yayılmanın KOBİ kredileri üzerindeki olumlu etkileri olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Onaolapo (2015), finansal tabana yayılmanın Nijerya'nın ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yaptığı çalışmada finansal tabana yayılmanın ekonomik büyümeyi sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Gretta (2017), MENA ve BRICS bölgesi gibi gelişmekte olan ülkelerde finansal tabana yayılmanın büyüme üzerine etkisini incelediği çalışma sonucunda finansal tabana yayılmanın ekonomik performans etkisinin beklentilerin çok altında kaldığını ve bazı hedeflere ulaşılmasında katkısının bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Beck vd., (2007), 65'den fazla gelişmekte olan ve gelişmiş ülke üzerinde finansal gelişmenin yoksullar üzerindeki etkisini analiz ettikleri çalışmada finansal gelişmenin orantısız bir şekilde yoksullara yardım ettiğini, daha fazla finansal gelişmenin, gelir dağılımı eşitsizliğini azaltan ortalama KBDGSYİH büyümesinden daha hızlı büyüme sağlayacağı sonucuna ulaşmışlardır.

Sonuç olarak finansal tabana yayılma, finansal planlama kültürünü geliştirdiği için literatüründe desteklediği gibi genel olarak ekonomik büyümeyi desteklemektedir (Babajide vd., 2021: 605).

2.2. Finansal Tabana Yayılma İle Yoksulluk Arasındaki İlişkiler ve Ülke Değerlendirmeleri

Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Dünya Sağlık Örgütü gibi uluslararası kuruluşlar çeşitli alanlarda yaptığı faaliyetlerle ülkelerarası ortak tutumlar sergilemeyi amaçlamaktadır. Birleşmiş Milletler'in Eylül 2000'de düzenlenen zirvesiyle üye ülkelerin kabul ettiği ve 2015 yılına kadar süren Binyıl Kalkınma Hedefleri de (Millennium Development Goals) başta açlık ve yoksulluk olmak üzere birçok olumsuzluklara karşı ülkelerin aldığı ortak tutumlardan birisidir. Bu hedefler 8 maddeden oluşmaktadır. Bunlar (UNDP, 2021b):

- Aşırı yoksulluğu ve açlığı ortadan kaldırmak
- Herkes için evrensel ilköğretim sağlamak
- Cinsiyet eşitliği ve kadının güçlendirilmesi
- Çocuk ölümlerini azaltmak
- Anne sağlığını iyileştirmek
- HIV/AIDS/Sıtma gibi hastalıklarla mücadele
- Çevresel sürdürülebilirliği sağlamak
- Kalkınma için küresel bir ortaklık kurmak

Binyıl Kalkınma Hedeflerinin sonuna doğru yayınlanan 2014 raporuna göre yoksulluk, iyileştirilmiş su kaynakları, kadınların söz sahibi olma hakkı, küresel açlık, okula giden çocuk sayısı ve HIV virüsü vakalarında başarılar sağlanırken çocuk ve anne ölüm oranları, sera gazı salınımı ve ağaçların yok olması konusundaki çalışmalardan fazla başarı elde edilememiştir (UN, 2014). Binyıl Kalkınma Hedeflerinden sonra bu ilerlemeleri devam ettirilmesi için yeni bir amaç dizini oluşturulmuştur. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları ismini alan bu yeni amaçların ilk düşüncesi 2012'de Rio de Janeiro'da düzenlenen Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansı'nda doğmuş ve 2015 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları on beş yıllık bir süre için geçerli olup 2015-2030 yıllarını kapsamakta ve on yedi adet amaç, yüz altmış dokuz hedeften oluşmaktadır (UNDP, 2021a). Bu on yedi amaç Tablo 2.1'de verilmiştir.

Tablo 2.1 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

1-Yoksulluğa Son	2- Açlığa Son	3- Sağlık ve Kaliteli Yaşam
4- Nitelikli Eğitim	5-Toplumsal Cinsiyet Eşitliği	6- Temiz Su ve Sanitasyon
7- Erişilebilir ve Temiz Enerji	8-İnsana Yakışır İş ve Ekonomik Büyüme	9- Sanayi, Yenilikçilik ve Altyapı
10-Eşitsizliklerin Azaltılması	11- Sürdürülebilir Şehirler ve Topluluklar	12- Sorumlu Üretim ve Tüketim
13- İklim Eylemi	14- Sudaki Yaşam	15- Karasal Yaşam
16- Barış, Adalet ve Güçlü Kurumlar	17-Amaçlar için Ortaklıklar	

Kaynak: UNDP (2021a)

Binyıl Kalkınma hedefleri gibi geleneksel yaklaşımlar yararlı ve gerekli olsa da yoksullukla mücadele için yeterli değildir. Yoksullukla mücadele etmek, kapsayıcı kalkınmayı teşvik etmek için finansal tabana yayılma tamamlayıcı çözümler sunmaktadır (Chibba, 2009: 213-214). Finansal tabana yayılma, arkasında devlet güvencesiyle krediye erişim ve tasarrufa teşvik sağlar. Erişilen kredi tüketicilerin yaşamını/geçim kaynaklarının iyileştirmesine, yapılan tasarruflarda finansal kurumların tüketicilere daha iyi olanaklar sağlamasına yardımcı olmaktadır. Gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde finansal erişim, resmi olmayan kredi kaynaklarından daha fazla güven ve risksizlik sağlarken; yastıkaltı duran yatırımlardan da daha kârlı seçenekler sunmaktadır. Kısaca finansal tabana yayılma, likidite riskini azaltır, mevduatın istikrarını ve parasal aktarımı artırır. Ekonomik büyüme ve yoksulluğu azaltmak isteyen her ülke finansal erişim ile finansal istikrar arasında doğru dengeyi

kurmalı, kuramadığı takdirde 2008 krizi benzeri bir senaryo yaşanabileceği unutulmamalıdır (Vo vd., 2021: 37).

Chibba (2009: 216-223), finansal tabana yayılmayla yoksulluğun iyileştirilmesi için birbirine bağlı 4 sonuç çıkarmıştır. Bunlar; finansal ve finansal olmayan özel sektör, finansal okuryazarlık, mikrofinans ve devlet destekleridir. Finansal sektörler ve finansal olmayan özel sektörler bir ülkede finansal tabana yayılmayı destekleyecek en önemli kuruluşlardır. Özellikle devletlerin birçoğunda özel sektörlerin kamu sektöründen fazla olması ve bu sektörlerin uygulayacağı politikalar, düzenleyeceği eğitimler, ücret ödemeleri vb. işlemler finansal tabana yayılmayı yakından ilgilendirmektedir. Finansal okuryazarlık boyutu ise finansın yönetimini sağladığı için önemli bir konumdadır. Üçüncü boyut olan mikrokrediler ve mikrofinans programlarıyla özellikle girişimci kadınlar başta olmak üzere küçük meblağlarda kredi verilerek yoksul hanelere kaynak sağlanmış olunur. Son olarak kamu sektörü politikaları, finansal tabana yayılmayı destekleyerek yoksulluğu azaltmakta ve buna paralel olarak gelir dağılımı adaletini sağlamaktadır.

Finansal ürün ve hizmetlerin toplumun çeşitli kesimlerine sınırlı olması durumunda insanlar para politikasının etkinliğini önemli ölçüde engelleyen resmi olmayan kaynaklara başvurabilmektedirler. Bu da bir ekonomi için istenmeyen sonuçlara neden olmaktadır. Pek çok ülke ve uluslararası finans kuruluşlarının kapsayıcı finansal sistem için finansal tabana yayılmanın önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik çalışmaları vardır. Finans sektöründeki hızlı değişimler ve teknolojik gelişmelerle bu süreç biraz daha kolaylaşmaktadır (Vo vd. 2021: 37). Bundan dolayı finansal tabana yayılmanın daha etkin sağlanması için kamu sektörüne büyük bir görev düşmektedir.

Kamu sektörü paydaşları, yetki gücü ve sivil toplum kuruluşlarıyla beraber uygulayacağı hizmetler sayesinde finansal tabana yayılmanın artmasını sağlama potansiyeline sahiptir. Fowowe (2020), Nijerya'nın finansal olarak dışlanmış kişilerinin çiftçiler olduğunun altını çizerek yapmış olduğu çalışmada finansal tabana yayılmanın tarım verimliliği üzerinde olumlu ve önemli etkiler yarattığı sonucuna ulaşmış ve Nijerya Merkez Bankasının finansal tabana yayılma programlarındaki başarısını desteklemiştir. Kamu sektörü açısından bakıldığında finansal tabana yayılma konusunda en başarılı ülke olarak Hindistan örnek gösterebilir. Hindistan, nüfusunun yüzde 70'ini kapsayan yoksul ve kırsal hanelerin güçlendirilmesinin anahtarının finansal tabana yayılma olduğunun bilinciyle finansal tabana yayılmayı hızlandırmak için 2008'de dünyanın en büyük kırsal bayındırlık işleri programı olan Mahatma Gandhi Ulusal Kırsal İstihdam Garantisi Yasasını çıkartarak ücret ödemelerinin bankalar ve postaneler aracılığıyla yapılacağını açıklamıştır (Nandhini, 2020: 42). Hindistan

hükümetinin yaptığı uygulamalar yalnızca bununla sınırlı değildir. Hindistan Devlet Bankası'nın 1955'te kurulması, 1969 ve 1980'de ticari bankaların kamulaştırılması; 1970 yılında Öncü Banka Programının başlatılması; 1975'te Bölgesel Kırsal Bankaların kurulması, Kisan Kredi Kartları (çiftçiler için kredi kartı), Kırsal İstihdam Garanti Programı, Bharat Nirman (kırsal altyapı programı), Sarva Shiksha Abhiyan (ilköğretim programı), PradhanMantri Jan DhanYojana (finansal tabana yayılma programı), Deen Dayal Upadhyaya Antyodaya Yojana (beceri kursları) gibi çeşitli girişimlerin yanında Haziran 2006'da, ülkede daha yüksek finansal tabana yayılma elde etmek için Finansal Erişim Komitesini de oluşturmuştur.

Ayrıca Hindistan Hükümeti, Eylül 2005 tarihi itibarıyla şüpheli ve zarar varlıkları haline gelen 25.000 Rupî'ye kadar anapara tutarına sahip kredilerin bir defaya mahsus ödenmesi için basitleştirilmiş bir mekanizmanın benimsenmesini ve Kasım 2005'te bankalara, düşük veya sıfır minimum koşullu temel bir bankacılık hesabı sunmaları tavsiye etmiştir. Hem kentsel hem de kırsal kesimde düşük gelir grubuna mensup kişilerin banka hesabı açarken prosedürel zorluk yaşamaması için hesap açma şartlarını da basitleştirmiştir. Hindistan Merkez Bankası, banka müşterileri tarafından kullanılan tüm basılı materyalleri farklı dillerde kullanıma sunmuş ve bankaların, finansal ve bankacılık hizmetleri sağlamada aracı olan sivil toplum kuruluşlarının, mikrofinans kuruluşlarının hizmetlerinden yararlanmalarına izin vermiştir. Ayrıca, verilen hizmetlerin kalitesinin iyileştirilmesini sağlamak için periyodik olarak kılavuzlar yayınlamaktadır (Agrawal, 2007: 272-273; Rahman, 2020: 6407-6410).

Pal ve Pal (2014)'ın finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerine yaptığı etkileri inceledikleri çalışmada Hindistan'da en yoksul grup içindeki hanelerin yüzde 73,14'ü, en zengin grup içindeki hanelerin yüzde 25,97'sinin tamamen resmi finansal sistemin dışında kaldığı sonucuna ulaşmıştır. Global Findex (2018) verilerine göre 2011 yılında Hindistan'ın finansal erişimi yüzde 35 iken 2017 yılında bu oran yüzde 80'e ulaşmıştır. Bu oran, Hindistan Hükümetinin finansal tabana yayılmanın artmasına yönelik yaptığı politikaların başarılı olduğunu sonucunu göstermektedir. Rahman (2020), Hindistan hükümetinin Assam/Barpeta bölgesinde 2014 yılında gerçekleştirdiği PMJDY (PradhanMantri Jan DhanYojana) programının bölge halkına finansal alışkanlıkları konusunda olumlu yönde katkılar sağladığını belirtmiştir.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'na göre insani gelişmenin herkese ulaşması için 4 önemli şartından birisi finansal tabana yayılma. Diğerleri; istihdam temelli büyüme stratejisi, insani gelişmelere öncelikli yatırımlar yapmak, yüksek etkili çok boyutlu müdahaleler (kazan-kazan stratejileri) yapmaktır. Bu bağlamda bankacılık hizmetlerinin ötekileştirilmiş ve

dezavantajlı kişilere ulaşacak biçimde genişletilmesi ve modern teknolojilerinin kullanılmasının finansal tabana yayılmayı arttıracak basit önlemlerden bazıları olduğunu belirtmiştir (UNDP, 2016: 11). Birleşmiş Milletlerin açıkladığı bu 4 politika birbirine bağlı adımlardır. Örneğin kayıt dışılığın kaldırılması istihdam temelli büyüme stratejisi iken kayıt dışılığın kalkması için finansal tabana yayılma önemli bir politikadır.

Finansal tabana yayılma ve yoksulluk ilişkisi üzerine yapılan ampirik araştırmalardan Koomson vd., (2020), Gana ülkesi özelinde yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın Ganalı hanelerin yoksulluk ve yoksulluğa karşı savunmasızlığı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda finansal tabana yayılmanın bir hanenin yoksul olma olasılığını %27 oranında azalttığını, bir hanenin gelecekte yoksul olma olasılığını da %28 oranında önlediğini ve finansal tabana yayılmanın yoksulluğu kırsal kesimde kentsel kesime göre daha fazla azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Khan vd., (2022), 54 Afrika ülkesi üzerinde yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın yoksulluğu azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Neaime ve Gaysset (2018), 8 adet Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesinin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın yoksulluk üzerinde hiçbir etkisi olmadığı sonucuna ulaşırken nüfus, enflasyon, ortaöğretim nüfus sayısı gibi faktörlerin yoksulluğu önemli ölçüde artırdığını tespit etmişlerdir.

Inoue (2018), Hindistan özelinde yaptığı çalışmada finansal tabana yayılma ve finansal derinleşmenin yoksulluğun azaltılması üzerindeki olumlu etkilerinin olduğunu belirtmiştir. Çalışmada ek olarak kamu bankalarının genişliği ve derinliğinin Hindistan'da yoksulluğun azaltılmasına katkıda bulunurken özel sektör bankaları için bu durumun geçerli olmadığı sonucuna da ulaşmıştır. Onaolapo (2015), finansal tabana yayılmanın Nijerya'nın ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini incelemek amacıyla yaptığı çalışmada, finansal tabana yayılmanın Nijerya'da yoksulluğu azalttığı ve ekonomik büyümeyi sağladığı sonucuna ulaşmıştır.

Agyemang-Badu vd., (2018), 48 Afrika ülkesinin verilerini kullandıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın yoksulluk ile ters orantılı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Park ve Mercado (2015), 37 Asya Bölgesi ülkesi için yapmış oldukları çalışmada finansal tabana yayılmanın yoksulluğu önemli ölçüde azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Omar ve Inaba (2020), gelişmekte olan 116 ülkede finansal tabana yayılmanın yoksulluğu azaltma üzerindeki belirleyicilerini araştırmak amacıyla yaptıkları çalışmada GSYİH büyümesi ve ortaokul kayıt oranının yoksulluk üzerinde istatistiksel olarak önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

2.3. Finansal Tabana Yayılma İle Gelir Dağılımı Arasındaki İlişkiler ve Ülke Değerlendirmeleri

Kapsayıcı finansal sistemlerin kullanımında fiyat veya fiyat dışı engeller olmaksızın finansal hizmetlere geniş bir şekilde erişim sağlanması, yoksul ve dezavantajlı kesimlere fayda sağlarken; finansal erişime izin verilmemesi durumunda bireyler ve firmalar finansal ihtiyaçlarını kendi kaynaklarıyla karşılamak zorunda kalacağından gelir dağılımı eşitsizliği artmaya devam edecektir (Ayyagari ve Beck, 2015: 1). Gelir dağılımı üzerindeki aşırı eşitsizlik zenginlerin, servetleri aracılığıyla hükümetlerin politika karar süreçlerine karışmasına kadar genel eşitsizliklere de sebep olabilmektedir (Tita ve Aziakopono, 2016: 2).

Başta bilgi asimetrisi ve işlem maliyetleri olmak üzere krediye ihtiyaç duyan yoksul ve dezavantajlı kişilerin finansal kurumlar tarafından talep edilen garantileri sağlama yeterliliği olmaması ve kredilerin bu yeterliliğe sahip seçkin kişilere verilmesi gelir dağılımı eşitsizliğinin kaynaklarının başında gelmektedir (Agyemang-Badu vd, 2018: 9; Dermirgüç-Kunt ve Levine, 2008; Beck vd, 2007: 28). Taraflardan birinin diğeri hakkında yeterli bilgiye sahip olmaması anlamına gelen bilgi asimetrisi veya asimetrik bilgi, ters seçim ve ahlaki tehlike sorunlarına yol açmaktadır. Ters seçim finans kurumlarının krediyi geri ödeme potansiyeli düşük kişilere vermesi olarak açıklanırken ahlaki tehlike, verilen kredinin veriliş amacının dışında değerlendirilmesi/kullanılması olarak tanımlanır ve kredinin geri ödemesini sıkıntıya sokmaktadır (Fidan, 2011: 43-46).

Li (2018), Çin’de verilen kredilerin rasyonel olmayan tüketimi tetiklediği ve sosyal statü için bir yarış başlattığını ileri süren görüşler üzerine yaptığı araştırmada verilen kredilerin tünel etkisiyle mi yoksa Jones’lara ayak uydurma etkisiyle mi kullanıldığını incelemiştir. "Jones'lara ayak uydurmak", düşük gelirli hanelerin zenginlerin tüketim anlayışına paralel olarak harcama yapması şeklinde açıklanırken tünel etkisi ise yoksulların, zengin bireylerin ekonomik başarısından ilham aldığı ve kredilerini de o anlayışla değerlendirdiği durumdur. Çalışma sonucunda Çin’de yoksul hanelerin tünel etkisiyle krediye eriştiği sonucu çıkarken Jones’lara ayak uydurma, bir tür ahlaki tehliktir.

Düşük gelir gruplarının krediye erişimi, onların üretken faaliyetlerde bulunmalarını ve kısa vadeli olumsuz şoklar karşısında tedbir alabilecekleri gelir-tasarruf ortamı yaratmasına olanak sağladığı için gelir dağılımı eşitsizliği azaltmaktadır. Gelir dağılımı eşitsizliğinin giderici önemli bir adımı da etkin bir hukuk sistemidir (Park ve Mercado, 2015: 17; Turégano ve Herrero, 2015: 168). Ancak finansmana erişim eksikliği, büyümeyi kısıtladığı ve dolaylı olarak küçük firma ve yeni girişimcilere daha fazla zarar verdiği için gelir dağılımı eşitsizliğini arttırmaktadır. Özellikle alt gelir gruplarının gösteriş maksadıyla değil de ekonomik koşullarını

toparlamak maksadıyla krediye erişim sağlamasının gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığına dair kanıtlar vardır (Li, 2018).

Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri uzun bir süre GSMH veya GSYH üzerinden ölçülmüştür. Ülkelerin gelişmişlik düzeyinin ekonomik durumla yeterli olup-olmadığının tartışılması üzerine yeni ölçüm yöntemleri geliştirilmiştir (Şantaş, 2021: 2). Birleşmiş Milletler tarafından geliştirilen İnsani Gelişim İndeksi (Human Development Index) bir ülkenin gelişmişliğini uzun ve sağlıklı yaşam, iyi bir yaşam standartı ve bilgi boyutları olmak üzere üç boyut üzerinden ölçmektedir.

İnsani Gelişim İndeksinden sonra Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişmişlik İndeksi (Inequality-adjusted Human Development Index - IHDI) ise bir ülkenin sağlık, eğitim ve gelir alanındaki ortalama başarılarını, her bir boyutun ortalama değerini eşitsizlik düzeyine göre “indirgeyerek” bu başarıların ülke nüfusu arasında nasıl dağıtıldığıyla birleştirir. Bu iki indeks arasındaki fark, eşitsizliğin insani gelişme maliyetidir ve eşitsizlikten kaynaklanan insani gelişmenin genel kaybı olarak da açıklanmaktadır. Eşitsizliğe Uyarlanmış İnsani Gelişim İndeksi, boyutlardaki eşitsizliklerle doğrudan bağlantıya izin verir, eşitsizliğin azaltılmasına yönelik politikalara bilgi sağlayabilir ve nüfus genelindeki eşitsizliklerin ve bunların toplam insani gelişme maliyetine katkılarının daha iyi anlaşılmasına yol açmaktadır (UNDP, 2022).

Bir ülkenin ekonomik gelişmişliğinin yanında ekonomik gelirin nüfus arasında nasıl dağıldığı da önemlidir. Gini katsayısı ülkelerin ekonomik gelirinin nüfusa ne kadar eşit dağıldığını gösteren bir indekstir. Gini katsayısı 0-1 arası değer alıp 0, gelirin nüfusa tam eşit dağıldığını 1 ise tam eşitsiz dağıldığını göstermektedir (Haidich ve Ioannidis, 2004: 341).

Tablo 2.2’de Seçilmiş Ülkeler Bazında İGE, Gelir Dağılımı Göstergesi ve Hesap Sahipliği Verileri bulunmakta olup yanında sayı bulunan ülkelerden Norveç, Şeyceller, Kırgızistan, Moritanya bulundukları insani gelişim düzeyinin en üst sırasındaki ülkelerken Mauritius, Gabon, Komorlor, Nijer bulundukları insani gelişim düzeyinin son sırasında yer alan ülkelerdir. Ortalama yazan satırlar ise bulundukları insani gelişim düzeyindeki ülkelerin ortalamasını vermektedir. Örnek olarak çok yüksek insani gelişim düzeyinde bulunan ülkeler olan Norveç’den Mauritius’a kadar olan toplam 66 ülkenin ortalamasını vermektedir. Ülkelerin gini katsayıları verilerinde ise 2009 ile 2018 yılları arasında ölçüm yapılan en son yıl baz alınmıştır.

Tablo 2.2 Seçilmiş Ülkeler Bazında İnsani Gelişim İndeksleri, Gelir Dağılımı Göstergesi ve Hesap Sahipliği Verileri

		2019		2009-2018 arası son ölçüm yılı	2017
Gelişim Seviyeleri	Ülkeler	İnsani Gelişim İndeksi	E.U İnsani Gelişim İndeksi	GINI Katsayı	FI (%)
Çok Yüksek İnsani Gelişim	1-Norveç	0,957	0,899	27/100	100
	İspanya	0,904	0,783	34,70/100	94
	Arjantin	0,845	0,729	41,40/100	49
	Türkiye	0,820	0,683	41,90/100	69
	66-Mauritius	0,804	0,694	36,80/100	90
	ortalama	0,898	0,800	-	-
Yüksek İnsani Gelişim	67-Seyşeller	0,796	0,670	46,80/100	-
	İran	0,783	0,693	40,80/100	94
	Meksika	0,779	0,613	45,40/100	37
	Brezilya	0,765	0,570	53,90/100	70
	119-Gabon	0,703	0,544	38/100	59
	ortalama	0,753	0,618	-	-
Orta İnsani Gelişim	120-Kırgızistan	0,697	0,630	27,70/100	40
	Hindistan	0,645	0,475	37,80/100	80
	Pakistan	0,557	0,384	33,50/100	21
	156-Komorlar	0,554	0,303	45,30/100	22 (2011)
	ortalama	0,631	0,465	-	-
Düşük İnsani Gelişim	157-Moritanya	0,546	0,371	32,60/100	21
	Nijerya	0,539	0,348	43/100	40
	Haiti	0,510	0,303	41,10/100	33
	189-Nijer	0,394	0,284	34,30/100	16
	ortalama	0,513	0,352	-	-
Dünya Ortalaması		0,737	0,587	-	69

Kaynak: UNDP (2020); World Bank (2021d); Global Findex (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

İnsani Gelişim İndeksi çok yüksek, yüksek, orta, düşük insani gelişim olarak dört grupta incelenir. Türkiye'nin de 54. sıradan dâhil olduğu çok yüksek insani gelişim grubunda, insani gelişimin en iyi olduğu ülke Norveç iken en kötü olduğu ülke 66. sırada yer alan Mauritius'dur. En düşük gini katsayısı Tablo 2.2'de yer almaması karşı 24,2 ile Slovenya'ya aittir. Slovenya insani gelişim indeksinde 22.sırada yer alarak çok yüksek insani gelişim grubunda yer almaktadır. Gini katsayısının ise en yüksek olduğu ülke, 63 ile Güney Afrika'dır. Güney Afrika insani gelişim indeksine göre 114. sırada yer alarak yüksek insani gelişim düzeyindeki ülkeler arasındadır. Bu dengesizliğin sebeplerinden birisi gini katsayısının yayınladığı yılların ülkelere göre farklı olmasıdır. Gini katsayısı 63 olarak ölçülen Güney Afrika'nın bu verisi 2014 yılına aittir.

Genel olarak bankaların finansal tabana yayılma seviyeleri bazı gelişmekte olan ülkelerin refahında artış, gelir dağılımı eşitsizliklerinde azalmalara sebep olmuştur. Tablo 2.2'de olduğu gibi düşük düzeyde gelir dağılımı eşitsizliğine sahip ülkeler genelde yüksek finansal tabana yayılma düzeyine sahipken, gelir dağılımı eşitsizliğinin fazla olduğu ülkelerde finansal tabana yayılma oranı istenilen seviyelerde değildir. Gelişmekte olan ekonomilerde yaşanan gelir dağılımı eşitsizliklerindeki farklılıkların nedeni kamu ödemelerinin bankalar aracılığıyla yapılmaması, teknolojik yetersizlik gibi ülkesel bazlı sebeplerin yanı sıra nüfus, hukuk düzeyi gibi sebepler de etkili olmaktadır (Kempson vd, 2004: 12; Park ve Mercado, 2015: 2).

Mohd Daud vd. (2021: 1341-1342), dijital olarak finansal tabana yayılma hakkında, zengin hanelerin yoksul hanelere göre daha kolay finansal erişim sağladığını ve yoksul hanelere göre zengin hanelerin daha fazla yatırım tecrübesi olduğundan dolayı gelir dağılımı eşitsizliğini arttırabileceğini belirtmişlerdir. Kodan ve Chhikara (2013), çalışmasının ülkeler arası yaptıkları bölümünde, finansal tabana yayılmada gerçekleşen artışın insani gelişim indeksinde iyileşmeye yol açtığını belirtmişlerdir. Beck vd (2007) finansal gelişmenin yoksulları, gelir dağılımı eşitsizliği ve toplam büyüme üzerinden etkilediğini; en yoksul gelire sahip %20'lik dilimin gelir artışı üzerindeki etkisinin %40'ını gelir dağılımı eşitsizliğindeki azalmadan %60'ının ise genel ekonomik büyümeden kaynakladığını belirterek finansal gelişmenin gelir dağılımı eşitsizliğini en yoksul dilim için orantısız bir şekilde azalttığı sonucuna ulaşmışlardır. Ama araştırmalar finansal gelişmenin tüm nüfusa eşit olarak mı yoksa orantısız bir şekilde zenginlere mi yoksa fakirlere mi yarar sağladığını henüz net şekilde açıklayamamıştır (Demir vd, 2020: 1-2; Beck vd., 2007: 28).

Literatür finansal gelişmenin, gelir dağılımı ve yoksulların gelirleri üzerindeki etkisi hakkında çelişkili tahminler sunmaktadır. Finansal tabana yayılma ve gelir dağılımı eşitsizliği

arasında negatif, olumsuz ve ters ilişkili gibi aynı anlamlara çıkan sonuçlardan oluşan akademik çalışmalar olduğu gibi (Turégano ve Herrero, 2015; Pal ve Pal, 2014; Ngono, 2020; Khan vd, 2022; Lan ve Thuong, 2019; Omar ve Inaba, 2020; Agyemang-Badu vd., 2018) Ters U şeklinde ilişki tespit eden akademik çalışmalar (Demir vd, 2020; Greenwood ve Javonovic, 1990; Park ve Shin, 2017) hatta sadece U şeklini alan ve iki bileşen arasında anlamsız ilişki tespit edilen çalışmalar da (Tita ve Aziakpono, 2016) mevcuttur.

Finansal tabana yayılma ile gelir dağılımı arasındaki ilişkiye yönelik yapılan ampirik çalışmalardan Esther (2020), 27 Sahra Altı Afrika ülkesinden oluşan bir örnek üzerinde yaptığı çalışmada finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde olumsuz etkisi olduğunu dolayısıyla banka şube ve hesaplarının etkin kullanımının gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığı sonucuna ulaşmıştır. Khan vd., (2022), 54 Afrika ülkesi üzerinde yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığına dair sonuçlara ulaşmışlardır. Chinoda ve Mashamba (2021), 25 Afrika ülkesi için finansal tabana yayılma ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki etkileşimi ölçmek için yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın Afrika'daki gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılmasında temel bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Tsouli (2022), 122 ülkede finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisini araştırmayı amaçlamıştır. Finansal tabana yayılma ve gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki bağlantının yüksek ve düşük orta gelirli ülkeler için bulunduğu sonucuna ulaşırken anlamlı ve negatif bir korelasyona sahip olan yüksek ve düşük orta gelirli bu ülkeler hariç tutulduğunda finansal tabana yayılma ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında bir ilişkinin olmadığını tespit etmiştir. Neaime ve Gaysset (2018), finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisini değerlendirmek için 8 adet Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkesi özelinde yapmış olduğu çalışmada, finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliğini azalttığını ve nüfus büyüklüğü ile enflasyonun gelir dağılımı eşitsizliğini arttıran etmenler olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Lan ve Thuong (2019), finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisini araştırmak için 22 geçiş ekonomisinin verilerini kullanarak yapmış oldukları çalışma sonucunda finansal tabana yayılma ile gelir dağılımı eşitsizliği arasında negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Demir vd., (2020), 106 ülkeyi kapsayan çalışmada düşük finansal tabana yayılma seviyelerindeki ülkeler ne kadar çok finansal taban elde ederse; gelir dağılımı eşitsizliğindeki azalmanın o kadar büyük olacağını ama yüksek finansal tabana yayılma seviyelerinde ülkelerde daha fazla finansal tabanın; gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması açısından daha iyi sonuçlar veremeyebileceği belirtmiştir. Araştırmacıların kısaca elde ettiği sonuç finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkilerinin finansal tabana

yayılma seviyelerine göre değişebileceğidir. Park ve Shin (2017), finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerine etkisini incelemek amacıyla 162 ülke üzerinde yaptıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmada etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Agyemang-Badu, vd., (2018), finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisini 48 Afrika ülkesi üzerinde test ettikleri çalışmada finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği ile ters orantılı olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Pal ve Pal (2014), Hindistan’da finansal tabana yayılma ile hanelerin gelir grupları arasındaki dağılımını analiz etmiştir. Çalışma sonucunda finansal tabana yayılma ile gelir dağılımı eşitsizliğinin Hindistan'daki alt-ulusal bölgelerde büyük ölçüde değiştiğini, ancak çoğu durumda oldukça yüksek olduğunu sonucuna ulaşmıştır.

Kim (2016), OECD ve Avrupa Birliğine üye 40 ülke üzerinde finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonucunda finansal tabana yayılma ile gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılması sonucu, gelir dağılımı eşitsizliği ile ekonomik büyüme arasındaki negatif ilişkinin pozitifte dönüştüğü sonucuna ulaşmıştır. Tita ve Aziakpono (2016), 15 Afrika ülkesinde finansal gelişme ve gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma sonucunda incelenen Afrika ülkelerinde finans-eşitsizlik ilişkisinin doğrusal olmadığını ve finansal gelişme ölçüsüne bağlı olarak Ters U şeklinden U şekline kadar değiştiği sonucuna ulaşırken geri kalan ülkeler için istatistiksel olarak anlamlı bir kanıt tespit edememişlerdir. Nyoka (2019), Güney Afrika’da mobil para sahipliğinin gelir dağılımı eşitsizliği üzerindeki etkisini ölçmek için yapmış olduğu çalışmada mobil para sahipliğinin benimsenmesinin gelir dağılımı eşitsizliği üzerinde anlamlı ve orantısız etkilere sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Park ve Mercado (2015), seçilmiş 37 Asya Bölgesi ülkesi için finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliğinde azaltıcı etkiye sahip olduğuna dair kanıtlara ulaşmışlardır. Turégano ve Herrero (2015), yüksek finansal tabana yayılma düzeyine sahip bir ülkenin daha eşit bir gelire sahip olmasının beklenip beklenmeyeceğini değerlendirmek için hemen hemen tüm mevcut finansal tabana yayılma ölçütlerini kullandıkları çalışmada finansal tabana yayılmanın gelir dağılımı eşitsizliğinin önemli ölçüde azaltılmasına katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Özetle literatür finansal tabana yayılma ile gelir dağılımı eşitsizliği arasındaki ters ilişkiyi doğrulasa da ülkeler arasındaki hukuki ortam, kurumsal kalite, ekonomik gelişmişlik, finansal okuryazarlık gibi sebeplerden dolayı farklılık görülebilmektedir (Chinoda ve Mashamba, 2021: 3).

2.4. Finansal Tabana Yayılma Karştı Olarak Finansal Dışlanma

Finansal firmalar 1980’li yıllarda başlayan finansal serbestleşme hareketlerinden bu yana, düşük gelirli hanelere ve/veya küçük işletmelere piyasaya karşı rekabetçi hamleler sağlamasına yönelik alternatifler sunmaktan kaçmıştır (Dymski, 2005: 455). Bu düşünce sebebinin temel nedeni verilen fırsatların geri dönüşünün gerçekleşme olasılığının düşük olmasıdır. Oysa Grameen Bank gibi mikrofinans kuruluşları, teminatı veya kredi geçmişi olmayan ve finans kuruluşlarından borç alamayan kadınlar başta olmak üzere yoksullara krediler vererek kredilendirmektedir. Mikrokredi olarak adlandırılan bu kredilerin küresel olarak ortalama geri ödenme oranı %99,6’iken¹² Türkiye’de bu oran %100’dür (TGMP, 2021). Küresel finans firmaları, bazı gelişmekte olan ekonomilerde doğrudan finansal hizmetler sağlarken diğer pazarlarda, bu firmaların kredi veya hizmet akışlarını, hatta pazara girişlerini azaltma tehditleriyle hükümetlerin evrensel finansal erişime olan bağlılığını zayıflatma etkisine sahip olabilmektedir (Dymski, 2005: 455).

Resmi finansal kaynakların, finans kurumları tarafından reddedilmesi sonucu bireyler ve firmalar savunmasız, mali kısıtlara sahip ve ayrımcılık yaşadığı için resmi olmayan finans kaynaklarına başvurabilir. Tefeciler gibi resmi olmayan şeffaflıktan uzak borç verenlere başvurmanın doğuracağı birkaç olumsuz sonuç vardır. Bunlardan biri resmi borç verenler tarafından uygulanan daha yüksek faiz oranlarına maruz kalması diğeri ise müşterilerin kredi borçlarını geri ödeyememesi durumunda verilen teminatların yok olma riskidir (Mohan, 2006: 1309). Son olarak bu süreçte yapılan hukuki itirazların sonuçsuz kalması veya legal olmayan kaynak sahipleriyle işbirliği yapılması gibi sonuçlardan dolayı bireyin kendisinin de zarar görme olasılığı vardır.

Geleneksel tasarruf eden insanlar ise, yatırımlarının finansal sisteme yatırmadığı için piyasa etkinliğini aksatmasıyla beraber resmi kurumlarının faiz oranı gibi avantajlarından da yararlanamamaktadır. Son yıllarda finansal tabana yayılmanın ilgi görmesi sonucu finansal yayılmanın karşıt olgusu olan finansal dışlanma konusu da paralel olarak önem kazanmıştır ama bilinmelidir ki finansal dışlanma kavramı literatüre finansal tabana yayılma kavramından önce girmiştir.

Finansal tabana yayılmanın karşıt olgusu olan finansal dışlanma, gerekli finansal hizmetlere erişememe, kasti olarak kullanmama ve/veya kullanacak bilgi, beceri, deneyime sahip olamamak anlamına gelmektedir. Yani finansal olarak tabana yayılamamış kişiler finansal dışlanmış kişilerdir. Bankalar, finansal hizmetlerin en temel biçimlerine giriş kapısı

¹² Cosic, Miriam (29 Mart 2017). "We are all entrepreneurs": Muhammad Yunus on changing the world, one microloan at a time. Guardian. E.T: 22.08.2021

oldukları için, bankacılık hesap sahipliği/sahipsizliği genellikle finansal tabana yayılma/dışlama ile benzer şekilde kullanılmaktadır (Sarma, 2012: 4). Finansal dışlanma, coğrafya, kültür, din, tarih, sosyoekonomik eşitsizlik, ekonominin yapısı ve ekonomi politikası gibi çeşitli faktörleri içeren karmaşık bir sosyoekonomik olgudur (Hariharan ve Marktanner, 2012: 23). Finansal dışlanmanın olduğu bölgelerde muhtemelen; yaşlılık için finansal planlama ve finansal güvenlikte eksiklik; krediye erişimde veya resmi olmayan kaynaklardan fahiş oranlarda kredi almakta zorluklar; serbest meslek fırsatlarının olmaması nedeniyle artan işsizlik; daha yüksek suç oranları ve işletmelerin orta sınıf ve yüksek gelirli tüketicilere erişim kaybı gibi olumsuzluklar olağandır. Bu olağanlıklar zengin-yoksul ayrımını genişletmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal dışlanmaya da yol açtığı sonucuna varılabilir (Agrawal, 2007: 276).

Sinclair (2001)'e göre, finansal dışlanması muhtemelen olan kesimler; uzun süre işsiz kalanlar, özellikle 70 yaş üstü emekliler, hastalık veya sakatlıktan dolayı gelir elde edemeyenler, etnik olarak azınlık olan gruplar, kirada yaşayanlar, dul kadınlar ve devletin sosyal yardımına muhtaç olanlar şeklinde belirtmiştir. Yaş unsurunun finansal dışlanma ile ilişkisi bağlamında finansal işlemlerin dijitalleşmesi ve bazı işlemlerin gişeler üzerinden gerçekleşmemesi¹³ yaşlı nüfusun finansal şevklerini kırarken; genç nüfus ise genellikle gerekli belgelerin eksikliği (reşitlik, ikamet belgesi, vb.), finansal ürünlerin/hizmetlerin içeriğinin bilinmemesi veya finansal hizmet kullanabilecek gelire sahip olunmaması gibi sebeplerden dolayı finansal olarak dışlanabilir. Yine benzer şekilde Kempson vd (2000: 46-52), finansal hizmet sektörüne daha fazla insanın dâhil edilmesi için aşılması gereken bir dizi engeller belirtmiştir. Bunlar; erişim güçlüğü, uygun finansal ürünlerin eksikliği, satın alınabilirlik, uygun dağıtım mekanizmalarının olmaması, yetersiz bilgi seviyeleri, tedarikçilere güvensizlik, psikolojik engeller, bedeni engeller, dil ve kültürel faktörler ve hukuki düzenlemeler şeklindedir.

Finansal dışlanma talep ve arz yönlü olarak sınıflandırılabilir. Talep yönlü olarak; farkındalık eksikliği, düşük gelirli/verlilikler, toplumsal olarak dışlananlar, okuma yazma bilmeyenler gibi gruplar yer almaktadır. Bu gruplar genelde bir hektara kadar tarım arazisi olan marjinal çiftçiler (sahibi, kiracısı veya ortak ekici), emanet çiftçiler (gerçek arazi sahibi olmayıp göç edenlerin topraklarında mahsul yetiştirenler), topraksız işçiler, gecekondu sakinleri, göçmenler, etnik azınlıklar ve sosyal olarak dışlanmış gruplar, yaşlı vatandaşlar, serbest meslek sahipleri, örgütlenmemiş sektör işletmeleri ve kadınlardan oluşmaktadır. Arz yönlü finansal

¹³ Bazı işlemler bankalar tarafından ATM ve dijital kanalların kullanımı teşvik etmek amacıyla gişeler üzerinden yapılmamaktadır.

dışlanmada ise; şubeden uzaklık, şube çalışma saatleri, prosedürel işlemler, uygun olmayan finansal ürünler, dil, personel tutumları, resmi olmayan kredi kaynaklarının kolay erişim, yüksek işlem maliyetleri gibi nedenler yer almaktadır. Bu nedenler arasında prosedürel işlemlerde yer alan kimlik ve ikamet belgesi gibi belgeler göçmen ve gecekondlu sakinleri için sorun teşkil edebilirken; fiziksel erişim sorunu yaşayanlar ise genelde zayıf altyapıya sahip ulaşımın zor olduğu uzak, tepelik alanlar ve seyrek nüfuslu yerlerde ikamet edenlerdir (Thorat, 2007: 3).

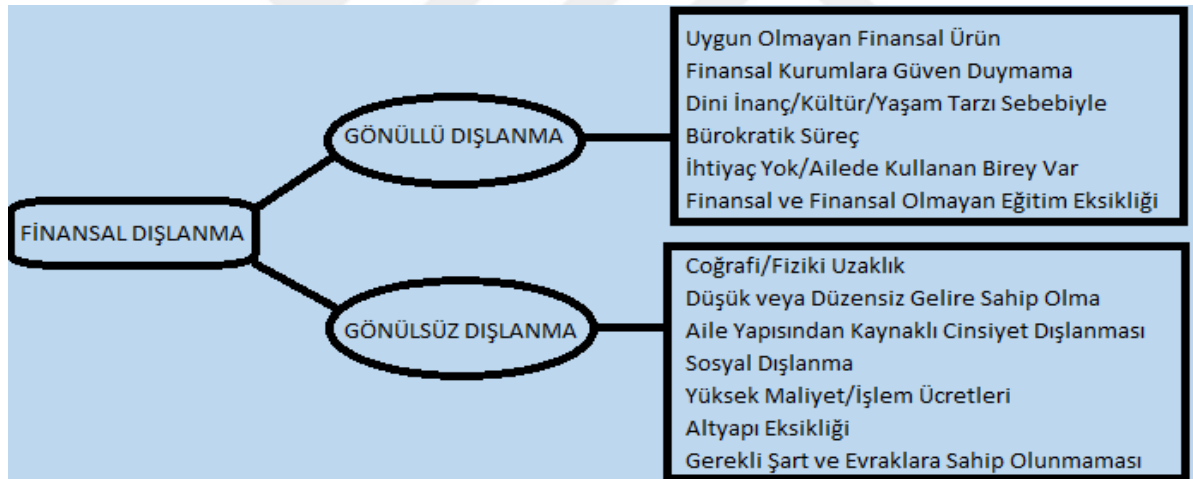
Rojas-Suarez ve Gonzales (2010: 16-24), finansmana erişimin önündeki engelleri beş kategoriye ayırmıştır. İlki finansal hizmetlerin hem arzını hem de talebini sınırlayan sosyo-ekonomik kısıtlamalardır. Düşük sosyal gösterge seviyeleri genellikle finansal hizmetlere yönelik daha düşük talep ve arz ile ilişkilidir. Genel olarak gelişmiş ülkeler, finansal hizmetlerini resmi piyasalar yoluyla gerçekleştirdiği için finansal kültürünü geliştirmiş ülkelerdir. İkincisi, makroekonomik ortamdan kaynaklanan zayıflıklardır. Makroekonomik kısıtlamalar genellikle finansal krizlerle başlayan ve finansın derinliğini ve gelişimini kısıtlayan bir süreçtir. Finansal hizmetlere olan talep üzerindeki olumsuz etkileri şiddetli olan bu süreç (mevduatın dondurulması, faiz tavanları, döviz mevduatların düşük döviz kurları kullanılarak zorla yerel paraya çevrilmesi, hiperenflasyon) finansal krizin sona ermesinden sonra da devam edebilmektedir.

Üçüncüsü, hanehalklarına ve firmalara yeterli finansal hizmet sağlanmasını engelleyen durumlardır. Bu durumlara müşteri hizmetlerinin kalitesiz olması, finansal işlemler için çok uzun bekleme sürelerinin olması, özellikle küçük kırsal topluluklarda yetersiz banka şubeleri olması gibi örnekler verilebilmektedir. Dördüncüsü ise kurumsal kalitedir. Burada yasal çerçevenin etkinliği ve ülkelerin yönetilebilirliğine vurgu yapılarak kurumsal eksikliklere odaklanılır. Beşincisi, finansal hizmetleri bozma eğiliminde olan finansal piyasaların gelişimini yavaşlatan düzenlemelerdir. Sermaye yeterliliği düzenlemesinden kaynaklanan risk değerlendirme çarpıklıkları, finansal işlemlerden alınan yüksek vergiler bunlardan bazılarıdır (Rojas-Suarez ve Gonzales, 2010: 16-24).

Sharma (2016: 14), finansal tabana yayılamama durumunda, finansal cehalete ve aşırı derecede sömürücü olan örgütlenmemiş bir finans sektörünün ortaya çıkmasına neden olacağını belirtmiştir. Avrupa Komisyonu (2007: 3) “Finansal Hizmetlerin Sağlanması ve Finansal Dışlanmanın Önlenmesi” araştırmasına göre finansal dışlanma ve toplumsal dışlanma arasında paralellikler tespit etmiştir. Bunun anlamı yaşadığı veya çalıştığı sosyal hayatında ayrımcılığa uğrayan kişilerin finans kurumlarında da aynı muamelelerle karşılaşabileceği ve/veya karşılaşacağını bildiği için bu tür kurumlara başvurmaması şeklindedir. Avrupa

Komisyonu'nun bu yorumu Sarma ve Pais (2008) ve Carbo vd. (2005) ile de paralellik göstermektedir.

Tablo 1.2'de verilen Global Findex (2018) veri tahminine göre dünya nüfusunun %67'sinin finansal olarak tabana yayıldığı açıklanmıştır. Bu bilgidan yola çıkarak finansal dışlanma oranı ise %33'dür. Yani en son tahminlerine göre dünya nüfusunun %33'ünün finansal hizmetlere erişiminin ve/veya finansal hizmetleri kullanacak bilgi, beceri ve deneyime sahip olmadığı tahmin edilmektedir. Dünya Bankası'nın Global Findex tahminlerinin ilki olan 2011 yılındaki verilere göre ise finansal tabana yayılma oranının %51 (finansal dışlanma %49), 2014 yılı veri tahminlerine göre ise finansal tabana yayılma oranının %61 (finansal dışlanma oranı %39) olduğu görülmektedir (Global Findex, 2018). İlk tahmin yılı olan 2011 yılından günümüze kadar sürekli iyileşen bu oran, Binyıl Kalkınma Hedefleri ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları gibi Tablo 1.1'de verilen organizasyonların başarılı olduğunu da göstermektedir. Finansal dışlanmayı talep ve arz yönlü olarak ayırdığı gibi Şekil 2.1'deki gibi gönüllü ve gönülsüz dışlanma olarak da ikiye ayırmak mümkündür. Şekil 2.1'de gönüllü ve gönülsüz dışlanma, örnekleriyle birlikte verilmiştir.

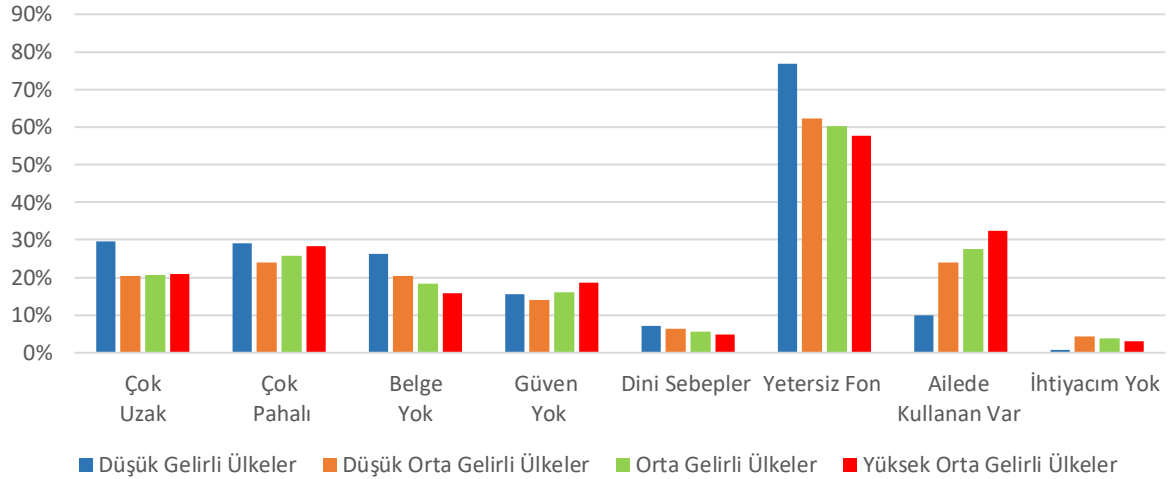
Şekil 2.1 Finansal Dışlanma Türleri ve Örnekleri

Kaynak: Demirgüç-Kunt vd. (2008:29); Claessens (2006: 211)

Finansal tabana yayılma, finansal hizmetlerin kullanımında fiyat ve fiyat dışı engellerin olmaması anlamına gelmektedir (Demirgüç-Kunt vd, 2008: 22). Gönüllü dışlananlar finansal erişime ve hizmetlere sahip olma imkânı olup kendi isteğiyle tercih etmeyenleri tanımlamaktadır. Dini engeller, islami finans kuralları nedeniyle özellikle Müslüman gruplar arasında gönüllü dışlanmanın en önemli nedenlerinden birini oluşturmaktadır. Çünkü resmi finans kurumlarının çoğu şariat adı verilen islam hukukuyla uyumlu finansal hizmetlerden yoksun olduğu için bu tür gruplar gönüllü olarak bu hizmetleri kullanmamayı tercih edebilmektedir (Yorulmaz, 2016: 117-118; Kim vd, 2018: 1-2).

Demirgüç-Kunt vd. (2013b), Müslüman nüfusunun %75'ini temsil eden 64 ekonomiden 65.000'den fazla yetişkinden oluşan bir örnekleme Müslümanların resmi finansal hizmetleri kullanma olasılıklarının gayrimüslimlere göre önemli ölçüde düşük olduğunu, Müslüman ve gayrimüslimlerin %7'sinin dini finansal erişimin önündeki tek engel olarak belirttiklerini açıklamıştır. Günümüzde katılım bankacılığıyla islam kurallarına uygun bankacılık hizmetlerinin yaygınlaşması sonucu bu tür gönüllü dışlanmalarda azalmaların görülmesi muhtemeldir. Gönüllü dışlanmanın bir başka sebebi de kişilerin finansal hizmetlere ihtiyacının olmamasıdır. Ama finansal hizmetlere ihtiyacın olmaması bu kişilerin finansal hizmetleri kullanmadığı anlamına gelmemektedir. Çünkü finansal olarak dışlanmış kişiler, finansal hizmetleri kullanan aile fertleri üzerinden dolaylı olarak bazı finansal ihtiyaçlarını karşılayabilmektedirler. Bürokratik süreçler, finans kurumlarına güven duyulmaması, uygun olmayan finansal ürünlerin mevcudiyeti eğitim noksanlığı gibi sebepler diğer gönüllü dışlanma sebepleri arasında yer almaktadır. Bu tür bir finansal dışlanma, talep eksikliğinden kaynaklandığı için piyasa başarısızlığının doğrudan bir sonucu değildir. Bu dışlanmayı önleyebilmek için hükümetlerin okuryazarlık çalışmalarından başka yapacağı pek bir hamle bulunmamaktadır (Amidžić vd., 2014: 6; Demirgüç-Kunt vd., 2008: 29-30).

Gönülsüz dışlanma ise bireylerin, finansal kurum ve hizmetlere kendi isteği dışındaki sebeplerden dolayı erişim sağlayamamaları şeklinde tanımlanmaktadır. Gönülsüz dışlanma sebepleri genel olarak yeteri kadar mevduat olmaması veya finansal kurumların yüksek borç verme oranı, müşteri ayrımcılığı yapması, sözleşme yapıları ve fiyat / ürün özelliklerinden dolayı gerçekleşmektedir (Demirgüç-Kunt vd., 2008: 29). Gönülsüz dışlanmaya; yüksek internet maliyetleri, cep telefon fiyatlarının pahalılığı gibi piyasadan kaynaklı unsurlarda dâhildir (Ozili, 2021: 471). Global Findex (2018) verilerine göre bir finansal kurumda hesabı olmayan katılımcıların verdiği yanıtların ülke gruplarına göre dağılımı Grafik 2.1'de gösterilmiştir.

Grafik 2.1 Ülke Türlerine Göre Finansal Dışlanma Sebepleri

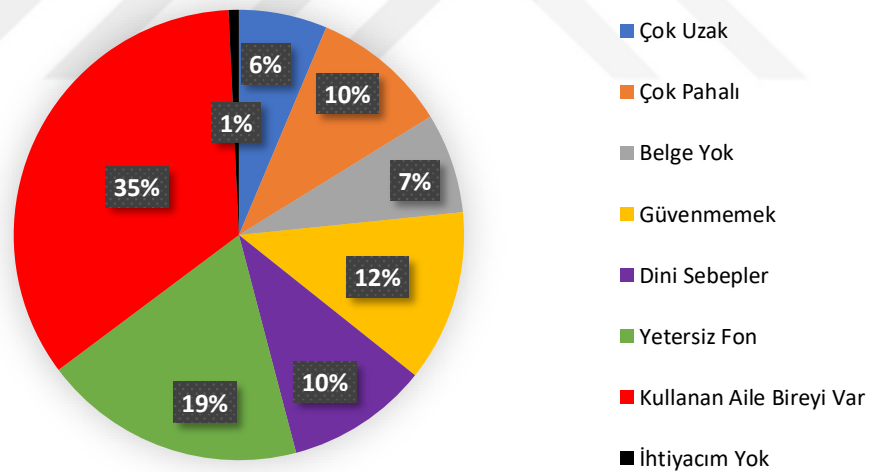
Kaynak: Global Findex (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.1’de belirtilen finansal dışlanma sebeplerinden bazılarını irdelemek gerekirse yetersiz gelire sahip olmak finansal dışlanmanın en büyük sebeplerinden biri olarak görülmektedir. Dünya çapında banka hesabı olmayan yetişkinlerin üçte ikisi bunu bir hesabı olmamasının bir nedeni olarak gösterirken; katılımcıların yaklaşık beşte biri bunu tek neden olarak belirtmiştir (Demirgüç-Kunt vd., 2019: 11). Yetersiz gelire sahip olmak bireylerin finansal hizmetleri kullanacak kadar gelire sahip olmadığını hatta bazı bireylerin reddedileceği psikolojisiyle finansal kurumlara bile uğramamasının sebebidir. Bu tür bireylerin toplumdan dışlanmış kişiler olma ihtimali de yüksektir (Zulfiqar vd., 2016: 316). Bireylerin finansal hizmet kullanacak gelire sahip olmasının ise dolaylı olarak aile fertleri üzerine de faydası olmaktadır. Bu bireylerin aileleri, finansal ürünler hakkında ne olduğu ne işe yaradığı gibi temel finansal okuryazarlık bilgileri sağlamakta belki de ileri dönemlerde sahip olma / kullanmaya da teşvik etmektedir. Finansal okuryazarlık, finansal ürünün veya hizmeti kullanabilecek bilgiye sahip olma durumudur. Finansal okuryazarlık, mevcut finansal ürünlerin arasında ihtiyaca uygun olanı tercih edilebilmesi önünde bir engeldir. Bireyin hem eğitim düzeyi hem de finansal okuryazarlık düzeyinin finansal tabana yayılma ile doğru yönlü ilişkisi ampirik çalışmalarla kanıtlanmıştır (Bhanot vd, 2012: 479; Sarma ve Pais, 2011: 626).

Bilgiye erişim, günümüzde özellikle teknoloji altyapısının gelişmesiyle yaygınlaşan telefon, internet, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla hızlanmıştır. Ama günümüzde hala telefon erişiminin olmadığı, internet kullanılamayan hatta yılın bazı aylarında normal ulaşımın dahi olmadığı yerler vardır. Bu tür yerlerde genellikle finansal kurumların şubelerine olan fiziki mesafeler kentleşmenin olduğu bölgelerdeki şubelere göre daha fazladır. Finansal kurumlara

olan bu tür fiziki uzaklıklar finansal dışlanmaya neden olabilmektedir (Bhanot vd, 2012: 479; Demirgüç-Kunt ve Klapper, 2012a: 33; Sarma ve Pais, 2008; Sarma ve Pais, 2011: 626).

Beck vd. (2008: 413), bankaların yaygın şube ağı olmasına karşın belli limitler, kısıtlamalar ve hiyerarşi gibi sebeplerden dolayı tüm şubelerin aynı kalitede hizmet vermemesinden kaynaklı bir ölçüm yapmışlardır. Ölçümde fiziki erişim yaşayan bir kişinin mevduat hesabı açabileceği seçenekler sunulmuştur. Sadece genel merkezde hesap açılıyorsa (1), genel merkez veya şubede hesap açılabilir (2), şube dışı bir yerde de açılabilir (3) değeri verilen çalışmada Türkiye'nin 2-2,5 arası ortalamaya yakın bir değer almıştır. Türkiye çalışmadaki 56 ülke arasında Kore, İsveç, İsviçre, Belçika, İspanya gibi ülkeleri gerisinde bırakırken Almanya, Bosna Hersek, Hırvatistan, Brezilya, Danimarka, Güney Afrika gibi ülkelerin gerisinde kalmıştır. Çalışmadaki en başarılı ülke Moldova'da, müşteriler bir çek hesabını merkez, şube ve hatta şube benzeri ofislerde açabilirken en başarısız ülke Yunanistan'da bankaların çoğu, bu tür hesabı açmak için merkez ofisi ziyaret etmelerini şart koşturmaktadır. Çalışmadaki 56 ülke ortalaması baz alındığında banka hesabı açmak için genel merkez veya şube yetmektedir. Grafik 2.2'de Global Findex (2018) veri setine göre Türkiye'de banka hesabı olmayan kişilerin verdikleri cevapların dağılımı yer almaktadır.

Grafik 2.2 Türkiye'de Banka Hesabı Olmayan Kişilerin Belirttiği Sebepler

Kaynak Global Findex (2018) verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Grafik 2.2'ye göre Türkiye'de banka hesabının olmamasının temel nedeni ailede banka hesabı bulunan birisinin olmasıdır. Bu finansal dışlanma türünü yetersiz fona sahip olmak, finansal kurumlara güvenmemek ve yüksek işlem ücretleriyle dini sebepler takip etmektedir. Türkiye'de banka hesabı olmayan yetişkinlerin sadece %1'i hesabı olmamasının tek nedeni dini kaygılar olduğunu belirtmiştir. Banka hesabı olmayan kadınların %72'si (ve banka hesabı olmayan erkeklerin %51'i) hesabının olmamasının bir nedeni olarak aile üyelerinden birinin

hesabının olması olduğunu belirtmiştir. Türkiye’de banka hesabı olmayan yaklaşık altı kadından biri yarı resmi yöntemlerle tasarruf ederken bu tasarrufların resmileşmesi durumunda 2 milyona kadar banka hesabı olmayan kadın resmi finansal sisteme katılabilme potansiyeline sahiptir (Demirgüç-Kunt vd., 2019: 29). Tablo 2.3’de bazı ülke gruplarında cinsiyete göre hesap sahipliği oranı verileri verilmiştir.

Tablo 2.3 Bazı Ülke Gruplarında Cinsiyete Göre Hesap Sahipliği Oranı

	<i>Dünya Hesap Sahipliği (%)</i>		<i>Türkiye Hesap Sahipliği (%)</i>		<i>Yüksek Gelirli OECD Ülkeleri Hesap Sahipliği (%)</i>		<i>Gelişmekte Olan Ülkelerde Hesap Sahipliği (%)</i>	
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek
2011	47	55	33	82	88	92	37	47
2014	58	66	44	69	94	94	51	60
2017	65	72	54	83	94	95	59	67

Kaynak: Global Findex (2018) verileri üzerinden yazar tarafından derlenmiştir.

Grafik 2.3’de verilen Global Findex (2018) verilerine göre dünya üzerinde erkeklerin kadınlara göre daha fazla hesap sahibi olduğunu görülmektedir. Bu durum kadın olmanın finansal dışlanmayı tek başına etkileyen bir kriter olduğu anlamına gelmemektedir. Bu sonucu Tablo2.3’de yüksek gelirli OECD ülkelerindeki cinsiyet eşitliği desteklemektedir. Dünyada erkeklerin kadınlara göre daha fazla sektörde istihdam edilmesi, özellikle gelişmemiş ve gelişmekte olan ülkelerde erkeklerin daha eğitilmiş olması ve ataerkil aile yapısından kaynaklı baskılar, eşinden ayrılmış kadınların bazılarının düşük gelire sahip olması ve aile fertlerinde hesap kullanan bireyler olduğu için kadınların hesap sahibi olmaması gibi nedenler cinsiyet eşitsizliğine yol açabilecek sebepler olarak gösterilebilir. Gelişmiş ülkelerde ise Avrupa Bölgesinde ve yüksek gelirli OECD ülkeleri arasında erkeklerle (Avrupa Bölgesi: %97 – Yüksek Gelirli OECD: %95) kadınların (Avrupa Bölgesi:%94 – Yüksek Gelirli OECD: %94) arasında bariz bir fark yoktur. Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Romanya’da, erkeklerin bir hesaba sahip olma olasılığı kadınlardan yaklaşık yüzde 6 daha fazladır bu da ortalama küresel cinsiyet farkına yakındır (Demirgüç-Kunt vd., 2019: 30). Grafik 2.3’de en dikkat çeken unsur Türkiye’de hesaplar arasındaki cinsiyet farkının, gelişmekte olan ülke ortalamasının yaklaşık 5 katından (2011 yılı) 3 katına düşmesine (2017 yılı) rağmen hâlâ çok fazla olmasıdır.

Finansal dışlanma üzerine yapılan çalışmalardan Demirgüç-Kunt vd. (2013a), cinsiyet konusunda 98 farklı gelişmekte olan ülke arasında yapılan bir çalışmada hesap sahiplikleri,

kredi kullanımı ve tasarruf yapma konusunda kadınların aleyhine önemli cinsiyet farklılıkları olduğunu tespit etmişlerdir. Ve bu durumun kadınların, gelir şoklarına karşı direncini, yatırım, tasarruf ve gelecek için plan yapma yeteneklerini azalttığını belirtmiştir. Yapılan çalışma kadınların; çalışma, hane reisi olma, nerede yaşayacaklarını seçme ve miras alma konularında yasal kısıtlamalarla karşı karşıya kaldıkları ülkelerde, erkeklere kıyasla finansal hizmet kullanma olasılıklarının daha düşük olduğunu ortaya koymuştur. Sonuçlar; kadınlara yönelik şiddet düzeyi ve kadınlar için erken evlilik gibi toplumsal cinsiyet normlarının, cinsiyetler arasındaki finansal hizmetlerin kullanımındaki farklılıkları açıklamaya katkıda bulunmuştur. Çalışmada gelir, eğitim, istihdam durumu ve yaş gibi bir dizi bireysel özellik kontrol edildikten sonra bile cinsiyetin farklılığının değişmediğini gözlemlemişlerdir.

Özşuca (2019a), resmi finansal hizmetlerin kullanımında yaşanan cinsiyet eşitsizliğinin en derin hissedildiği Orta Doğu ve Kuzey Afrika Bölgesi ülkelerinde finansal tabana yayılmanın cinsiyet boyutunu incelemiştir. Finansal tabana yayılmadaki cinsiyet eşitsizliğinin önemli bir bölümünün istihdamdan kaynaklandığını, yaş ve öğrenim seviyesinin de finansal tabana yayılmada cinsiyet eşitsizliğinin azalmasına sebep olduğu sonucuna ulaşmıştır. Zor ve Küçük (2020), kadınların hesap sahibi olma olasılığının düşük ve orta gelirli ekonomiler ile Türkiye’de az olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayyagari ve Beck (2015), finansal tabana yayılmanın gelişmekte olan Asya kıtası ülkeleri çerçevesinde betimsel olarak inceledikleri çalışmada gelişmekte olan Asya ülkelerinde dışlanmanın temel nedenlerinin maliyet, fiziki (coğrafi) erişim ve kimlik eksikliğinden dolayı olduğunun altını çizmiştir. Tuesta vd. (2015), Arjantin özelinde yaptıkları çalışmada finansal dışlanmanın temel nedenlerinin yetersiz fon, yüksek işlem ücretleri, güven eksikliğinin olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Zulfiqar vd., (2016), Pakistan özelinde yaptıkları çalışmada finansal dışlanmanın temel nedenlerini yetersiz fon ve gerekli belgelerin eksikliği olarak tespit etmişlerdir. Allen vd., (2016), 123 ülke 124 binden fazla kişiye yaptıkları çalışmada finansal dışlanmanın en fazla yetersiz fon nedeniyle gerçekleştiği sonucuna ulaşmışlardır. Bihari (2011: 39), geçmişte hükümetlerin, bankaların ve mikrofinans kuruluşlarının çabalarına rağmen finansal tabana yayılmanın başarısız olmasının temel nedenlerini verimsiz dağıtım mekanizması, teknolojinin ve iş modelinin yokluğu gibi sebepler olarak değerlendirmiştir. Finansal dışlanma yakın tarihli literatürlerine göre; yetersiz gelire sahip olmak, eğitim seviyesi, şubeye olan fiziksel mesafe, cinsiyet, kentleşme düzeyi, gelir dağılımı adaleti, hukukun üstünlüğü, gerekli belgelerin eksikliği gibi çeşitli unsurlardan etkilendiğine ulaşılmıştır. Sonuç olarak uluslararası perspektiften bakıldığında finansal dışlanmanın sebepleri ülkeden ülkeye değişmekte ve finansal dışlanmanın azaltılması için uygulanacak politika ve stratejiler de ülkelere göre farklılıklar gösterebilmektedir (Kim, 2016).

2.5. Finansal Tabana Yayılma İçin Yapılan Eleştirel Yaklaşımlar

Bu bölüme kadar genellikle finansal tabana yayılmanın olumlu taraflarından bahsedilmiştir. Ama finansal tabana yayılmanın literatürde eleştirildiği bazı noktalarda mevcuttur. Mader (2018), literatürde finansal tabana yayılmanın kalkınmayı teşvik edici, yoksulluğu hafifletici ve yeterince kârlı olduğuna dair kaynakların haklılığı için bulguların yetersiz olduğunu, konuyla ilgili araştırmaların tartışılması gerekliliğini detaylı bir araştırmayla belirtmiştir. Taylor (2012: 601-602), finansal tabana yayılmayı günlük yaşamdaki riskler ve zorluklarla karşı karşıya kalan yoksul hanelere esneklik sağlamak için evrensel olarak uygulanabilir bir kalkınma aracı aynı zamanda ahlaki bir zorunluluk olarak gösterilerek şirketleşmeye başlayan mikrofinans kurumlarının genişlemesini kolaylaştıran bir süreç olduğunu belirtmiştir. Bu süreçte 2010 Andhra Pradesh mikrofinans krizinin incelenmesi yoluyla mikrofinansın söylem ve uygulamalarındaki temel çelişkilerin ortaya çıktığının da altını çizmiş ve 2008 krizinde dünya finans sektörü çalkalanırken mikrofinans kurumlarının çok etkilenmediğini de hatırlatmıştır. Andhra Pradesh eyaletindeki krizle; geri ödemelerin ve yoksulluğun azalması ile kadınların güçlendirilmesi gibi söylemlerin altının boş olduğunu ve mikrofinans endüstrisinin havasının söndüğünü belirtmiştir.

Finansal tabana yayılmanın genel şartı gibi görünen banka hesap sahipliğinin oluşturulmasının işlem yapılmayan hareketsiz/pasif hesaplarla sonuçlanabileceği ve bu sonucun ekonomik büyüme için bir anlam ifade etmediği Sharma (2016: 14) tarafından belirtilirken, Sarma ve Pais (2011: 613) hesap sahipliğinin yanında kullanılabilirlik ve kullanım gibi diğer boyutlarla insani gelişmede iyileştirmelerin olması gerektiğini belirtmiştir. Global Findex (2018) veri setine göre bir yıl içinde resmi finans kurumu hesabından para yatırma ve para çekme işlemi yapmayan tahmini dünya nüfusu 2014 yılından 2017 yılına %15'den %20 seviyesine yükselmiştir.

Vo vd. (2021: 37) ile Sahay vd. (2015: 4), düşük gelirli nüfusun borçlanmasından kaynaklanan potansiyel risklerin (bu kesimdekiler genellikle düşük kredi skoruna sahip bireylerdir) finansal sektöre olumsuzluklar yaratabileceğini 2008 krizinin de benzer sebeplerden meydana geldiği hatırlatarak finansal tabana yayılmanın finansal istikrarı zayıflatabileceğinin yanında finansal tabana yayılma yoluyla aranan hedefleri de bozabileceğini belirtmiştir. Chibba (2009: 224), yapmış olduğu araştırmalar sonucu finansal tabana yayılmayı engellediği için yoksulluğu ve eşitsizliğin sürmesine neden olan yedi sebep tespit etmiştir. Bu sebepler kayıt dışı sektör, geleneksel yaşam, krediye erişememe, finans kurumlarının yetersizliği, piyasa tekelliği veya oligopolluğu, kamu sektörünün yönetimi, özel sektöre sunulan zayıf imkânlar şeklindedir.

Čihák vd. (2013: 2-7) finans kurumları çalışanlarının, yeni çıkan veya hâlihazırda bulunan karmaşık finansal ürünlerini sırf o ürün gruplarından komisyon almak adına bilgisiz yatırımcılara satabileceğini ve bu durumun yatırımcı tasarrufunu bozduğu gibi ekonomik refahı da engelleyebileceğini belirtmiştir. Çalışmadaki akademisyenler aynı zamanda finans kurumları tarafından toplanan fonların verimli projelere değil de zenginler ve bürokratlar gibi üst kademe insanlar veya onların bağlantılarına aktarılmasından endişe duyarken, Kelkar (2010: 64), kredi verilen şahısların krediyi özümseme seviyesinden çekinmektedir. Her iki görüşte sonuç olarak bir ülkenin ekonomik istikrarını zedeleme riski taşıyan etmenlerdir.

Khan (2011: 557-558), finansal tabana yayılmanın finansal istikrara olumsuz yönde katkılar sağlayabileceği birkaç genel sebep belirtmiştir. Bunlardan birinin borçlu sayısının artırılmasının geri ödeme süreçlerinde olumsuzluklar yaratabileceğidir ve buna 2008 krizini örnek göstermiştir. İkinci olarak finans kurumlarının dışarıdan hizmet alınan araçlardan kaynaklanan herhangi bir olumsuzluk durumunda sadece dışarıdan sağlanan faaliyetlerin değil, tüm finans kurumunun faaliyetlerini etkileyebileceği ve bu durumun da finans kurumlarına itibari kayıplar sağlayabileceğidir. Bu durum itibari kayıp yaşayan finans kurumlarına olan ilginin azalmasına ve müşteri kayıplarına yol açabilir. Bunlara ek olarak mikrofinans kurumlarının uygun şekilde düzenlenmeleri gerektiğini, verilen kredilerdeki artışların, ekonominin genel etkinliğini azaltabileceği ve finansal riskleri arttırabileceğinden bahsetmiştir.

Ozili (2021: 467-471), finansal tabana yayılmanın sahip olduğu sorunları 7 başlık altında özetleyerek aslında bir nebze de finansal tabana yayılma konusunun literatürdeki eleştirilerini de özetlemiştir. Bunlar:

- *Finansal hizmetlerdeki pasif kullanıcılar:* Resmi bir hesap sahibi olup, hesap üzerinde hiçbir işlem yapmayan kişiler için belirtilen bu finansal pasiflik durumunda, finansal işlemlerin hacmi, kamu ve finansal kurumların gelirleri azalmaktadır.
- *Aşırı finansal tabana yayılım:* Risk ve gelir düzeyi belirlenmeden tüm bireylerin finansal sektöre erişim sağlaması durumunda bilgisayar korsanları ve dolandırıcılar gibi kötü niyetli kişilere de erişim sağlanmış olur. Bu gibi sebeplerden dolayı bazı politika yapıcılar, finansal tabana yayılmanın önündeki engellerin tümünün değil bir kısmının kaldırılması gerektiği savunmaktadır.
- *Eleştirel çalışmaların azlığı:* Literatürde finansal tabana yayılma politikalarının altında yatan varsayımlara karşı çıkan yapıcı eleştirel çalışmaların az olmasından yakınılmaktadır.

- *Dışlanan nüfusun belirlenmesindeki zorluk:* Yaklaşık 8 milyar insanın bulunduğu dünyada belirli ülkeler ve iller bile olsa bir nüfusun dışlanan üyelerinin tam olarak tanımlanamaması politika süreçlerinde zorluk yaratmaktadır.
- *Bankaların işbirliği eksikliği:* Bankalar, finansal tabana yayılmayı hedefleyen projelere katılmadan önce yaptıkları maliyet fayda analizlerine göre hareket ettikleri için bu tür projelere katılma durumları analiz sonuçlarına göre değişmektedir.
- *Finansal istikrar riski, sistemik risk ve döngüsellik:* Finansal istikrar riskiyle anlatılmak istenilen finansal sistemde ne kadar aktif finansal kullanıcı olursa gerçekleşebilecek olumsuzlarda görülen zarar da finansal sektörde bulunan aktif katılımcı oranında olacaktır. Bu sayının artması demek ekonomi için olumlu çıktıları varken olası bir riskte riskin şiddetinin artması anlamına gelmektedir. Sistemik risk, ödeme hizmetlerinde gerçekleşebilecek olumsuzluklar sonucu ödemelerin aksaması veya kayıt dışı sektöre yayılması gibi risklerdir. Daha fazla finansal tabana yayılmanın aynı zamanda döngüsellik üzerine de etkileri olduğunu belirtmiştir.
- *Kalkınma yanlısı akademisyenlerin egemen olduğu araştırmalar:* Son olarak finansal tabana yayılma araştırması yapan akademisyenlerinin çoğunluğunun kalkınma kuruluşlarıyla bağlantılı kişiler olduğu belirtilmiştir. Buradaki endişe finansal tabana yayılma konusunda yapılan araştırmaları finanse eden Dünya Bankası, IMF, Finansal İçerme İttifakı gibi kuruluşların çalışma sonuçlarını kendi beklentileri yönünde olması ihtimalidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FİNANSAL TABANA YAYILMA ÜZERİNE ANKET ÇALIŞMASI: ANTALYA İLİ UYGULAMASI

3.1 Metodoloji ve Veri Toplama

Bu çalışma Antalya ilinin merkez ilçelerinde finansal tabana yayılma oranını ve finansal tabana yayılmanın belirleyicilerini tespit etmek amacıyla yapılmıştır. Veri seti 24 Temmuz 2020 – 15 Kasım 2020 tarihleri arasında merkez ilçeler olan Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı, Aksu ve Döşemealtı ilçelerinde yüz yüze anket yöntemi kullanılarak elde edilmiştir. Veri seti, Dünya Bankası tarafından hazırlanan ve finansal tabana yayılma literatürünün ana veri kaynaklarından biri olan Global Findex 2011, 2014 ve 2017 anket soruları arasından Türkiye finans sistemine uyarlanarak oluşturulmuş, ek olarak farklı kapsamlardaki sorularla da zenginleştirilmiştir. Anket sorularının Global Findex veri seti içerisinde seçilmesinin temel nedeni Dünya Bankası çalışmaları başta olmak üzere finansal tabana yayılma düzeyine ilişkin birçok akademik çalışmada kullanılması ve kabul görmesidir. Global Findex 2011 veri seti finansal tabana yayılmayı ölçmek adına hazırlanan ilk veri seti iken 2014 ve 2017 yıllarındaki veri setlerinde finans ile dijital teknolojiler arasında ilişkiyi ölçen sorulara da ağırlık verilmiştir (World Bank, 2022).

Antalya ilinin 2019 yılı beş merkez ilçesinin nüfusu 1.395.000 kişidir (Nüfusu.com, 2020)¹⁴. Evren sayısı bilindiği için ideal örneklem büyüklüğünü tespit etmek için Spiegel ve Stephens (2018) tarafından önerilen formülle örneklem sayısı belirlenmiştir.

$$n = \frac{N * t^2 * (\sigma)^2}{d^2 * (N-1) + t^2 * (\sigma)^2}$$

Bu formülde n= Örneklem alınacak birey sayısı, σ = Evrenin standart sapması, N= Evren büyüklüğünü, t= Belirli serbestlik derecesinde ve saptanan yanılma düzeyinde T tablosunda bulunan teorik değeri, d= Örneklem hatasını temsil etmektedir. σ değeri bilinmiyorsa 0,5'e eşdeğer sabit bir terimin kullanımı yaygındır. Örneklem hatası genellikle %1 ile %9 arasında değişirken bu çalışmada %5 olarak kullanılacaktır.

¹⁴ Yıllara göre ilçe nüfuslarına buradan erişilebilir: <https://www.nufusu.com/il/antalya-nufusu> (Erişim Tarihi: 22.06.2020)

$$n = \frac{1395000 * (1,96)^2 * (0,5)^2}{(0,05)^2 * (1394999) + (1,96)^2 * (0,5)^2} = 384$$

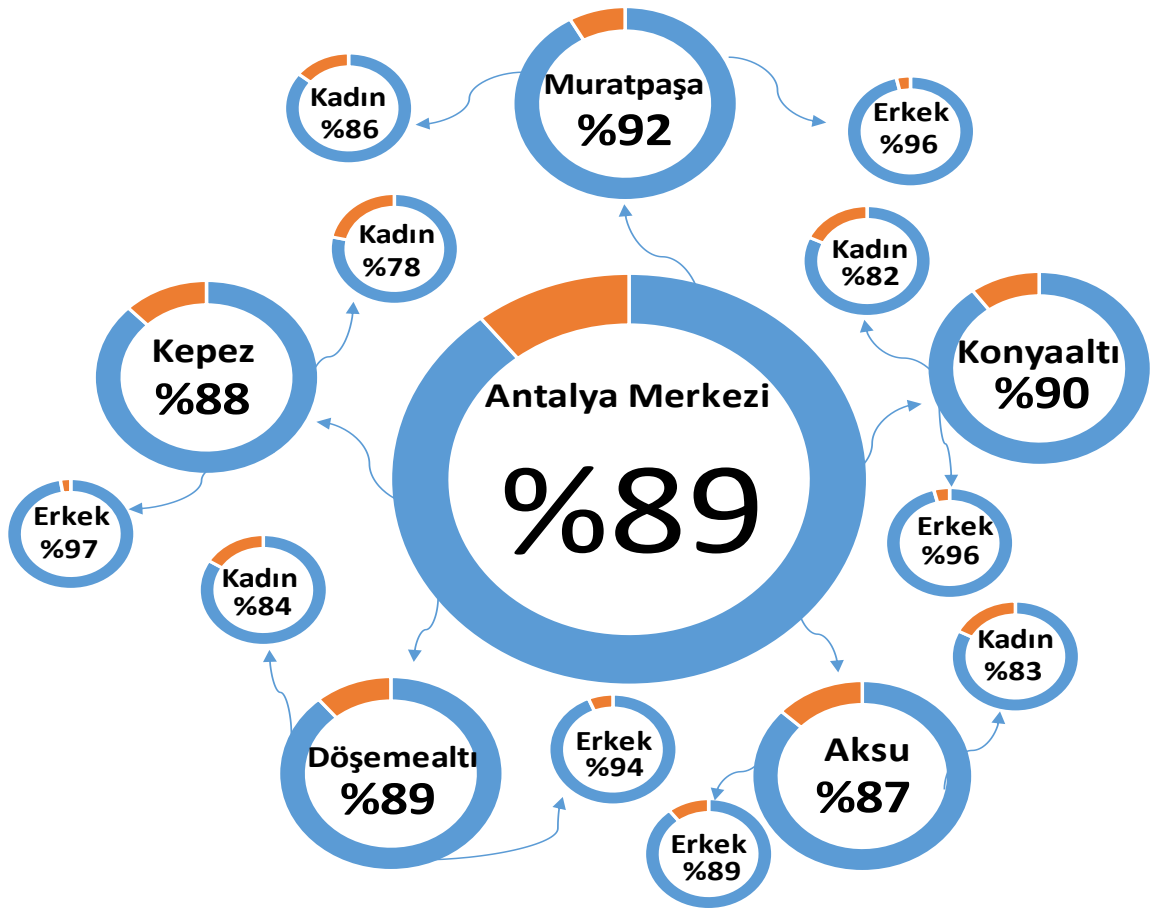
Çalışmada Antalya'nın beş merkez ilçesinin evreni için 384 katılımcının yeterli olacağı görülmüştür. Toplamda 540 adet yapılan anket çalışmasında 25 adet eksik ve/veya yanlış doldurulan anket, veri setinden çıkarılmıştır. Yapılan 540 anketin 515 tanesi geçerli olduğu için anket başarı oranı %95'dir. Çalışmada ilçelerin nüfusuna oranlanarak tabakalı örnekleme yapılmak istenmiş ancak pandemi sebebiyle yapılamamıştır. Çalışmada yer alan 515 katılımcıdan 235'i kadın, 280'i erkek olmak üzere %30,1'i Kepez, %28,5'i Muratpaşa, %17,3'ü Konyaaltı, %12,2'si Döşemealtı ve %11,8'i Aksu ilçelerinde ikamet etmektedir. Gelir düzeyleri çalışma sorularının hazırlandığı dönem olan 2019 Nisan ayının açlık sınırının 1/4'ü, alt sınırı belirlerken üst limitleri de ilerleyen dönemlerin asgari ücretleri belirlemiştir.

Bu çalışmada katılımcılar soruları gönüllülük esasıyla yanıtladığı için bazı veriler gerçeği yansıtmayabilir. İkinci olarak anket yapılan dönemlerde devam eden covid-19 pandemisi için alınan tedbirler ve katılımcıların pandemiden dolayı yaşadığı psikolojik süreç çalışmaya kısıt olabilecek unsurlardır. Tablo 3.1'de çalışmadaki özet finansal tabana yayılma oranları verilmektedir.

Tablo 3.1 Özet Finansal Tabana Yayılma Oranları

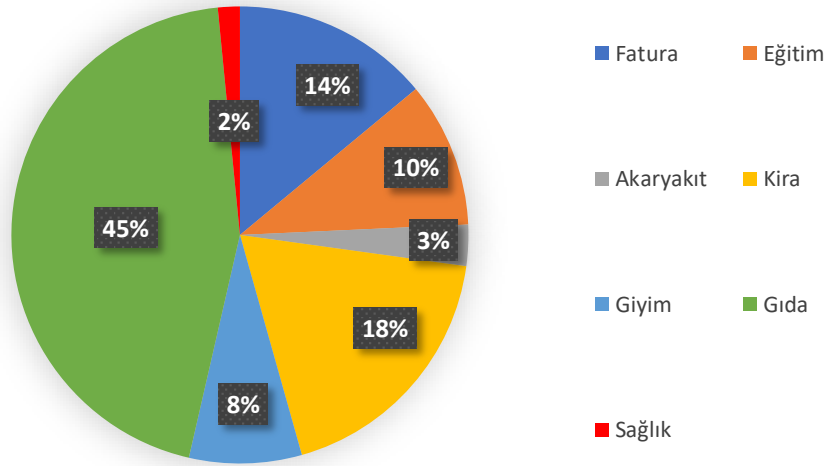
Kategori		Kişi Sayısı	Yüzde (%)
HESAP SAHİPLİĞİ	Hesap yok	55	10,7
	Hesap var	460	89,3
KREDİ KULLANIMI	Hayır	270	52,4
	Evet	245	47,6
TASARRUF DURUMU	Hayır	218	42,3
	Evet	297	57,7

Tablo 3.1'e göre Antalya'nın merkez ilçeleri olan Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı, Aksu ve Döşemealtı ilçelerinde yapılan anket çalışmasına göre Antalya'nın merkez ilçelerinde finansal tabana yayılma oranı %89,3; finansal dışlanma oranı ise %10,7 olarak ölçülmüştür. Katılımcıların %52,4'ü kredi kullanmamış iken %47,6'sı kredi kullanmıştır. Katılımcıların %57,7'si finans kurumları veya finans kurumları haricinde tasarrufta bulunurken %42'si tasarruf edememektedir. Çalışma sonucunda ilçelere ait hesap sahipliği oranları Şekil 3.1'de özetlenmiştir.

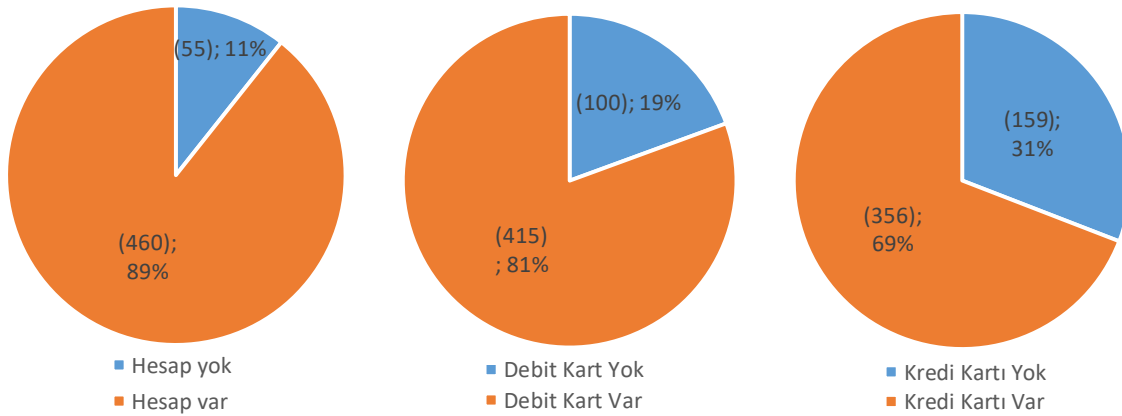
Şekil 3.1 Hesap Sahipliğinin İlçelere ve Cinsiyete Göre Oranları

Şekil 3.1'e göre Antalya genelinin finansal tabana yayılma oranı %89,3 olup Muratpaşa ilçesinde %92, Kepez ilçesinde %88, Konyaaltı ilçesinde %90, Aksu ilçesinde %87 ve Döşemealtı ilçesinde %89'dur. Kadın hesap sahipliğinde en yüksek ilçe %86 ile Muratpaşa iken en düşük %78 ile Kepez ilçesi ölçülmüştür. Erkek hesap sahipliğinde ise en yüksek ilçe %97 ile Kepez iken en düşük ilçe %89 ile Aksu ilçesi olmuştur. Antalya geneli erkek hesap sahipliği %95 iken kadın hesap sahipliği %82 oranında ölçülmüştür. Katılımcıların gider kalemleri üzerinden en fazla yer kaplayan harcamaları Grafik 3.1'de gösterilmiştir.

Grafik 3.1 Gider Kalemleri Üzerinde En Fazla Yer Kaplayan Harcamalar

Katılımcıların aylık giderleri arasında en fazla yer kaplayan kalem %44,9 ile gıda harcamaları olurken %18,4 ile de kira ödemeleri en yüksek 2. gider kalemini oluşturmaktadır. Kirada oturan 219 katılımcıdan 125 tanesi kirayı en yüksek gideri arasına dâhil etmemiştir. Kiradan sonra diğer en yüksek gider kalemleri sırasıyla %14 ile fatura ödemeleri, %10,3 ile eğitim masrafları, %8 ile giyim masrafları, %2,9 ile akaryakıt gideri oluştururken sağlık harcamaları %1,6 ile son sırada yer almaktadır. Grafik 3.2’de katılımcıların hesap sahipliğine ilişkin oranları verilmiştir.

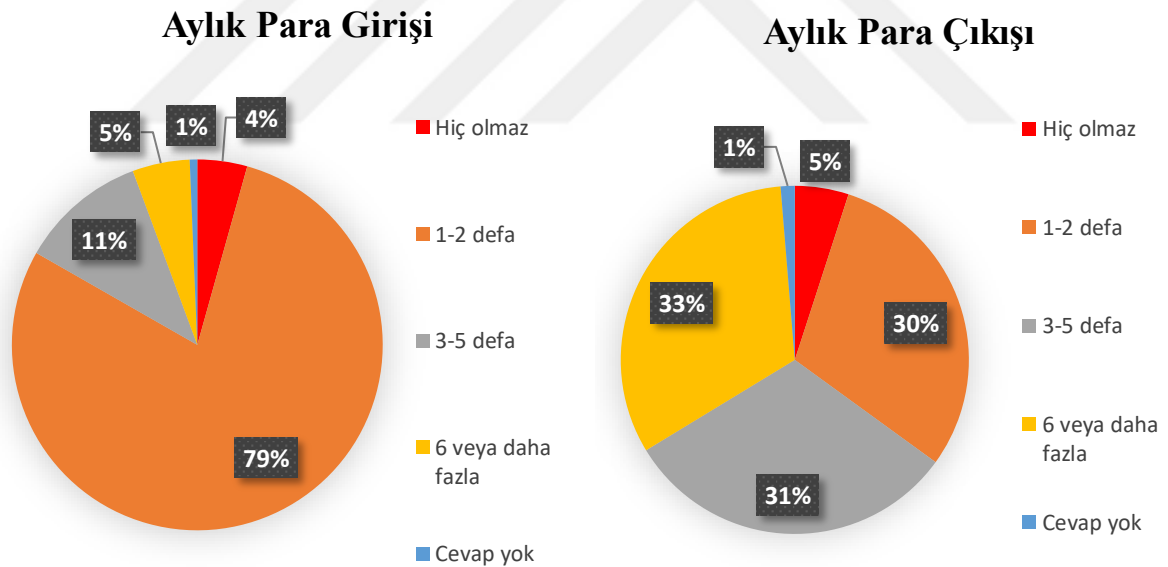

Grafik 3.2 Katılımcıların Hesap Sahipliği Oranları

Grafik 3.2’de 515 katılımcıdan 460 tanesinin banka hesabı olduğu, 55 kişinin de banka hesabının bulunmadığı saptanmıştır. Hesabı olan katılımcıların 415 tanesinin debit kartı bulunurken 100 kişinin debit kartı yoktur. Hesabı olan katılımcılardan 356 tanesinin kredi kartı varken 159 kişinin kredi kartı bulunmamaktadır. Kredi kartı bulunan katılımcıların %36’sı ise kredi kartının faiz oranını bilmemektedir. Debit ve kredi kartı sahibi toplam 314 kişi varken

sadece kredi kartı sahibi 42, sadece debit kart sahibi 101 kişi bulunmaktadır. Kredi kartı kullanan katılımcılardan 156 kişi hiç nakit avans kullanmazken 37 katılımcı haftada bir, 76 katılımcı ayda bir, 87 katılımcı ise yılda birkaç defa nakit avansa başvurmaktadır. Katılımcıların %22,5'u maaşını elden nakit olarak aldığını belirtirken, %61,4'ü banka hesabına yattığını belirtmiştir. Katılımcıların %15,3'ü bu soruya cevap vermeye çekinirken %0,8 gibi küçük bir grup ise alternatif yollarla ödeme aldığını belirtmiştir. Katılımcıların yaklaşık 1/5'i, debit kartı olanların yaklaşık 1/4'ü ve maaşı hesaba yatanların 1/3'ü; maaşlarını almak için ilk defa hesap açtıklarını belirtmiştir.

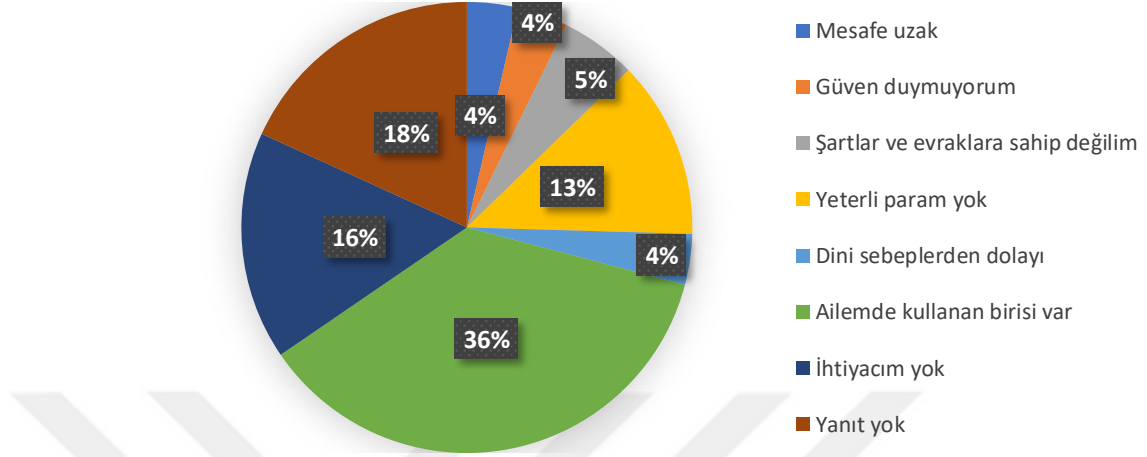
Hesap sahibi olanlar arasından 374 kişi hesabını alışveriş için, 356 kişi fatura ödemeleri, 93 kişi kamuya ödeme yapmak, 63 kişi kamudan ödeme almak amacıyla hesaplarını kullanmaktadır. Katılımcılardan 82 kişi ticaret maksadıyla hesap kullanırken, 16 kişi aile üyelerinden para almak, 59 kişi ise aile üyelerine para göndermek amacıyla banka hesabı kullanmaktadır. Katılımcılar arasından 16 kişi banka hesabı olmasına rağmen hesabını aktif olarak kullanmamaktadır. Grafik 3.3'de banka hesabı olan katılımcılar arasından banka hesaplarına aylık kaç kez mevduat giriş-çıkışı yapıldığına dair veriler verilmektedir.

Grafik 3.3 Hesaplara Aylık Kaç Kez Mevduat Giriş – Çıkışı Olmaktadır

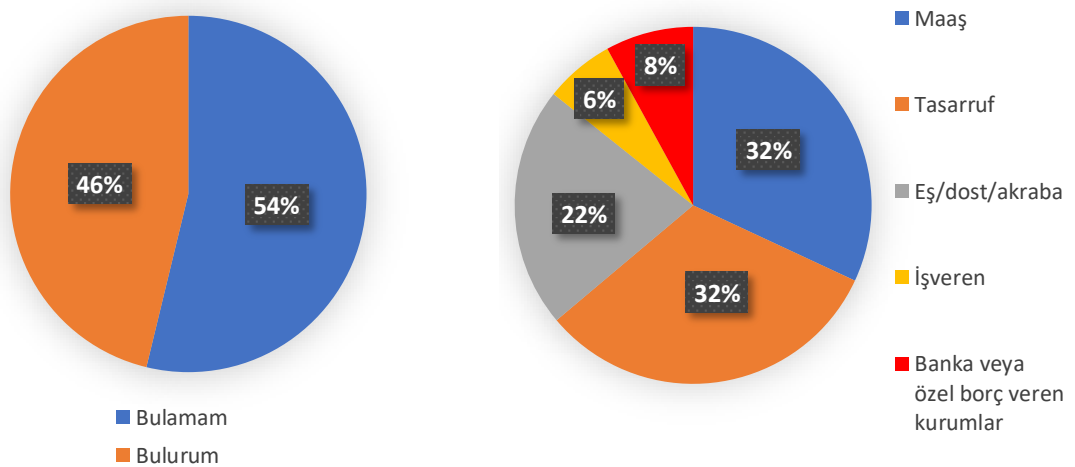
Grafik 3.3'e göre hesabı olan 460 katılımcı arasından aylık hesabına para girişi sağlamayan 20 kişi, bir iki defa para girişi olan 363 kişi, üç ve beş arası para girişi olan 51 kişi, altı veya daha fazla para girişi olan 23 kişi bulunmaktadır. Katılımcılardan 3 kişi de para girişi sorusuna cevap vermemiştir. Hesabından aylık para çıkışı olmayan 23 kişi bulunurken, bir iki defa para çıkışı olan 138 kişi, üç ve beş arası para çıkışı olan 144 kişi, altı veya daha fazla para çıkışı olan 149 kişi bulunmaktadır. Katılımcılardan 6 kişi de para çıkışı sorusunu

yanıtlamamıştır. Hesabı olmasına rağmen aylık para girişi ve çıkışı olmayan 10 katılımcı bulunmaktadır. Bu sonuçlar Antalya ilinde hesap sahiplerinin hesaplarını aktif bir şekilde kullandığını göstermektedir. Grafik 3.4’da hesabı olmayan katılımcıların sebepleri yer almaktadır.

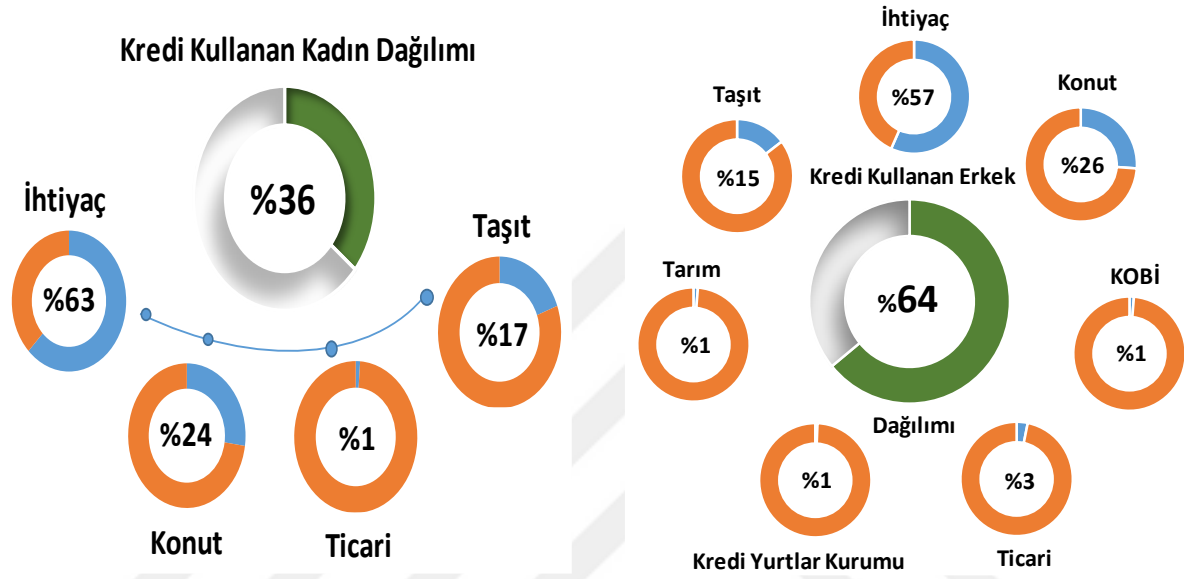
Grafik 3.4 Hesap Sahibi Olmayan Katılımcıların Sebepleri

Grafik 3.4’de görüldüğü üzere hesabı olmayan 55 kişiye yöneltilen neden hesabınızın olmadığı sorusuna 10 kişi cevap vermeye çekinirken 20 kişi ailesinde kullanan birisinin olduğunu, 9 kişi ihtiyacı olmadığını, 7 kişi ise yeterli parası olmadığını belirtmiştir. Katılımcılardan 3 tanesi gerekli şartları (kimlik, ikamet belgesi vb.) sağlamadığını belirtirken dini sebepleri, güven duymadığını ve mesafe olarak uzak olduğunu belirten 2’şer kişi vardır. Bu çalışmada dikkat çeken bir yön ise katılımcılar arasında işlem ücretlerinin pahalı/yüksek olmasının hesap sahipliği açısından bir engel teşkil etmediğidir. Grafik 3.5, acil bir ihtiyaç durumunda fon bulabilecek katılımcı oranını ve bu katılımcıların ana fon kaynağı hakkındaki oranları göstermektedir.

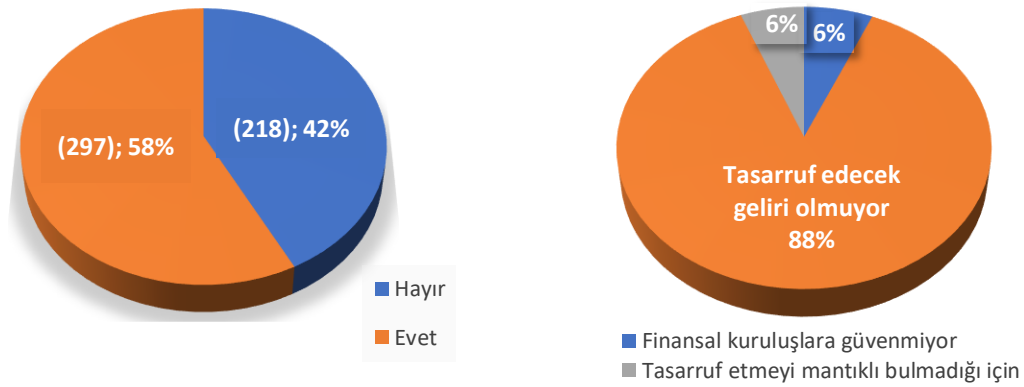
Grafik 3.5 Acil Fon Bulabilecek Katılımcı Oranı ve Ana Fon Kaynakları

Katılımcılara sorulan ani bir ihtiyaç halinde 2600 TL kadar acil bir fon ihtiyacını bir ay içerisinde karşılayıp karşılayamayacağı sorusuna katılımcıların %46'sı karşılayabileceğini belirtirken %54'ü karşılamayacağını belirtmiştir. Acil fon ihtiyacını karşılayabilen %46'lık kesim arasındaki katılımcılardan %32'si maaşını, %32'si tasarruflarını, %22'si eş, dost ve akrabalarını, %8'i banka ve özel borç veren kurumları, %6'sı da işverenini ana fon kaynağı olarak göstermiştir. Grafik 3.6, kadın ve erkek katılımcıların kredi kullanma oranlarını ve seçtikleri kredi türlerine göre dağılımlarını göstermektedir.

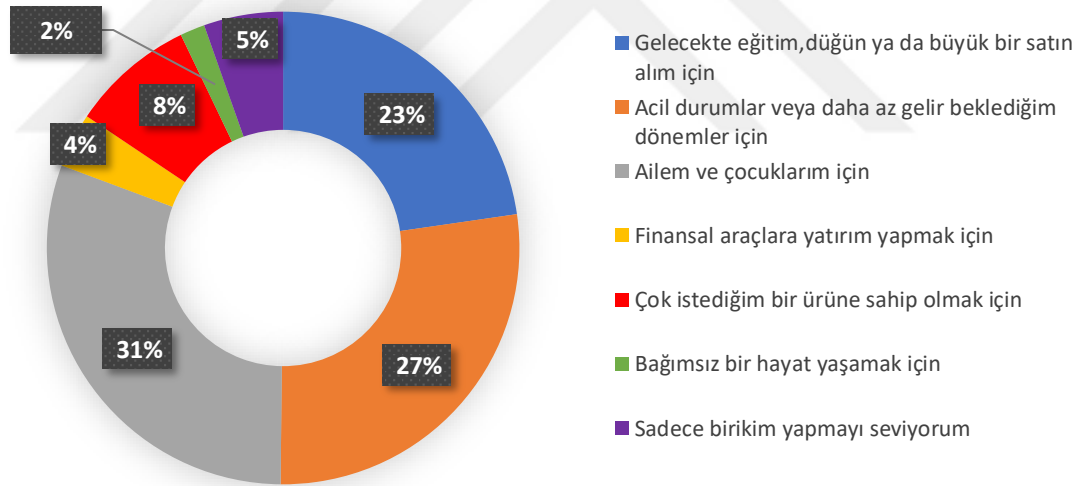
Grafik 3.6 Kadın ve Erkeklerde Kullanılan Kredi Oranı ve Kredi Türlerine Göre Dağılımı

Kredi kullandığını belirten toplam katılımcı sayısı 245 kişidir. Bu oran toplam katılımcıların %47,6'sının kredi kullandığı anlamına gelmektedir. Kredi kullanan 245 kişiden %36'sı kadın iken %64'ü erkek bireylerdir. Kredi kullanan %36'lık kadın katılımcıların %63'ünün ihtiyaç kredisi, %24'ünün konut kredisi, %17'sinin taşıt kredisi, %1'inin de ticari krediye başvurduğu tespit edilmiştir. Sonuçlara göre kadın katılımcıların KYK, KOBİ ve tarım kredileri kullanmadığı gözlemlenmiştir. Aynı şekilde kredi kullanan erkek katılımcıların çoğunluğunun ihtiyaç, konut ve taşıt kredisi kullandığı sonucuna ulaşılmıştır. Toplam katılımcılar arasında 461 kişi mikrofinans kurumlarını bilmiyorken, bu kurumları bilen 54 kişiden 12 tanesi mikrofinans kredisi kullanmıştır. Grafik 3.7'de katılımcıların tasarruf durumu oranları verilmektedir.

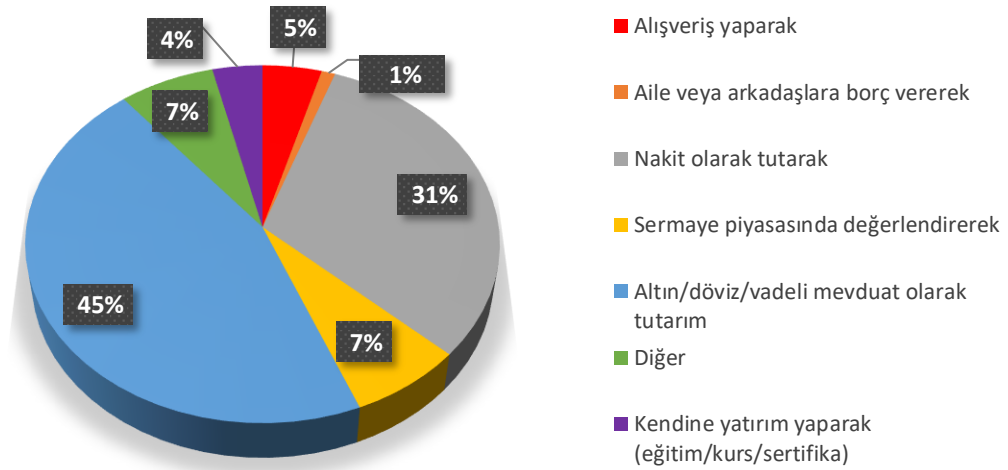
Grafik 3.7 Katılımcıların Tasarruf Durumu ve Tasarruf Etmeme Sebebi

Katılımcılara sorulan tasarruf hakkındaki sorularda 297 kişi tasarruf ettiğini belirtirken 218 kişi tasarruf edemediğini beyan etmiştir. Tasarruf edemeyen katılımcılar bunun sebebi olarak en başta tasarruf edecek gelirinin olmadığını beyan ederken, 13 kişi finansal kurumlara güvenmediği için tasarruf etmediğini, 12 kişi de tasarruf etmenin mantıklı bir davranış olmadığını düşünmektedir. Grafik 3.8’de katılımcıların tasarruf etme sebeplerine ait oranlar verilmektedir.

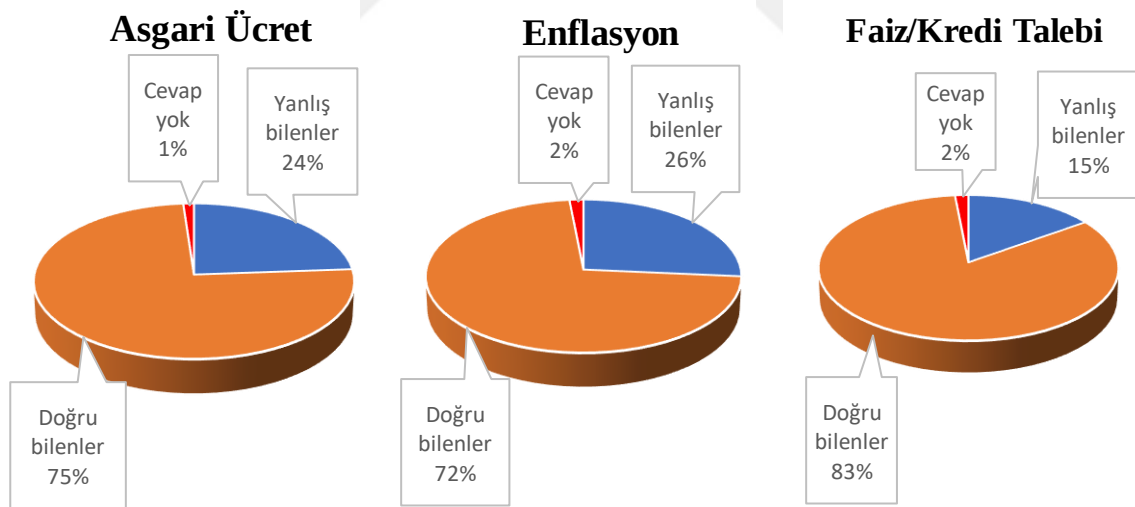
Grafik 3.8 Katılımcıların Tasarruf Sebepleri

Tasarruf eden katılımcılar tasarruf sebepleri arasında en fazla aile ve çocukları için tasarruf ettiğini belirtirken bu seçeneği acil durumlar ve daha az gelir beklenen dönemler için (emeklilik gibi) ve gelecekte olabilecek eğitim, düğün veya büyük bir satın alma (daire, araba vb.) için tasarruf yapılması takip etmiştir. Grafik 3.9’da katılımcıların tasarruflarını nasıl değerlendirdiklerine dair oranlar verilmiştir.

Grafik 3.9 Katılımcıların Tasarrufları Değerlendirme Şekilleri

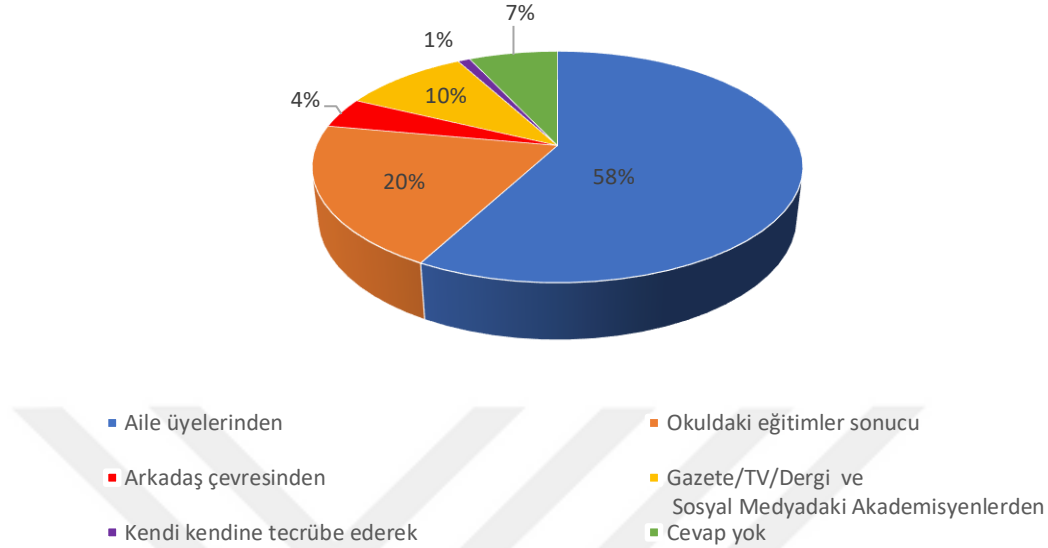
Yapılan tasarrufların değerlendirilmesi hakkında sorulan sorulara katılımcıların en fazla altın, döviz, vadeli mevduat şeklinde tasarruflarını değerlendirdiklerini bu seçeneği tasarrufların nakit olarak tutulması, sermaye piyasalarında değerlendirilmesi ve seçeneklerde olmayan diğer yollarla değerlendirilmesi takip etmiştir. Grafik 3.10’da güncel ve temel finans sorularına katılımcıların verdiği yanıtlar yer almaktadır.

Grafik 3.10 Güncel ve Temel Finans Sorularına Katılımcıların Yanıtları

Grafik 3.10’de katılımcıların temel finansal bilgi düzeyini ölçmek adına temel düzeyde birkaç soru sorulmuştur. Bu sorulardan bazıları anketin yapıldığı yıla ait asgari ücret miktarı, enflasyon kavramının tanımı ve faiz oranının artmasının kredi talebine etkisi şeklinde sorulardır. Katılımcıların %24’ü asgari ücret, %26’sı enflasyon, %15’i ise faiz/kredi talebi hakkında sorulara doğru yanıt verememiştir. Katılımcıların en yüksek oranda bildiği soru ise faiz/kredi talebiyle alakalı soru olmuştur. Bu soruyu katılımcıların %83’ü doğru işaretlerken, enflasyon sorusunu yanıtlayan katılımcıların %72’si, asgari ücret sorusunu yanıtlayan

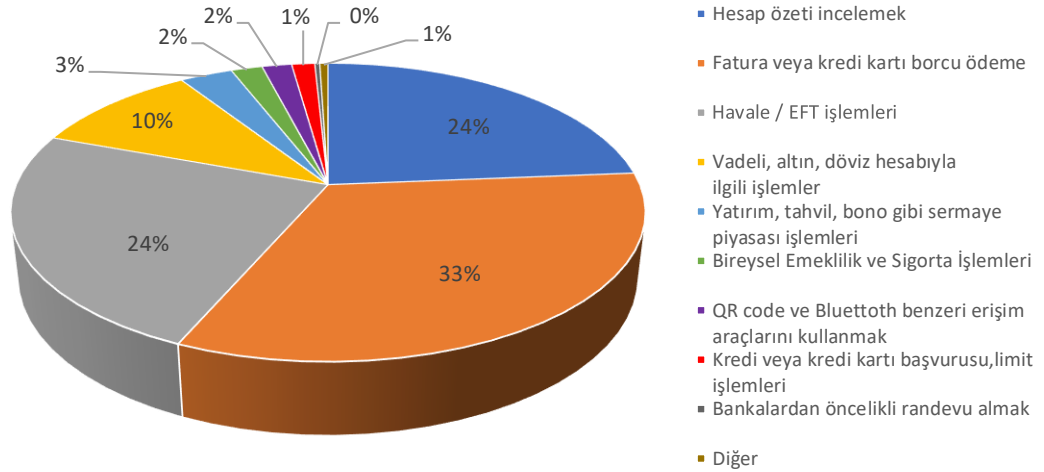
katılımcıların %75'i doğru seçeneği bilmiştir. Grafik 3.11'de katılımcılara sorulan paranızı harcama ve yönetme hakkındaki bilgilerinizi nereden öğrendiniz şeklindeki soruya verilen yanıtlar yer almaktadır.

Grafik 3.11 Katılımcıların Para Harcama ve Yönetme Bilgisini Nereden Öğrendikleri

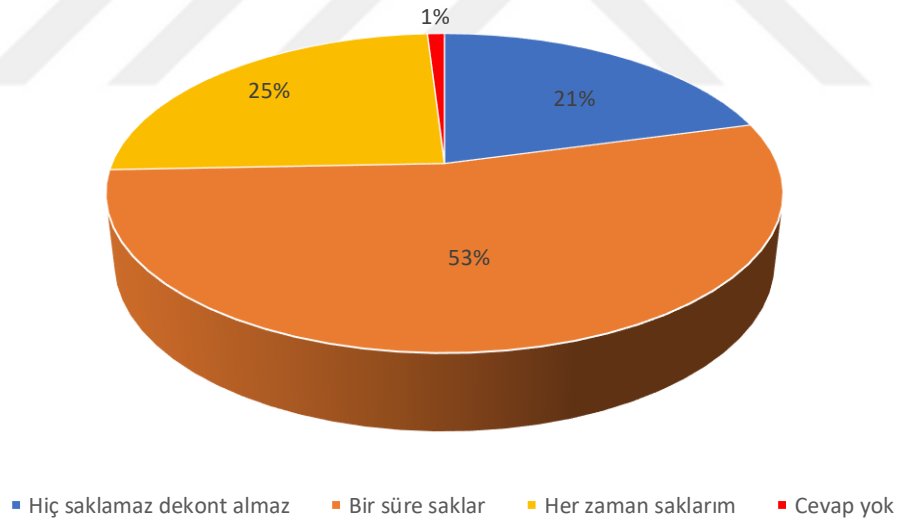
Grafik 3.11'de katılımcılara sorulan paranızı harcama ve yönetme hakkındaki bilgilerinizi nereden öğrendiniz şeklindeki soruya büyük bir çoğunluk (%58) aile üyelerini belirtirken, %20'lik kesim okulda aldığı eğitimler sonucu öğrendiğini belirtmiştir. Katılımcıların %10'u gazete, televizyon, dergi ve sosyal medyadaki akademisyenleri belirtirken, %4'ü arkadaş çevresini, %1'i de kendi kendine tecrübe ederek öğrendiğini belirtmiştir.

Banka hesabı olan katılımcılara sorulan online bankacılık uygulamaları kullanıyor musunuz sorusuna %82'lik (376 kişi) kesim kullanıyor cevabını vermiştir. Bu hizmetleri kullanmayan kesim sayısı 83 kişidir. Online bankacılık hizmetlerini kullanan kişilerin %68'i (310 kişi) son 1 yıl içerisinde online düzenli ödeme yapmıştır. Grafik 3.12'de online bankacılık uygulamalarında en çok kullanılan işlemlere ait oranlar mevcuttur.

Grafik 3.12 Online Bankacılık Uygulamalarında En Çok Kullanılan İşlemler

Grafik 3.12'ye göre katılımcılar, kendisine sorulan online bankacılık hizmetlerinde en fazla kullanılan işlemleri sırasıyla; fatura ve kredi kartı borcu ödeme, havale ve EFT işlemleri, hesap özeti incelemek ve vadeli, altın, döviz hesaplarıyla ilgili işlemler şeklinde cevaplamıştır. Son olarak Grafik 3.13'de katılımcılara sorulan finansal kayıtları ne süreyle saklarsınız sorusuna verilen yanıtlar bulunmaktadır.

Grafik 3.13 Finansal Kayıtların Saklanma Süresi

Grafik 3.13'de katılımcılara sorulan finansal kayıtları ne süreyle saklarsınız sorusuna azımsanmayacak bir oran %21 (102 kişi) hiç dekont almadığını/saklamadığını belirtirken, %25'lik kesim (127 kişi) finansal kayıtları hiçbir zaman atmadığını hep sakladığını belirtmiştir. Katılımcıların yarısından fazlası ise bir süre sakladıktan sonra attıklarını beyan etmişlerdir.

3.2 Yöntem

Bu çalışmada bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerindeki etkisi ölçmek için lojistik (logit) regresyon modeli kullanılmıştır. Lojistik regresyon kullanılan bir analizde yöntemler doğrusal regresyonda kullanılan genel ilkelere benzemektedir. Bu nedenle doğrusal regresyon analizinde kullanılan teknikler lojistik regresyon yaklaşımını motive eder (Hosmer vd., 2013). Lojistik regresyon yönteminde bazı varsayımları dikkate alınması gerekmektedir. Bunlar:

- Uygun tüm bağımsız değişkenler modele dahil edilmeli, uygun olmayanlar bağımsız değişkenden çıkartılmalıdır.
- Örneklem büyüklüğü yeterli olmalıdır.
- Aynı gözlem üzerinde bir kez veri alınmalı, tekrarlayan ölçümler olmamalıdır.
- Bağımsız değişkenler arasında çoklu bağlantı olmamalıdır.
- Kayıp veri olmamalı, ölçüm hataları küçük olmalıdır.
- Bağımlı değişkenin beklenen varyansı ile gözlenen varyansı arasındaki fark büyük olmamalıdır (Baydemir, 2014).

Lojistik denklem $logit(\pi) = b_0 + b_1X_i$ şeklinde basit doğrusal regresyona benzemesine karşın arasındaki fark lojistik regresyonun sol tarafındaki lojistik dönüşümdür. Yani bağımlı değişkeni doğrudan tahmin etmek yerine başarı olasılığının lojistik dönüşümünü tahmin eder (Liu, 2015). Lojistik regresyon modelinin doğrusal regresyon modelinden ayıran neden lojistik regresyonun sonuç değişkeninin iki durumlu¹⁵ olmasıdır (Hosmer vd., 2013).

Binom (ikili) lojistik regresyonda ise bir bağımlı değişken için gözlemlenen sonucun yalnızca iki olası türe, 0 ve 1 olabileceği durumlarla ilgilenir. Diğer regresyon modellerinde olduğu gibi lojistik modelde de sürekli veya kategorik bir veya birden fazla bağımsız tahmin değişkeni kullanılmaktadır. Ancak doğrusal regresyonda olduğu gibi, sürekli bir sonuçtan ziyade sınırlı sayıda kategoriden birine atanan bağımlı değişkeni tahmin eder. Lojistik regresyonda ikili bağımlı değişkenin herhangi bir reel değeri alabilen sürekli bir değişkene dönüştürülmesi amaçlanır. İlk olarak, her bağımsız değişkenin farklı seviyeleri için olayın meydana gelme olasılığı hesaplanır ve daha sonra bağımlı değişkeni dönüştürmek için logaritması alınır (Long, 1997). Lojistik modelde tahmin değerleri 1'e eşit, 1'den büyük, 0'a eşit ve 0'dan küçük olmamalıdır. Bundan dolayı tahmin değişkeni X ile ikili sonuç değişkeni Y arasındaki ilişkiyi tahmin etmek için X ile Y arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunu varsayan doğrusal regresyon modelleri kullanılamamaktadır. Çünkü ikili verileri tahmin etmek için

¹⁵ Doğrusal regresyon ve lojistik model arasındaki farklara yönelik ayrıntılı bilgi için bkz. Hosmer vd. (2013)

doğrusal regresyon kullanıldığında tahmin edilen değerler 0'dan küçük 1'den büyük değerlere sahip olacaktır (Liu, 2015).

Bir ameliyatın başarılı olup - olmaması, bir ürüne sahip olma veya olmama gibi birçok alanda ikili sonuç modelleri kullanılır. İki durumlu değişkenlerini analiz etmek için lojistik yöntemin yanısıra probit model ve diskriminant analizleri de kullanılmaktadır. Probit regresyon, lojistik fonksiyona benzer varsayımları olmasına karşın daha hantal hesaplamalar içerir ve regresyon parametrelerinin doğal bir yorumu yoktur. Lojistik regresyonun, diskriminant analizine göre daha fazla varsayımı bulunmaktadır (Harrell, 2015). Doğrusal Olasılık Modelindeki sorunların da ortadan kaldırılması için kullanılan lojistik modeller, iki durumlu olan bağımlı değişkenlerde lojistik fonksiyonların daha esnek, kolay ve açıklayıcı değişkenlerin daha anlamlı yorumlanabilir olması tercih edilmesinin temel nedenidir.

Denklem 1'de basit bir doğrusal model vardır. Ancak Y_i 'nin kesikli bir rastgele değişken olduğu bilindiğinde, böyle bir doğrusal model tahmin için uygun değildir. Bu durumda, $Y_i = 1$ olasılığını X_i regresörünün uygun bir fonksiyonu yapmak gerekir. Bu nedenle, Y 'nin 1 olma koşullu olasılığı Denklem 2'de gösterilmiştir (Cramer, 2003).

$$Q_i = b_0 + b_1 X_i \quad (\text{Denklem 1})$$

$$P_i = E(Y=1|X) = \frac{1}{1+e^{-(b_0+b_1 X_i)}} = 1 - P = 1 - \frac{1}{1+e^{-Q_i}} \quad (\text{Denklem 2})$$

P_i 'nin Q_i yada X_i ile ilişkisi doğrusal olmadığı gibi β 'larla olan ilişkisi de doğrusal değildir. Bu nedenle anakütle katsayılarını tahmin ederken En Küçük Kareler Yöntemi (EKKY) kullanılmaz. Çünkü EKKY'de, bağımlı kukla değişkenli modellerin varsayımlarının çoğu ihlal edilmektedir. Bağımlı değişkende 1'e karşılık gelen değer lehine olabilirlik oranını hesaplayabiliriz.

$$1 - P = 1 - \frac{1}{1 + e^{-Q_i}} = \frac{1 + e^{-Q_i} - 1}{1 + e^{-Q_i}} = \frac{e^{-Q_i}}{1 + e^{-Q_i}}$$

$$\frac{P_i}{1-P_i} = \frac{1}{1+e^{-Q}} \cdot \frac{1+e^{-Q}}{e^{-Q}} = e^Q \quad (\text{Denklem 3})$$

Denklem 3'teki lojistik modelin her iki tarafının logaritmasını alındığında, Denklem 4'te gösterilen lojistik p oranına ulaşıyoruz. Bu denklemde hem X_i hem de parametreler doğrusaldır. Q değişkeni $+\infty$ ile $-\infty$ arasında değerler alır (Cramer, 2003). Oranların logaritması, olasılığın lojistiğidir ve aşağıdaki denklemde olduğu gibi tanımlanır:

$$L_i = L_n \left(\frac{P_i}{1-P_i} \right) = Z_i = \beta_0 + \beta_1 X_i \quad \text{ve} \quad 0 < p < 1 \quad (\text{Denklem 4})$$

Değişken katsayısı β_1 , X_i 'deki bir birimlik değişiminin Q_i 'deki değişmesini ölçmektedir. Sabit katsayı β_0 'ın bir anlamı yoktur. Bu durumda yukarıdaki Denklem 4'te görülen L_i değeri bir olayın gerçekleşme olasılığının gerçekleşmeme olasılığına oranıdır. Fark ya da odds oranı olarak da isimlendirilmektedir. Fark oranının logaritması L_i , yalnız X 'e göre değil anakütle katsayılarına göre doğrusal olmakla birlikte, olasılıkların kendisi doğrusal değildir (Ramanathan, 1995:279-280; Greene, 1993:638; Gujarati, 2016:233-236).

3.3. Bulgular ve Tartışma

Çalışmada bağımsız değişkenler olarak ilçe, gelir düzeyi, cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, medeni durumu, finansal yazılım kullanım durumu, finansal yazılar okuma alışkanlığı, acil bir ihtiyaç halinde fon bulunup bulunamayacağı, konut sahipliği durumu, çalışma deneyimi, tasarruf durumu, işgücü durumu değişkenleri kullanılmıştır. Bağımlı değişkenler olarak da hesap sahipliği ve kredi kartı sahipliği değişkenleri kullanılmıştır. Çalışma bulguları STATA 14.2 ekonometri programıyla elde edilmiştir.

Bu çalışmadaki katılımcıların yaklaşık %60'ı Antalya'nın en büyük iki merkez ilçesi olan Kepez ve Muratpaşa ilçelerinde ikamet ederken %24'ü ise en küçük iki merkez ilçe olan Aksu ve Döşemealtında ikamet etmektedir. Katılımcıların %28,9'u anketin yapıldığı dönemin asgari ücreti olan 2324,70 TL'den az bir ücret alırken katılımcıların yaklaşık %30'u da 4300 TL'den fazla bir ücret kazanmaktadır. Geri kalan katılımcıların da aylık kazançları asgari ücret ile 4300 TL arasında dağılım göstermektedir. Katılımcıların en yoğun olduğu yaş aralığı 35-44 yaş aralığıdır. Bu yaş aralığını 25-34 ve 45-54 yaş aralıkları takip etmektedir. Eğitim düzeyi olarak katılımcıların yarısından fazlası en az önlisans olmak üzere yükseköğretim mezunu iken yaklaşık %28'i lise mezunu, yaklaşık %20'sinin de en yüksek öğrenim düzeyi ilköğretim seviyesidir.

Katılımcıların yaklaşık %70'i evli, %22'si bekar, %8'i ise eşinden boşanmış veya eşi vefat etmiş kişiler iken ve katılımcıların yaklaşık %46'sı kadın, %54'ü erkek bireylerden oluşmaktadır. Katılımcıların yaklaşık %70'i finansal durumunu kontrol etmek için finansal yazılım kullanmazken, %57'si konut sahibi, %53'ü de tasarruf edebilmektedir. Katılımcıların yaklaşık %23'ü 25 yıl ve üzerinde çalıştığı için uzun dönemli çalışma deneyimine sahip olarak gruplandırılmıştır. Katılımcıların yaklaşık %28'i emekli, öğrenci veya bir iş kolunda çalışmadığı için işgücü dışarınsındadır. Katılımcıların yaklaşık %54'ü acil bir ihtiyaç halinde 2600 TL ücreti bulamayacağını belirtirken, yaklaşık %86'sı finansla alakalı dergi, makale, köşe

yazısı takip etmemektedir. Tablo 3.2’de bu çalışmada kullanılan bağımsız değişkenlere ait betimsel istatistikler verilmiştir.

Tablo 3.2 Anket Çalışmasına Dair Betimsel İstatistikler

	Kategori	TOPLAM	
		Kişi Sayısı	Yüzde (%)
İlçe	Muratpaşa	147	28,5
	Döşemealtı	63	12,2
	Kepez	155	30,1
	Aksu	61	11,8
	Konyaaltı	89	17,3
Cinsiyet	Kadın	235	45,6
	Erkek	280	54,4
Yaş	16-24 Yaş	39	7,6
	25-34 Yaş	118	22,9
	35-44 Yaş	152	29,5
	45-54 Yaş	110	21,4
	55-64 Yaş	60	11,7
	+ 65 Yaş	36	7,0
Medeni Durum	Evli	362	70,3
	Bekar	111	21,6
	Dul veya Vefat	42	8,1
Eğitim	İlköğretim ve altı	102	19,8
	Lise	143	27,8
	Yükseköğretim	270	52,4
Finansal Yazılar Okuma Alışkanlığı	Evet	74	14,4
	Hayır	441	85,6
Konut Sahipliği	Konut Sahibi	292	56,7
	Konut Sahibi Değil	223	46,3
Tasarruf Durumu	Hayır	218	42,3
	Evet	297	52,7
Çalışma Deneyimi	Kısa Dönemli	396	76,9
	Uzun Dönemli	119	23,1
İşgücü Durumu	İşgücü Dışında	142	27,6
	İşgücü İçerisinde	373	72,4
Gelir	526 TL ve altı	44	8,5
	527-2020 TL arası	52	10,1
	2021-2320 TL arası	53	10,3
	2321-2900 TL arası	92	17,9
	2901-3500 TL arası	60	11,7
	3501-4300 TL arası	60	11,7
	+ 4300 TL	154	29,9
Finansal Yazılım	Kullanıyor	149	29,0
	Kullanmıyor	366	71,0
Acil Fon	Acil Fon Bulamaz	277	53,8
	Acil Fon Bulur	238	46,2

Çalışmanın kategorik kısmında bulunan değişkenler, çeşitli literatürlerde finansal tabana yayılma ile anlamlı çıkan değişkenler arasından seçilmiştir. Örnek olarak Bozkurt vd. (2018), 120 ülkenin verilerini kullandıkları çalışmada finansal tabana yayılma düzeylerinde

meydana gelen değişiklikleri etkileyen sosyal faktörleri; yaş, kadın nüfus, Müslüman nüfus, GINI, eğitim, işsizlik, gelir dağılımındaki eşitsizlik, internet kullanımı, devlet bütünlüğü, vergi yükü, devlet harcamaları, parasal özgürlük ve ticaret özgürlüğü olarak tespit etmiştir. Finansal tabana yayılma düzeylerinde meydana gelen değişiklikleri etkileyen bankacılık faktörlerini; mevduat faizi, kazanç, kârlılık ve sermaye yeterliliği olarak tespit ederken finansal tabana yayılma düzeylerinde meydana gelen değişiklikleri etkileyen siyasi faktörleri; siyasi istikrar ve terörizm ile hükümet etkinliği şeklinde tespit etmiştir. Literatürde yer alan ampirik çalışmalardan anlamlı çıkan bazı değişkenler Tablo 3.3’de verilmiştir.

Tablo 3.3 Literatürde Anlamlı Sonuç Veren Bazı Değişkenler

Yazar(lar)	Anlamlı Çıkan Değişkenler
Sarma ve Pais (2008;2011)	KBDGSYH, kentleşme, gelir, yetişkin okuryazarlık seviyesi, karayolu ağı, telefon ve internet kullanımı ve faiz oranı
Bhanot vd., (2012)	Gelir, eğitim ve bankalara yakınlık
Fungáčová ve Weill (2015)	Cinsiyet, yaş, gelir ve eğitim
Park ve Mercado (2015)	Kişi başına düşen gelir, yüksek nüfus, hukukun üstünlüğü ve demografik özellikler
Tuesta vd. (2015)	Eğitim, gelir düzeyi ve yaş
Kumar (2013)	Şube ağının genişletilmesi, çalışan taban ve sanayileşme
Zulfiqar vd., (2016)	Eğitim düzeyi, gelir ve cinsiyet ayrımcılığı
Kaur (2017)	Okuryazarlık oranı, kentleşme derecesi, bankacılık alışkanlıkları ve çalışan nüfus oranı
Agyemang-Badu, vd., (2018)	KBDGSMH, nüfus büyüklüğü ve eğitim
Özşuca (2019b)	Erkek bireyler, yaşlılar, yüksek eğitim ve gelir seviyesindekiler
Omar ve Inaba (2020)	KBDGSYİH ve internet kullanıcı oranı
Zor ve Küçük (2020)	Gelir ve eğitim seviyesi
Tsouli (2022)	Hukukun üstünlüğü
Öksüz Nariç ve Aktan (2022)	Gelir ve işgücü durumu

Pal ve Pal (2014)	Eğitim düzeyi, istihdam durumu ve hane büyüklüğü
Karakuş (2020)	Yaş, gelir ve eğitim

Kaynak: Yazar tarafından kaynaklar taranarak derlenmiştir

Yapılan literatür araştırması sonucu finansal yazılım kullanma ve finansal yazılar okuma değişkenlerinin finansal tabana yayılma çalışmalarında değişken olarak kullanıldığı tespit edilemediğinden ilk bu çalışmada kullanıldığı düşünülmektedir. Bireylerin hesap sahibi olma ya da olmama durumunun lojistik modelin en çok olabilirlik yöntemi ile hesaplanması için kurulan model aşağıda Eşitlik 1’de gösterilmiştir.

$$Y = \text{Hesap sahipliği} \begin{cases} Y = 1 \Rightarrow \text{banka hesap sahipliği var} \\ Y = 0 \Rightarrow \text{banka hesap sahipliği yok} \end{cases}$$

$$Y = \text{Hesap Sahipliği} = \beta_0 + \beta_1 \text{Yaş} + \beta_2 \text{Cinsiyet} + \beta_3 \text{Eğitim} + \beta_4 \text{Medenidurum} + \beta_5 \text{Konutsahipliği} + \beta_6 \text{İlçe} + \beta_7 \text{İşgücüdurumu} + \beta_8 \text{Acilfondurumu} + \beta_9 \text{Çalışmadeneyimi} + \beta_{10} \text{Gelir} + \beta_{11} \text{Finansalyazılarokuma} + \beta_{12} \text{Tasarrufdurumu} + \beta_{13} \text{Finansalyazılımkullanma}$$

(Eşitlik 1)

Bireylerin kredi kartı sahibi olma ya da olmama durumunun lojistik modelin en çok olabilirlik yöntemi ile hesaplanması için kurulan model aşağıda Eşitlik 2’de gösterilmiştir.

$$Y = \text{Kredi kartı sahipliği} \begin{cases} Y = 1 \Rightarrow \text{kredi kartı sahipliği var} \\ Y = 0 \Rightarrow \text{kredi kartı sahipliği yok} \end{cases}$$

$$Y = \text{Kredi kartı Sahipliği} = \beta_0 + \beta_1 \text{Yaş} + \beta_2 \text{Cinsiyet} + \beta_3 \text{Eğitim} + \beta_4 \text{Medenidurum} + \beta_5 \text{Konutsahipliği} + \beta_6 \text{İlçe} + \beta_7 \text{İşgücüdurumu} + \beta_8 \text{Acilfondurumu} + \beta_9 \text{Çalışmadeneyimi} + \beta_{10} \text{Gelir} + \beta_{11} \text{Finansalyazılarokuma} + \beta_{12} \text{Tasarrufdurumu} + \beta_{13} \text{Finansalyazılımkullanma}$$

(Eşitlik 2)

Öncelikle kurulan bu model için çoklu doğrusallık sorununun olup olmadığı varyans şişirme faktörü ile tespit edilmiştir. Tablo 3.4’de Varyans Şişirme Faktörü (VIF) değerleri verilmiştir.

Tablo 3.4 Varyans Şişirme Faktörü (VIF) Değerleri

Değişken	VIF	SQRT VIF	TOLERANS	R ²
İlçe	1,02	1,01	0,98	0,01
Cinsiyet	1,15	1,07	0,87	0,12
Yaş	2,08	1,44	0,48	0,51
Medeni Durum	1,13	1,06	0,88	0,11
Gelir	2,23	1,49	0,44	0,55
Eğitim	1,65	1,28	0,60	0,39

Finansal Yazı Okuma	1,10	1,05	0,90	0,09
Finansal Yazılım Kullanma	1,15	1,07	0,87	0,12
Acil Fon Bulma	1,28	1,13	0,78	0,21
Konut Sahipliği	1,17	1,08	0,85	0,14
Para Biriktirme	1,09	1,05	0,91	0,08
Çalışma Deneyimi	1,68	1,30	0,59	0,40
İşgücü Durumu	1,69	1,30	0,59	0,40
Ortalama VIF	1,42			

Tablo 3.4’de gösterilen Varyans Şişirme Faktörü sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerin VIF değerleri 5’den küçük olduğu için bağımsız değişkenler arası çoklu bağlantı tespit edilmemiştir.

Hesap sahipliğine ilişkin kurulan lojistik modelde bağımlı değişkeni açıklamak için önemli görülen gelir değişkeninin son kategorisi (4300 TL’den fazla gelire sahip bireyler) analizden atıldığı için Firth logit yöntemi kullanılmıştır. Firth logit yöntemi lojistik regresyon temelinde, maksimum olabilirlik tahmininin yanlılığının asimptotik genişlemesinden birinci dereceden terime karşı koyan bir terim ekleyerek daha etkili bir puan işlevi sunmaktır (Firth, 1993: 27). Tablo 3.5’de hesap sahipliğine ilişkin lojistik model sonuçları verilmektedir.

Tablo 3.5 Hesap Sahipliğine İlişkin Lojistik Model Sonuçları

Hesap VY		Katsayı (β)	Standart Hata	Z	P	Güven Aralığı	
Sabit Katsayı İlçe	Muratpaşa (Baz)	2,54	3,12	0,81	0,415	-3,57	8,66
	Döşemealtı	0,92	0,74	1,23	0,218	-0,54	2,37
	Kepez	1,04	0,61	1,69	0,09	-0,16	2,24
	Aksu	-0,56	0,79	-0,71	0,477	-2,11	0,99
	Konyaaltı	-0,28	0,73	-0,38	0,704	-1,71	1,15
Yaş	16-24 Yaş (Baz)						
	25-34 Yaş	-1,31	1,09	-1,2	0,231	-3,45	0,83
	35-44 Yaş	0,30	1,14	0,26	0,793	-1,93	2,53
	45-54 Yaş	-0,97	1,12	-0,87	0,387	-3,17	1,23
	55-64 Yaş	-0,70	1,24	-0,56	0,574	-3,14	1,74
	+65 Yaş	1,06	1,22	0,87	0,386	-1,33	3,44
Medeni Durum	Evli (Baz)						
	Bekar	-1,18	0,91	-1,29	0,196	-2,96	0,61
	Dul/Eşi Vefat	0,62	0,90	0,68	0,495	-1,15	2,38
Gelir	526 TL ve altı (Baz)						
	527-2020 TL	2,09	0,64	3,29	0,001*	0,85	3,34
	2021-2320 TL	2,98	0,84	3,54	0,000*	1,33	4,63
	2321-2900 TL	3,86	0,92	4,18	0,000*	2,05	5,67
	2901-3500 TL	3,51	1,13	3,1	0,002*	1,29	5,72
	3501-4300 TL	3,59	1,15	3,11	0,002*	1,33	5,86
	+ 4301 TL	4,29	1,57	2,74	0,006*	1,22	7,37
Eğitim	İlköğretim (Baz)						
	Lise	1,41	0,54	2,63	0,008*	0,36	2,47

	Yükseköğretim	4,09	1,01	4,05	0,000*	2,11	6,07
Cinsiyet		0,61	0,53	1,15	0,250	-0,43	1,65
İşgücü Durumu		0,36	0,66	0,55	0,586	-0,93	1,65
Finansal Yazı Okuma		0,25	1,01	0,25	0,804	-1,73	2,23
Finansal Yazılım		-2,37	0,88	-2,68	0,007*	-4,09	-0,64
Acil Fon Bulma		1,34	0,67	2,00	0,045*	0,03	2,65
Konut Sahipliği		-0,60	0,51	-1,16	0,244	-1,6	0,41
Para Biriktirme		-0,10	0,49	-0,21	0,832	-1,05	0,85
Çalışma Deneyimi		-0,25	0,68	-0,37	0,712	-1,58	1,08
Wald χ^2 (27) = 60.50 Prob > χ^2 = 0.0002 Penalized log likelihood = - 53.381 Gözlem Sayısı=515							

Tablo 3.5’de verilen modele göre Prob> χ^2 değeri 0.05’den küçük olduğu için kurulan model anlamlıdır. Modele göre Antalya’da hesap sahipliğini etkileyen unsurlar P değerlerinin P<0,05 eşitliğini sağlayan gelir, eğitim, acil fon bulma ve finansal yazılım kullanımı olmuştur. Lojistik modelde katsayıların yorumlanması mümkün değildir. Ancak bağımsız değişkenlere ait katsayıların işaretlerine göre bazı çıkarımlar yapılabilir. Örneğin gelirin ve eğitim her seviyesi baz alınan kategoriye göre hep artış göstermekteyken finansal yazılım kullanmayanların hesap sahibi olma olasılığı kullananlara göre daha azdır. Az olmasının sebebi finansal yazılım parametresinin katsayının negatif olmasıdır. Antalya’nın beş merkez ilçesinde yapılan bu çalışmaya göre ilçe, cinsiyet, yaş, medeni durum, işgücü durumu, çalışma deneyimi, tasarruf etme, finansal yazılar okuma, konut sahipliğinin banka hesabı sahip olmayla bir ilişkisi bulunmamaktadır. Tablo 3.6’de hesap sahipliğine ilişkin odds oranları verilmektedir.

Tablo 3.6 Hesap Sahipliğine İlişkin Odds Oranları

Hesap VY		Odds Oranı	Standart Hata	Z	P	Güven Aralığı
Sabit Katsayı		12,7	39,61	0,81	0,415	0,03 5743,5
İlçe	Muratpaşa (Baz)					
	Döşemealtı	2,50	1,86	1,23	0,218	0,58 10,71
	Kepez	2,83	1,74	1,69	0,09	0,85 9,44
	Aksu	0,57	0,45	-0,71	0,477	0,12 2,69
	Konyaaltı	0,76	0,55	-0,38	0,704	0,18 3,16
Yaş	16-24 Yaş (Baz)					
	25-34 Yaş	0,27	0,30	-1,20	0,231	0,03 2,30
	35-44 Yaş	1,35	1,53	0,26	0,793	0,14 12,55
	45-54 Yaş	0,38	0,42	-0,87	0,387	0,04 3,41
	55-64 Yaş	0,50	0,62	-0,56	0,574	0,04 5,69
	+ 65 Yaş	2,88	3,50	0,87	0,386	0,26 31,34
Medeni Durum	Evli (Baz)					
	Bekar	0,31	0,28	-1,29	0,196	0,05 1,84

	Dul/Eşi Vefat	1,85	1,67	0,68	0,495	0,32	10,86
Gelir	526 TL ve altı (Baz)						
	527-2020 TL	8,12	5,17	3,29	0,001*	2,33	28,29
	2021-2320 TL	19,62	16,51	3,54	0,000*	3,77	102,07
	2321-2900 TL	47,56	43,95	4,18	0,000*	7,77	290,99
	2901-3500 TL	33,36	37,73	3,10	0,002*	3,64	306,1
	3501-4300 TL	36,41	42,05	3,11	0,002*	3,79	350,15
	+ 4301 TL	73,19	114,76	2,74	0,006*	3,39	1581,8
Eğitim	İlköğretim (Baz)						
	Lise	4,12	2,21	2,63	0,008*	1,44	11,8
	Yükseköğretim	59,79	60,4	4,05	0,000*	8,26	432,99
Cinsiyet		1,84	0,97	1,15	0,250	0,65	5,19
İşgücü Durumu		1,43	0,94	0,55	0,586	0,39	5,19
Finansal Yazı Okuma		1,28	1,30	0,25	0,804	0,18	9,31
Finansal Yazılım		0,09	0,08	-2,68	0,007*	0,02	0,53
Acil Fon Bulma		3,82	2,56	2	0,045*	1,03	14,21
Konut Sahipliği		0,55	0,28	-1,16	0,244	0,20	1,50
Para Biriktirme		0,90	0,44	-0,21	0,832	0,35	2,34
Çalışma Deneyimi		0,78	0,53	-0,37	0,712	0,21	2,93

Tablo 3.5’de gerçekleştirilen En Çok Olabilirlik Yöntemi ile model tahmininde parametrelerin işaretleri olasılıktaki değişimin yönünü göstermiş ve bu duruma göre yorum yapılmıştır. Tablo 3.6’da uygulanan fark oranlarında (Odds Ratio) ise olasılıktaki değişimin yönünü dikkate alarak referans sınıfına göre bir değişimin büyüklüğü hakkında yorumlamalarda bulunulur. Odds oranı başarı olasılığının başarısızlık olasılığına oranıdır. Fark oranı 1’den büyük ise bağımsız değişkendeki artış bağımlı değişkeni artırır. Fark oranı 1’den küçükse bağımsız değişkendeki artış bağımlı değişkeni azaltır (Liu, 2015). Odds oranları lojistik modelde bulunan β katsayıları, e^{β} şeklinde hesaplanarak elde edilmektedir. Örneğin acil fon bulabilme katsayısı (Tablo 3.5’de 1,34 olarak bulundu) yerine konulduğunda $e^{1,34}$ acil fon ihtiyacı değişkeninin odds oranı 3,82 olarak bulunur.

Tablo 3.6’ya göre 527-2020 TL arası gelire sahip olan katılımcıların referans sınıfı olan 526 ve altı gelire sahip olan bireylere göre hesap sahibi olma olasılığı 8,12 kat fazladır. Geliri 2021-2320 TL arası olan bireyler referans sınıfına göre yaklaşık 19,62 kat, 2321-2900 TL arası geliri olanlar referans sınıfına göre yaklaşık 47,56 kat, 2901-3500 TL arası geliri olanlar referans sınıfına göre yaklaşık 33,36 kat, 3501-4300 TL gelire sahip olanlar referans sınıfına göre 36,41 kat, 4300 TL’ den fazla geliri olan bireylerin referans sınıfı olan 526 ve altı gelire sahip olan bireylere göre hesap sahibi olma olasılığı 73,19 kat daha fazladır. Yükseköğretim eğitim seviyesine sahip bireylerin referans sınıfı olan ilköğretim düzeyine kadar eğitimini tamamlamış kişilere göre 59,79 kat, lise eğitim seviyesine sahip olan bireylerin ise referans sınıfında olan bireylere göre hesap sahibi olma olasılığı 4,12 kat daha fazladır. Finansal yazılım

kullanmayanlar referans kategorisi olan finansal yazılım kullananlara göre hesap sahibi olma olasılığı 0,09 kat daha azdır. Acil fon bulamayanlar, referans kategorisi olan acil fon bulanlara göre hesap sahibi olma olasılığı 3,82 kat daha fazladır. Tablo 3.7’de hesap sahipliğine ilişkin marjinal etkiler verilmiştir.

Tablo 3.7 Hesap Sahipliğine İlişkin Marjinal Etkiler

Hesap VY		dy/dx	Standart Hata	Z	P	Güven Aralığı	
İlçe	Muratpaşa (Baz)						
	Döşemealtı	0,92	0,74	1,23	0,218	-0,54	2,37
	Kepez	1,04	0,61	1,69	0,09	-0,16	2,24
	Aksu	-0,56	0,79	-0,71	0,477	-2,11	0,99
	Konyaaltı	-0,28	0,73	-0,38	0,704	-1,71	1,15
Yas	16-24 Yaş (Baz)						
	25-34 Yaş	-1,31	1,09	-1,20	0,231	-3,45	0,83
	35-44 Yaş	0,3	1,14	0,26	0,793	-1,93	2,53
	45-54 Yaş	-0,97	1,12	-0,87	0,387	-3,17	1,23
	55-64 Yaş	-0,7	1,24	-0,56	0,574	-3,14	1,74
	+65 Yaş	1,06	1,22	0,87	0,386	-1,33	3,44
Medeni Durum	Evli (Baz)						
	Bekar	-1,18	0,91	-1,29	0,196	-2,96	0,61
	Dul/Eşi Vefat	0,62	0,90	0,68	0,495	-1,15	2,38
Gelir	526 TL ve altı (Baz)						
	527-2020 TL	2,09	0,64	3,29	0,001*	0,85	3,34
	2021-2320 TL	2,98	0,84	3,54	0,000*	1,33	4,63
	2321-2900 TL	3,86	0,92	4,18	0,000*	2,05	5,67
	2901-3500 TL	3,51	1,13	3,10	0,002*	1,29	5,72
	3501-4300 TL	3,59	1,15	3,11	0,002*	1,33	5,86
	+ 4301 TL	4,29	1,57	2,74	0,006*	1,22	7,37
Eğitim	İlköğretim (Baz)						
	Lise	1,41	0,54	2,63	0,008*	0,36	2,47
	Yükseköğretim	4,09	1,01	4,05	0,000*	2,11	6,07
Cinsiyet		0,61	0,53	1,15	0,25	-0,43	1,65
İşgücü Durumu		0,36	0,66	0,55	0,586	-0,93	1,65
Finansal Yazı Okuma		0,25	1,01	0,25	0,804	-1,73	2,23
Finansal Yazılım		-2,37	0,88	-2,68	0,007*	-4,09	-0,64
Acil Fon Bulma		1,34	0,67	2	0,045*	0,03	2,65
Konut Sahipliği		-0,60	0,51	-1,16	0,244	-1,60	0,41
Para Biriktirme		-0,10	0,49	-0,21	0,832	-1,05	0,85
Çalışma Deneyimi		-0,25	0,68	-0,37	0,712	-1,58	1,08

Tablo 3.7’de verilen hesap sahipliğine ilişkin logaritmik modelde marjinal etkiler, olasılık açısından yorumlanmaktadır. Yani Tablo 3.7’ye göre diğer değişkenler sabit tutulduğunda lise eğitim seviyesine sahip bireylerin referans düzey olan zorunlu ilköğretim eğitim seviyesine sahip bireylere göre hesap sahibi olma olasılığı %141 daha fazladır. Benzer

şekilde yükseköğretim eğitim düzeyine sahip bireylerin zorunlu ilköğretim eğitim düzeyi olan referans eğitim düzeyindekilere göre hesap sahibi olma olasılığı %403 daha fazladır.

Diğer değişkenler sabit tutulduğunda farklı gelir düzeylerine sahip bireylerin referans gelir düzeyi 526 TL ve altı gelire sahip bireylere göre hesap sahibi olma olasılıkları artmaktadır. Buna göre 527-2020 TL arası gelire sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %209, 2021-2320 TL arası gelir düzeyine sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %298, 2321-2900 TL arası gelir düzeyine sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %386, 2901-3500 TL arası gelir düzeyine sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %351, 3500-4300 TL arası gelir düzeyine sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %359, 4301 TL ve üstü gelir düzeyine sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %429 hesap sahibi olma olasılıkları vardır.

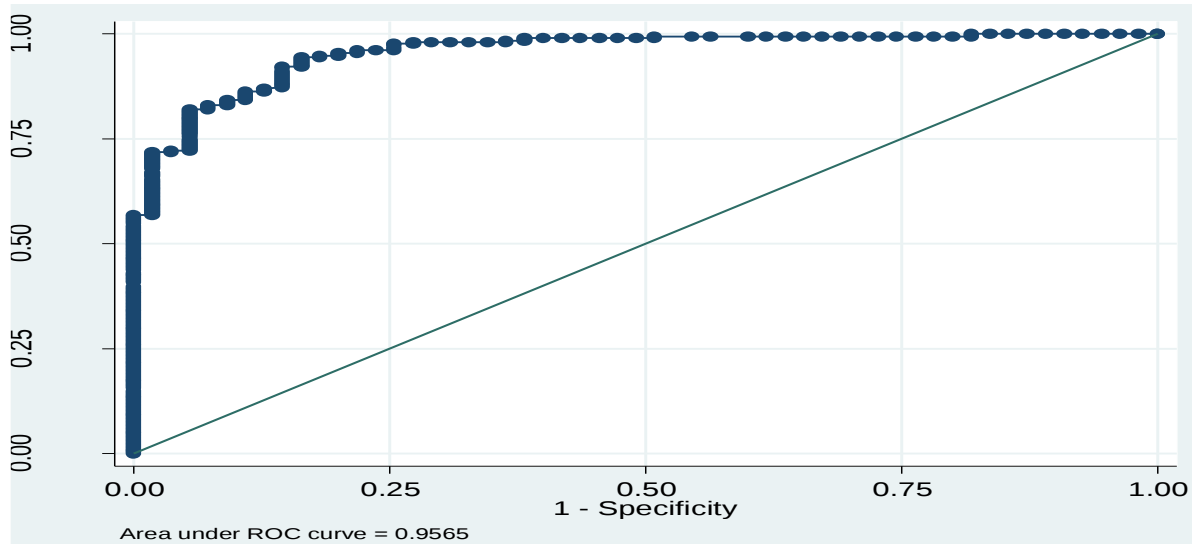
Diğer değişkenler sabit tutulduğunda finansal yazılım kullanmayanların, finansal yazılım kullanan referans sınıfına göre hesap sahibi olma olasılığı %237 azdır. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda acil fon bulamayanların, referans kategorisi olan acil fon bulanlara göre hesap sahibi olma olasılığı %134 fazladır. Tablo 3.8’de lojistik modelde tanımlama hatası olup olmadığına ilişkin Pearson χ^2 ve Hosmer-Lemeshow uyum iyiliği istatistikleri verilmiştir.

Tablo 3.8 Hesap Sahipliği için Pearson χ^2 ve Hosmer-Lemeshow Uyum İyiliği İstatistikleri

Gözlem Sayısı = 361	Gözlem Sayısı = 361
Ortak Değişken Sayısı = 345	Grup Sayısı = 10
Pearson χ^2 (318) = 256.65	Hosmer-Lemeshow χ^2 (8) = 3.33
Prob > χ^2 = 0,9951	Prob > χ^2 = 0,9123

Modelin uygunluğu ve uyum iyiliği kriterleri için Pearson χ^2 testi sonuçları ve Hosmer-Lemeshow Uyum iyiliği istatistikleri ile model seçimi ve tahmin başarıları test edilmiştir. Tablo 3.8’deki sonuçlarına göre Prob > χ^2 değerleri %5’den büyük olduğu için (Pearson değeri 0,9951 > 0,05 ve Hosmer Lemeshow değeri 0,9123 > 0,05 değeri) modelde tanımlama hatası bulunmamakta ve uyum iyiliği kriterlerini sağlamaktadır.

Grafik 3.14’de hesap sahipliği için elde edilen ROC eğrisi yer almaktadır. ROC analizi klinik çalışmalar başta olmak üzere lojistik modeller de kullanılan istatistiksel modellerin doğruluğunu değerlendirmek amacı ile kullanılan bir yöntemdir. ROC eğrisindeki her nokta belirli bir karar eşliğine karşılık gelen bir duyarlılık / özgüllük çiftini temsil etmektedir ve ROC eğrisi sol üst köşeye yaklaştıkça, testin genel doğruluğu artmaktadır. Eğri altında kalan bölge 0.90 – 1.00 arası ise mükemmel, 0,80-0,90 arası ise iyi sonuç anlamına gelmektedir (Zweig ve Campbell, 1993: 568-570).

Grafik 3.14 Hesap Sahipliği için ROC Eğrisi

Grafik 3.14’de verilen ROC eğrisinin altında kalan bölge 0,9565 olduğu ve bu değer 0,90-1,00 değeri arasında olduğu için modelin doğruluğunun mükemmel olduğunu göstermektedir.

Çalışmanın devamında Antalya’nın beş merkez ilçesinde yapılan bu çalışmadaki veri seti kullanılarak kredi kartı sahipliğini belirleyen unsurlar araştırılacaktır. Öncelikle Tablo 3.4’de bağımsız değişkenlere yönelik Varyans Şişirme Faktörleri (VIF) değerleri verildiği için tekrar burada belirtilmeyecektir. Aşağıdaki Tablo 3.9’da Kredi Kartı Sahipliğini belirleyen lojistik model sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.9 Kredi Kartı Sahipliğine İlişkin Lojistik Model Sonuçları

KK Var/Yok		Katsayı β	Standart Hata	Z	P	Güven Aralığı	
Sabit Katsayı İlçe	Muratpaşa (Baz)	0,38	1,53	0,25	0,802	-2,61	3,38
	Döşemealtı	0,05	0,43	0,12	0,902	-0,79	0,89
	Kepez	-0,03	0,33	-0,10	0,921	-0,69	0,62
	Aksu	0,21	0,45	0,47	0,637	-0,66	1,09
	Konyaaltı	-0,30	0,39	-0,75	0,451	-1,07	0,48
Yaş	16-24 Yaş (Baz)						
	25-34 Yaş	0,08	0,57	0,15	0,882	-1,03	1,20
	35-44 Yaş	0,96	0,65	1,49	0,137	-0,31	2,23
	45-54 Yaş	0,84	0,65	1,29	0,199	-0,44	2,12
	55-64 Yaş	0,58	0,76	0,77	0,44	-0,90	2,07
	+65 Yaş	-0,06	0,80	-0,07	0,941	-1,64	1,52
Medeni Durum	Evli (Baz)						
	Bekar	-0,60	0,38	-1,59	0,111	-1,33	0,14
	Dul/Eşi Vefat	0,74	0,52	1,42	0,155	-0,28	1,76
Gelir	526 TL ve altı (Baz)						

	527-2020 TL	1,11	0,61	1,80	0,072	-0,10	2,31
	2021-2320 TL	1,30	0,67	1,95	0,051	-0,01	2,61
	2321-2900 TL	1,86	0,65	2,87	0,004*	0,59	3,14
	2901-3500 TL	1,84	0,70	2,63	0,008*	0,47	3,21
	3501-4300 TL	2	0,71	2,80	0,005*	0,60	3,40
	+4301 TL	2,89	0,73	3,99	0,000*	1,47	4,31
Eğitim	İlköğretim (Baz)						
	Lise	0,53	0,33	1,60	0,109	-0,12	1,18
	Yükseköğretim	1,30	0,39	3,35	0,001*	0,54	2,05
Cinsiyet		0,14	0,27	0,51	0,612	-0,40	0,67
İşgücü Durumu		0,68	0,39	1,73	0,083	-0,09	1,45
Finansal Yazı Okuma		-1,26	0,49	-2,59	0,010*	-2,21	-0,31
Finasal Yazılım		-0,36	0,31	-1,16	0,246	-0,96	0,25
Acil Fon Bulma		0,33	0,29	1,15	0,251	-0,23	0,89
Konut Sahipliği		-0,33	0,27	-1,21	0,225	-0,86	0,20
Para Biriktirme		-0,16	0,26	-0,62	0,538	-0,68	0,36
Çalışma Deneyimi		0,36	0,41	0,86	0,388	-0,45	1,17
Number of obs =515 LR χ^2 (27)= 202.56 Log likelihood = -217.03405 Prob > χ^2 = 0.0000 Pseudo R ² = 0.3182							

Tablo 3.9’da verilen kredi kartı sahipliği lojistik sonuçlarına göre Prob > χ^2 değeri 0.05’den küçük olduğu için kurulan model anlamlıdır. Tablo 3.9’da kredi kartı sahipliğine ilişkin lojistik model sonuçlarına göre Antalya’da kredi kartı sahipliğini etkileyen unsurlar P değerlerinin P<0,05 eşitliğini sağlayan dördüncü, beşinci, altıncı ve yedinci düzey gelir seviyeleri (2321 TL ve üzeri gelir seviyeleri), yükseköğretim eğitim seviyesi ve finansal yazılar okuma istatistiki olarak önemli bulunmuştur. Finansal yazılar okumayan kişilerin kredi kartı sahibi olma olasılığı finansal yazılar okuyanlara göre daha azdır. Az olmasının sebebi finansal yazılar okuma parametresinin katsayının negatif olmasıdır. Antalya’nın beş merkez ilçesinde yapılan bu çalışmaya göre ilçe, cinsiyet, yaş, medeni durum, işgücü durumu, 527-2320 TL arası gelir düzeyleri, lise eğitim düzeyi, çalışma deneyimi, tasarruf etme, acil fon bulma, konut sahipliğinin kredi kartı sahibi olmayla bir ilişkisi bulunmamaktadır. Tablo 3.10’da Kredi kartı sahipliğine ilişkin odds oranı sonuçları verilmiştir.

Tablo 3.10 Kredi Kartı Sahipliği Odds Oranı Sonuçları

KK Var/Yok		Odds Oranı	Standart Hata	Z	P	Güven Aralığı
Sabit Katsayı		1,47	2,24	0,25	0,802	0,07 29,28
İlçe	Muratpaşa (Baz)					
	Döşemealtı	1,05	0,45	0,12	0,902	0,46 2,44

	Kepez	0,97	0,32	-0,10	0,921	0,50	1,86
	Aksu	1,23	0,55	0,47	0,637	0,51	2,96
	Konyaaltı	0,74	0,29	-0,75	0,451	0,34	1,61
Yaş	16-24 Yaş (Baz)						
	25-34 Yaş	1,09	0,62	0,15	0,882	0,36	3,31
	35-44 Yaş	2,62	1,70	1,49	0,137	0,74	9,34
	45-54 Yaş	2,31	1,51	1,29	0,199	0,64	8,31
	55-64 Yaş	1,79	1,36	0,77	0,440	0,41	7,90
	+65 Yaş	0,94	0,76	-0,07	0,941	0,19	4,56
Medeni Durum	Evli (Baz)						
	Bekar	0,55	0,21	-1,59	0,111	0,26	1,15
	Dul/Eşi Vefat	2,09	1,09	1,42	0,155	0,76	5,80
Gelir	526 TL ve altı (Baz)						
	527-2020 TL	3,02	1,85	1,80	0,072	0,91	10,06
	2021-2320 TL	3,68	2,45	1,95	0,051	0,99	13,59
	2321-2900 TL	6,45	4,19	2,87	0,004*	1,80	23,05
	2901-3500 TL	6,31	4,42	2,63	0,008*	1,60	24,87
	3501-4300 TL	7,39	5,28	2,80	0,005*	1,82	29,95
	+4301 TL	18,01	13,06	3,99	0,000*	4,35	74,62
Eğitim	İlköğretim (Baz)						
	Lise	1,70	0,57	1,60	0,109	0,89	3,26
	Yükseköğretim	3,65	1,41	3,35	0,001*	1,71	7,80
Cinsiyet		1,15	0,31	0,51	0,612	0,67	1,96
İşgücü Durumu		1,98	0,78	1,73	0,083	0,91	4,27
Finansal Yazı Okuma		0,28	0,14	-2,59	0,010*	0,11	0,74
Finasal Yazılım		0,70	0,22	-1,16	0,246	0,38	1,28
Acil Fon Bulma		1,39	0,40	1,15	0,251	0,79	2,42
Konut Sahipliği		0,72	0,19	-1,21	0,225	0,42	1,22
Para Biriktirme		0,85	0,22	-0,62	0,538	0,51	1,43
Çalışma Deneyimi		1,43	0,59	0,86	0,388	0,63	3,22

Tablo 3.10'a göre 2321-2900 TL arası gelire sahip olan katılımcıların referans sınıfı olan 526 ve altı gelire sahip olan bireylere göre kredi kartı sahibi olma olasılığı 6,45 kat fazladır. Geliri 2901-3500 TL arası olan bireyler referans sınıfına göre yaklaşık 6,31 kat, 3501-4300 TL arası geliri olanlar referans sınıfına göre yaklaşık 7,39 kat, 4300 TL' den fazla geliri olan bireylerin referans sınıfı olan 526 ve altı gelire sahip olan bireylere göre kredi kartı sahibi olma olasılığı 18,01 kat daha fazladır. Yükseköğretim eğitim seviyesine sahip bireylerin referans sınıfı olan ilköğretim düzeyine kadar eğitimini tamamlamış kişilere göre 3,65 kat, kredi kartı sahibi olma olasılığı daha fazladır. Finansal yazı okumayanlar referans kategorisi olan finansal yazı okuyanlara göre kredi kartı sahibi olma olasılığı 0,28 kat daha azdır. Tablo 3.11'de kredi kartına sahipliğine ilişkin marjinal etkiler verilmiştir.

Tablo 3.11 Kredi Kartı Sahipliğine İlişkin Marjinal Etkiler

KK Var/Yok		dy/dx	Standart Hata	Z	P	Güven Aralığı	
İlçe	Muratpaşa (Baz)						
	Döşemealtı	0,01	0,07	0,12	0,901	-0,13	0,15
	Kepez	-0,01	0,06	-0,10	0,921	-0,12	0,11
	Aksu	0,03	0,07	0,48	0,629	-0,11	0,18
	Konyaaltı	-0,06	0,08	-0,74	0,459	-0,21	0,09
Yaş	16-24 Yaş (Baz)						
	25-34 Yaş	0,02	0,13	0,15	0,883	-0,23	0,27
	35-44 Yaş	0,18	0,14	1,31	0,191	-0,09	0,44
	45-54 Yaş	0,16	0,14	1,16	0,246	-0,11	0,43
	55-64 Yaş	0,12	0,16	0,75	0,451	-0,19	0,42
	+65 Yaş	-0,01	0,18	-0,07	0,941	-0,37	0,34
Medeni Durum	Evli (Baz)						
	Bekar	-0,12	0,08	-1,50	0,134	-0,27	0,04
	Dul/Eşi Vefat	0,10	0,06	1,74	0,081	-0,01	0,21
Gelir	526 TL ve altı (Baz)						
	527-2020 TL	0,27	0,14	1,93	0,054	0,00	0,54
	2021-2320 TL	0,31	0,15	2,11	0,035*	0,02	0,61
	2321-2900 TL	0,43	0,14	3,06	0,002*	0,15	0,7
	2901-3500 TL	0,43	0,15	2,86	0,004*	0,13	0,72
	3501-4300 TL	0,45	0,15	3,05	0,002*	0,16	0,74
	+4301 TL	0,57	0,14	4,07	0,000*	0,29	0,84
Eğitim	İlköğretim (Baz)						
	Lise	0,12	0,08	1,58	0,114	-0,03	0,27
	Yükseköğretim	0,25	0,08	3,16	0,002*	0,09	0,40
Cinsiyet		0,02	0,05	0,51	0,612	-0,07	0,12
İşgücü Durumu		0,12	0,07	1,73	0,083	-0,02	0,26
Finansal Yazı Okuma		-0,22	0,08	-2,66	0,008*	-0,39	-0,06
Finasal Yazılım		-0,06	0,05	-1,17	0,243	-0,17	0,04
Acil Fon Bulma		0,06	0,05	1,15	0,251	-0,04	0,16
Konut Sahipliği		-0,06	0,05	-1,21	0,225	-0,15	0,04
Para Biriktirme		-0,03	0,05	-0,62	0,537	-0,12	0,06
Çalışma Deneyimi		0,06	0,07	0,86	0,389	-0,08	0,21

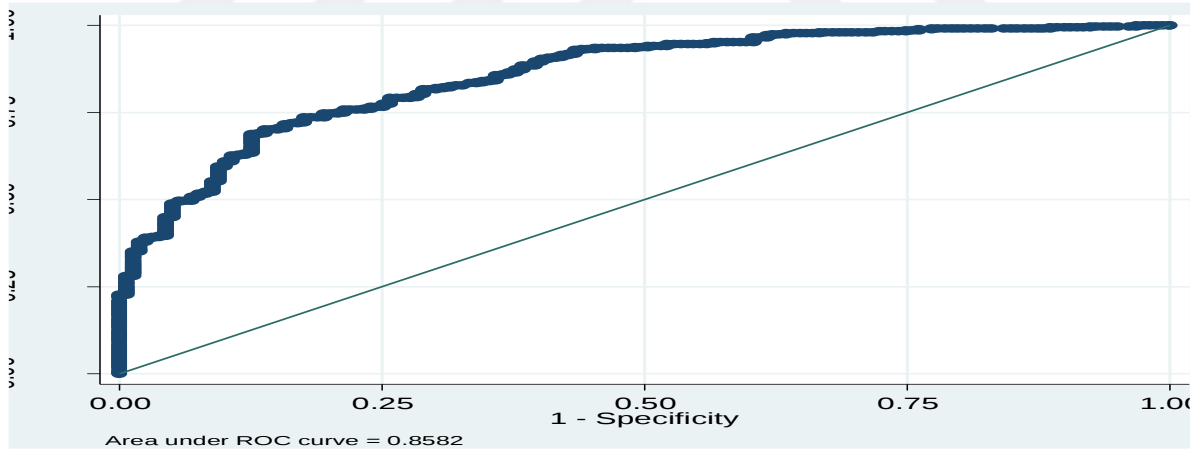
Tablo 3.11'e göre diğer değişkenler sabit tutulduğunda yükseköğretim eğitim seviyesine sahip bireylerin referans düzey olan zorunlu ilköğretim eğitim seviyesine sahip bireylere göre kredi kartı sahibi olma olasılığı %25 daha fazladır. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda üçüncü gelir düzeyi ve üzerindeki gelir düzeylerine sahip bireylerin referans gelir düzeyi 526 TL ve altı gelire sahip bireylere göre kredi kartı sahibi olma olasılıkları artmaktadır. Buna göre 2021-2320 TL arası gelire sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %31, 2321-2900 TL arası gelir düzeyine sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %43, 2901-3500 TL arası gelir düzeyine sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre %43, 3501-4300 TL arası gelir düzeyine sahip

bireylerin refarans gelir düzeyine göre %45 ve 4301 TL ve üstü gelir düzeyine sahip bireylerin refarans gelir düzeyine göre %57 kredi kartı sahibi olma olasılıkları vardır. Yine diğer değişkenler sabit tutulduğunda finansal yazılar okumayan bireylerin refarans kategorisi olan finansal yazılar okuyan bireylere göre kredi kartı sahibi olma olasılığı %22 daha azdır. Tablo 3.12’de lojistik modele tanımlama hatası olup olmadığını ilişkin Pearson χ^2 ve Hosmer-Lemeshow uyum iyiliği istatistikleri verilmiştir.

Tablo 3.12 Kredi Kartı Sahipliği için Pearson χ^2 ve Hosmer-Lemeshow Uyum İyiliği İstatistikleri

Gözlem Sayısı =515	Gözlem Sayısı = 515
Ortak Değişken Sayısı = 488	Grup Sayısı = 10
Pearson χ^2 (460) =456,89	Hosmer-Lemeshow χ^2 (8) = 6.70
Prob > χ^2 =0,5322	Prob > χ^2 = 0,5690

Modelin uygunluğu ve uyum iyiliği kriterleri için Pearson χ^2 testi sonuçları ve Hosmer-Lemeshow Uyum iyiliği istatistikleri ile model seçimi ve tahmin başarıları test edilmiştir. Tablo 3.12’deki sonuçlarına göre Prob > χ^2 değerleri %5’den büyük olduğu için (Pearson değeri 0,5322 > 0,05 ve Hosmer-Lemeshow değeri 0,5690 > 0,05 değeri) modelde tanımlama hatası bulunmamakta ve uyum iyiliği kriterlerini sağlamaktadır. Grafik 3.15’de hesap sahipliği için elde edilen ROC eğrisi yer almaktadır.

Grafik 3.15 Kredi Kartı Sahipliği için ROC Eğrisi

Grafik 3.15’de verilen ROC eğrisinin altında kalan bölge 0,8582 olduğu ve bu değer 0,90-0,80 değeri arasında olduğu için modelin doğruluğunun iyi ve başarılı olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada Antalya’nın merkez ilçeleri olan Muratpaşa, Konyaaltı, Kepez, Döşemealtı ve Aksu ilçelerinde finansal tabana yayılma oranlarını hesaplanmayı ve bu ilçelerdeki hesap sahipliğinin belirleyicileri tespit edilmiştir. Öncelikle beş merkez ilçede yapılan anket sonuçlarına göre Konyaaltı %90, Muratpaşa %92, Kepez %88, Döşemealtı %89,

Aksu %87 finansal tabana yayılma oranına sahiptir. Genel orana bakıldığında, Antalya'nın merkez ilçelerinin finansal tabana yayılma oranı %89,3 olarak ölçülmüştür. Bu oran literatürde Türkiye geneli için yapılan çalışmalar arasında yer alan Yorulmaz (2013)'ün çalışmasındaki sonuçlara paralellik gösterirken; Bozkurt ve Karakuş (2020) ile Sarıgül (2021)'in çalışma sonuçlarına paralellik göstermemektedir.

Yapılan lojistik model analizlerine göre Antalya'nın beş merkez ilçesi için banka hesap sahibi olmayı etkilenen unsurlar gelir, eğitim seviyesi, finansal yazılım kullanımı, acil fon bulma ihtimalidir. Sonuçlara göre gelir düzeyi hesap sahibi olmayı referans kategorisi olan aylık 526 TL ve altı gelire sahip bireylere göre en az 8,12 kat, en fazla 73,19 kat etkilemektedir. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda; gelir düzeyi referans kategorisine göre en az %209, en fazla %429 hesap sahibi olma ihtimalini arttırmaktadır.

Eğitim seviyesinin artmasının hesap sahibi olma ihtimalini arttırdığı ve lise seviyesinde olanların ilköğretim düzeyi eğitime sahip referans kategorisindeki bireylere göre hesap sahibi olma olasılığı 4,12 kat, yükseköğretim seviyesindeki bireylerin referans kategorisindeki bireylere göre hesap sahibi olma olasılığı 59,79 kat daha fazladır. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda lise düzeyinde eğitime sahip olan bireylerin referans kategorisinde olanlara göre hesap sahibi olma olasılığı %141, yükseköğretim düzeyinde eğitime sahip bireylerin referans kategorisinde olanlara göre hesap sahibi olma olasılığı %429 daha fazladır.

Acil fon bulamayan kişilerin, acil fon bulan kişilere göre hesap sahibi olma ihtimali 3,82 kat daha fazladır. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda acil fon bulamayanların acil fon bulanlara göre hesap sahibi olma olasılığı %134 daha fazladır.

Finansal durumunu excel programları, mobil uygulamalar veya günlük, haftalık, aylık gibi belli dönemlerde gelir gider hesabı yapılması gibi durumlar için sorulan “finansal yazılım kullanıyor musunuz?” sorusunun yanıtlarına göre finansal yazılım kullanmayanların, kullananlara göre hesap sahibi olma ihtimali yaklaşık 0,10 kat daha azdır. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda ise finansal yazılım kullanmayanların, finansal yazılım kullananlara göre hesap sahibi olma olasılığı %237 daha azdır.

Hesap sahipliği hakkında elde edilen gelir ve eğitim sonuçları aynı modelin kullanıldığı Bhanot vd. (2012)'nin sonuçlarını desteklerken Nyoko (2019)'un çalışmasına göre sadece eğitim değişkeni çalışma sonuçlarına paraleldir. Model hakkında elde edilen sonuçlar Rahımyar (2020), Sarma (2008; 2011), Fungáčová ve Weill (2015), Karakuş (2020), Zulfiqar (2016), Tuesta vd. (2015), Park ve Marcedo (2015), Özşuca (2019b), Agyemang-Badu vd. (2018), Öksüz Narinç ve Aktan (2022) gibi literatürlerle benzerlikler göstermektedir.

Çalışmadaki diğer eşitlik olan kredi kartı hesap sahipliği konusunda yapılan lojistik model analizine göre Antalya'nın merkez ilçelerinde kredi kartı sahipliğini etkileyen unsurları; gelir, eğitim seviyesi ve finansal yazılar okuma olarak tespit edilmiştir. Çalışmada 527-2020 TL ve 2021-2320 TL aylık gelire sahip bireylerin referans kategorisi 526 TL ve altı gelir kazananlara göre kredi kartı sahibi olma ihtimali anlamlı çıkmamıştır. Buna göre 2321 TL ve üstünde gelire sahip olan bireylerin referans kategorisi olan 526 TL ve altı gelire sahip bireylere göre kredi kartı sahibi olma ihtimali en az 6,45 kat, en fazla 18,01 kat etkilemektedir. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda 2021 TL ve üstü gelire sahip bireylerin referans gelir düzeyine göre kredi kartı sahibi olma olasılığı en %31, en fazla %57 düzeyinde etkilemektedir.

Yükseköğretim eğitim seviyesine sahip bireylerin de referans sınıfı olan ilköğretim düzeyine kadar eğitimini tamamlamış kişilere göre 3,65 kat kredi kartı sahibi olma olasılığı daha fazladır. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda yükseköğretim eğitim seviyesine sahip bireylerin referans düzeyindeki eğitim seviyesine sahip bireylere göre kredi kartı sahibi olma olasılığı %25 daha fazladır. Finansla alakalı kitaplar, makaleler, köşe yazıları gibi yazıları düzenli takip edenleri ölçmek için sorulan “Düzenli olarak okuduğunuz ekonomi sayfası veya dergisi var mı?” sorusundan çıkan yanıtlara göre finansal yazı okumayanlar referans kategorisi olan finansal yazı okuyanlara göre kredi kartı sahibi olma olasılığı 0,28 kat daha azdır. Diğer değişkenler sabit tutulduğunda finansal yazılar okumayan bireyler referans kategorisi olan finansal yazılar okuyan bireylere göre kredi kartı sahibi olma olasılığı %22 daha azdır.

Kredi kartı hesap sahipliğiyle ilgili olarak literatürde Öksüz Narinç ve Aktan (2022)'nin çalışmasının Türkiye bulgusu, bu çalışmaya kısmi olarak benzerlik göstermektedir. Çıkan sonuçlar yine Abdul-Muhmin ve Umar (2007), Jung ve Kang (2021), Dikmen (2021), Themba ve Tumedi (2012), Barker ve Sekerkaya (1992) gibi literatür kaynaklarına benzerlikler göstermektedir.

SONUÇ

Kapitalizmin ortaya çıktığı dönemlerde ülkeler arasındaki artan ekonomik ilişkiler küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Küreselleşmeyle yaşanan teknolojik gelişmeler ülkeler ve piyasalar arasındaki zaman ve mekân gibi engelleri ortadan kaldırarak dünyayı küresel bir köye çevirmiştir. Kapitalizmin iktisadi ve siyasi sınırlarına ulaşması sonucu lider ülkeler finansal liberalizasyon adı altında sermayelerini finansal yatırım alanlarına çekerek uluslararasılaşma politikaları izlemişlerdir. Bu finansallaşma süreciyle insanların finansal ürünlere erişimi kolaylaşmakla kalmamış; temel ihtiyaçlarını karşılamayacak kişiler de borçlandırılarak finansal sisteme dâhil edilmiştir. Günümüzde hala banka hesabının bulunması gibi temel finansal hizmetlere bile erişemeyen kişiler var olup bu kişiler genel olarak toplumdan da dışlanmış yoksul kimselerdir. Finansal tabana yayılma olarak tanımladığımız bu kavram halkın bu yoksul tabanını resmi finansal hizmetlere erişimini amaçlamış ve Endonezya, Bangladeş gibi ülkelerdeki ilk örneklerin olumlu sonuçlar vermesi kapsayıcı bir finans sisteminin inşasının ilk adımlarını attırmıştır. Başta gelişmekte olan birçok ülke için arzu edilen bir hedef olan kapsayıcı bir finansal sistem, kaynakların tahsisini kolaylaştırmakta ekonomik büyümeyi ve sermaye oluşumunu destekleyerek ekonomi için olumsuzlara yol açan resmi olmayan kredi kaynaklarını ve geleneksel tasarruf yöntemlerini azaltmaktadır.

Çalışma sonuçları ekonomik büyümeye katkı sağlayan, yoksulluğu ve gelir dağılımı eşitsizliğini azaltmaya yardımcı olan finansal tabana yayılmanın kapsamını artırmak Antalya ili özelinde en etkili adımların gelir ve eğitim seviyesinin yükseltilmesinden geçtiğini belirtmektedir. Bu sebeple kişilerin belirli bir geliri olmadan veya gelirleri artmadan finansal olarak tabana yayılamayacağını; finansal olarak tabana yayılmış bir nüfus için okuryazar bir nüfus oluşturulması gerektiğini belirtmektedir. Bu sonuç eğitim düzeyi ve gelir seviyesinin genellikle yüksek olduğu yüksek gelirli ülkelerde finansal tabana yayılma oranlarının yüksek olmasının tesadüf olmadığının altını çizmektedir.

Finansal tabana yayılma üzerine yapılan kapsamlı bir literatür içeren bu çalışma Antalya ili özelinde yoğunlaşan ilk finansal tabana yayılma çalışmasıdır. Çalışmadan elde edilen bulgular anlamlı bir finansal taban oluşturabilmek için çaba sarf eden kurum ve politika yapıcılarının üzerinde durması gereken konuları belirtmektedir. Çalışma bulguları ileriye yönelik şehirlerarası ve/veya Antalya özelinde yapılan başka finansal tabana yayılma çalışmalarıyla karşılaştırılarak literatüre katkılar sağlanabilir.

KAYNAKÇA

- Abdul-Muhmin, A. G., ve Umar, Y. A. (2007). "Credit Card Ownership and Usage Behaviour in Saudi Arabia: The Impact of Demographics and Attitudes Toward Debt". *Journal of Financial Services Marketing*, 12(3): 219-234.
- Adedokun, M. W., ve Ağa, M. (2021). "Financial Inclusion: A Pathway To Economic Growth in Sub-Saharan African Economies". *International Journal of Finance & Economics* (2021): 1-17.
- Agrawal, R. (19 Mayıs 2007). "100% Financial Inclusion: A Challenging Task Ahead". *Conference on Global Competition & Competitiveness of Indian Corporate*. 271-281.
- Agyemang-Badu, A. A., Agyei, K., ve Kwaku Duah, E. (2018). "Financial Inclusion, Poverty and Income Inequality: Evidence From Africa". *Spiritan International Journal of Poverty Studies*, 2(2): 1-19.
- Ahamed, M. M., ve Mallick, S. K. (2019). "Is Financial Inclusion Good for Bank Stability? International Evidence". *Journal of Economic Behavior & Organization*, 157: 403-427.
- Akbank (2021), *2020 Yılı Entegre Faaliyet Raporu*. Akbank. İstanbul
- Aktan, C. C., ve Şen, H. (1999). "Globalleşme ve Türkiye". *Mercek Dergisi Özel Sayı 6*(21):1-21.
- Alkış, A. (2018). "İslam Hukuku Açısından Bitcoin ve Kripto Para". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2): 69-90.
- Allen, F., Carletti, E., Cull, R., Qian, J. Q., Senbet, L., ve Valenzuela, P. (2014). "The African Financial Development and Financial Inclusion Gaps". *World Bank Policy Research Working Paper* (7019): 1-35.
- Allen, F., Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., ve Peria, M. S. M. (2016). "The Foundations Of Financial Inclusion: Understanding Ownership and Use Of Formal Accounts". *Journal of Financial Intermediation*, 27: 1-30.
- Altınar Yolcu, F. Z. (2018). "Tüketicinin Korunması Kavramının Tarihsel Gelişimi ve Bu Gelişimin Türk Hukukuna Yansıması". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 24(2): 1111-1124.
- Alvarez, F. E., Argente, D., & Van Patten, D. (2022). "Are Cryptocurrencies Currencies? Bitcoin as Legal Tender in El Salvador". *National Bureau of Economic Research* (No. w29968): 1-30.

- Amidžic, G., Massara, M. A., ve Mialou, A. (2014). "Assessing Countries' Financial Inclusion Standing-A New Composite Index". *IMF Working Papers* 2014(036): 1-31.
- Andrianaivo, M., ve Kpodar, K. R. (2011). "ICT, Financial Inclusion, And Growth: Evidence From African Countries". *IMF Working Papers*, 2011(073): 1-45.
- Anzoategui, D., Demirgüç-Kunt, A., ve Peria, M. S. M. (2014). "Remittances and Financial Inclusion: Evidence From El Salvador". *World Bank Policy Research Working Paper* (8830): 1-34.
- Atkinson, A., ve Messy, F. A. (2012). "Measuring Financial Literacy: Results of The OECD/International Network on Financial Education (INFE) Pilot Study". *OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions*, No: (15): 1-73
- Avrupa Komisyonu. (2007). *Financial Services Provision and Prevention of Financial Exclusion Eurobarometer report*. Personal Finance Research Centre University of Bristol. Bristol.
- Aydemir, C. ve Kaya, M. (2007). "Küreselleşme Kavramı ve Ekonomik Yönü". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (20): 260-282.
- Aydoğdu, M. (2013). "6502 Sayılı Tüketicinin Korunması Hakkında Kanun'un Getirdiği Yeniliklere Genel Bakış, Sözleşmeye Aykırılık, Ayıplı İfa Kavramlarına Getirdiği Farklı Yaklaşım ve Bu Konudaki Önerilerimiz". *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 15(2): 1-62.
- Ayyagari, M.,ve Beck, T. (2015). "Financial Inclusion in Asia: An Overview". *Asian Development Bank Economics Working Paper Series* No: (449):1-21.
- Aziz, A., ve Naima, U. (2021). "Rethinking Digital Financial Inclusion: Evidence From Bangladesh". *Technology in Society*, (64): 1-10.
- Babajide, A. A., Adegboye, F. B., ve Omankhanlen, A. E. (2015). "Financial Inclusion and Economic Growth in Nigeria". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5(3): 629-637.
- Babajide, A. A., Okunlola, F. A., Lawal, A. I., Akinjare, V. B., ve Lawal-Adedoyin, B. B. (2021). "Financial Inclusion: Implication On Per Capita Income in Nigeria". *Asian Economic and Financial Review*, 11(8): 603-617.
- Barker, T., ve Sekerkaya, A. (1992). "Globalization of Credit Card Usage: The Case of a Developing Economy". *International Journal of Bank Marketing*, 10(6): 27-31
- Baydemir, M. B. (2014). *Lojistik Regresyon Analizi Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.

- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., ve Levine, R. (2007). "Finance, Inequality and The Poor". *Journal of Economic Growth*, 12(1): 27-49.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., ve Martinez Peria, M. S. (2005). "Reaching Out: Access to and Use of Banking Services Across Countries". *World Bank Policy Research Working Paper* (3754): 1-52.
- Beck, T., Demirgüç-Kunt A. ve Peria, M. S. M. (2008). "Banking Services for Everyone?: Barriers to Bank Access and Use Around the World". *The World Bank Economic Review* (Vol. 4079), 22(3): 397-430.
- Beyaz, Z. (2019). "Ekonomi Politik Perspektiften Finansallaşma ve Finansallaşma Sürecinde Dijital Teknolojilerin Yeri". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 19(38): 99-117.
- Bhanot, D., Bapat, V., ve Bera, S. (2012). "Studying Financial Inclusion in North-East India". *International Journal of Bank Marketing*, 30(6): 465-484
- Bihari, S. C. (2011). "Growth Through Financial Inclusion in India". *Journal of International Business Ethics*, 4(1): 28-41.
- Birecikli Ş. Ü ve Şengül S. (ed). (2021). *Uygulamalarla Mikroekonometri*. Nobel Yayınevi, Ankara.
- Borsa İstanbul (2020), *2020 Yılı Entegre Faaliyet Raporu*. Borsa İstanbul. İstanbul
- Bozkurt, İ., Karakuş, R., ve Yıldız, M. (2018). "Spatial Determinants Of Financial Inclusion Over Time". *Journal of International Development*, 30(8): 1474-1504.
- Bozkurt, İ., ve Karakuş, R. (2020). "Provincial Financial Inclusion in Turkey: Measurement and Its Spatial Determinants". *Ege Academic Review*, 20(2): 101-124.
- Cámara, N., ve Tuesta, D. (2014). "Measuring Financial Inclusion: A Multidimensional Index". *BBVA Research Working Paper*, (14/26): 1-39.
- Carbo S., Gardener E.P., ve Molyneux P. (2005). "*Financial Exclusion*". Palgrave MacMillan, Hampshire.
- Cavoli, T., Gopalan, S., ve Rajan, R. S. (2020). "Does Financial Inclusion Amplify Output Volatility in Emerging And Developing Economies?" *Open Economies Review*, 31(4): 901-930.
- Chakravarty, S. R., ve Pal, R. (2010). "Measuring Financial Inclusion: An Axiomatic Approach". *Indira Gandhi Institute of Development Research Working Paper* (2010-003): 1-36.
- Cheumar, M., ve Yunita, P. (2022). "Fintech Industry and Digital Financial Inclusion for Economic Development of an Inclusive Society in Indonesia". *International Economic and Finance Review (IEFR)*, 1(1): 1-31.

- Chibba, M. (2009). "Financial Inclusion, Poverty Reduction and The Millennium Development Goals". *The European Journal of Development Research*, 21(2): 213-230.
- Chinoda, T., ve Akande, J. O. (2019). "Financial Inclusion, Mobile Phone Diffusion, and Economic Growth; Evidence From Africa". *International Journal of Economics and Financial Issues*, 9(5): 104-110.
- Chinoda, T., ve Mashamba, T. (2021). "Fintech, Financial Inclusion and Income Inequality Nexus in Africa". *Cogent Economics & Finance*, 9(1): 1-16.
- Chohan, U. W. (2017). "Assessing The Differences in Bitcoin & Other Cryptocurrency Legality Across National Jurisdictions" *International Political Economy: Monetary Relations (Last Revision: 26 Feb 2022)*: 1-17.
- Čihák, M., Demirgüç-Kunt, A., Feyen, E., ve Levine, R. (2013). "Financial Development in 205 Economies, 1960 to 2010". *National Bureau of Economic Research Working Paper (No. w18946)*: 1-53.
- Claessens, S. (2006). "Access to Financial Services: A Review of the Issues and Public Policy Objectives". *The World Bank Research Observer*, 21(2): 207-240.
- Coban, M. K. (2020). "Diffuse Interest Groups and Regulatory Policy Change: Financial Consumer Protection in Turkey". *Interest Groups & Advocacy* (9): 220-243.
- Cramer, J.S., (2003). *Logit Models From Economics and Other Fields*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Çam, A. V., Ayaydın, H., ve Kalkan, Y. (2018b). "Bireylerin Finansal Katılım ve Finansal Bilgi Düzeylerinin Tespiti: Erzurum İli Örneği". *Global Journal of Economics and Business Studies*, 7(13): 1-7.
- Çam, H., Ayaydın, H., Çam, A. V., ve Akdeniz, F. (2018a). "Bireylerin Finansal Bilgi Düzeyi İle Finansal Katılım Düzeyi Arasındaki İlişki: TR 90 Bölgesinde Bir Araştırma". *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 10(1): 1-13.
- Çam, H., ve Çam, A. V. (2016). "Finansal Okuryazarlığın Mobil Bankacılık Kullanımındaki Rolü: Doğu Karadeniz Bölgesinde Bir Araştırma". *Yönetim Bilişim Sistemleri Dergisi*, 1(3): 98-105.
- Demir, A., Pesqué-Cela, V., Altunbas, Y., ve Murinde, V. (2020). "Fintech, Financial Inclusion and Income Inequality: A Quantile Regression Approach". *The European Journal of Finance*, 28(1): 1-22.
- Demirgüç-Kunt, A, ve Levine, R. (2008). "Finance and Economic Opportunity". *World Bank Policy Research Working Paper (4468)*: 1-31.

- Demirgüç-Kunt, A., Beck, T., ve Honohan, P. (ed.) (2008). *Finance for All? Policies and Pitfalls in Expanding Access*, A World Bank Policy Research Report, Washington.
- Demirgüç-Kunt, A., Hu, B., ve Klapper, L. (2019). “Financial Inclusion in The Europe and Central Asia Region: Recent Trends And A Research Agenda”. *World Bank Policy Research Working Paper* (8830): 1-33.
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L. F., Singer, D., ve Van Oudheusden, P. (2015). “The Global Findex Database 2014: Measuring Financial Inclusion Around The World”. *World Bank Policy Research Working Paper* (7255): 1-88.
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L. F., ve Singer, D. (2013a). “Financial Inclusion and Legal Discrimination Against Women: Evidence From Developing Countries”. *World Bank Policy Research Working Paper* (6416): 1-45.
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., ve Ansar, S. (2018). *The Global Findex Database 2017: Measuring financial inclusion and the fintech revolution*. World Bank Publications, Washington.
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., ve Randall, D. (2013b). “Islamic Finance And Financial Inclusion: Measuring Use Of And Demand For Formal Financial Services Among Muslim Adults”. *World Bank Policy Research Working Paper* (6642): 1-43.
- Demirgüç-Kunt, A., ve Klapper, L. (2012b). Financial Inclusion in Africa: An Overview. *World Bank Policy Research Working Paper* (6088): 1-18.
- Demirgüç-Kunt, A., ve Klapper, L. F. (2012a). “Measuring Financial Inclusion: The Global Findex Database”. *World bank policy research working paper*, (6025): 1-58.
- Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L. ve Singer, D. (2017). “Financial Inclusion And Inclusive Growth: A Review Of Recent Empirical Evidence”. *World Bank Policy Research Working Paper*, (8040): 1-25.
- Deutch, S. (1994). “Are Consumer Rights Human Rights”. *Osgoode Hall Law Journal*, 32(3): 537-578.
- Dev, S. M. (2006). “Financial Inclusion: Issues And Challenges”. *Economic and political weekly*, No: (41): 4310-4313.
- Dikmen, F. H. (2021). “The Decision of Use or not to Use Credit Card in Turkey: An Empirical Analysis From the Household Budget Survey”. *Third Sector Social Economic Review*, 56(3): 1705-1720.
- DPT (2000). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT. Ankara

- DPT (2001). *VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı Tüketicinin Korunması Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT. Ankara
- Duymaz, C. (2021). “Bitcoin İle Yapılan İşlemlerin Hukuki ve Etik Açısından Analiz”. *Banka ve Finans Hukuku Dergisi*, 10(37), 181-218.
- Dymski, G. A. (2005). “Financial Globalization, Social Exclusion and Financial Crisis”. *International Review of Applied Economics*, 19(4): 439-457.
- Epstein, G. A. (Ed.). (2005). *Financialization and the world economy*. Edward Elgar Publishing, Cheltenham.
- Erdoğan, A. (2019). “Bankacılık Sektöründe Kişisel Verilerin Korunması ve Müşteri İlişkileri Yönetimi”. *Kişisel Verileri Koruma Dergisi*. 1(2): 87-94.
- Esther, K. M. (2020). “Effect Of Financial Inclusion On Income Inequality in Sub-Saharan Africa”. *South Asian Journal of Social Studies and Economics*, 5(4): 1-15.
- Fabozzi, F., Modigliani, F. ve Ferri, M.G. (1998). *Foundations of Financial Markets and Institutions*. 2. ed. Prentice-Hall International Inc., New Jersey.
- Fidan, M. M. (2011). “KOBİ Kredi Piyasasında Asimetrik Bilgi ve Ahlaki Tehlike: Laleli Örneği”. *Maliye ve Finans Yazıları*, 25(90): 41-57.
- Firth, D. (1993). “Bias Reduction Of Maximum Likelihood Estimates”. *Biometrika*, 80(1): 27-38.
- Fowowe, B. (2020). “The Effects Of Financial Inclusion On Agricultural Productivity in Nigeria”. *Journal of Economics and Development*, 22(1): 61-79
- Frame, W. S. ve White, L. J. (2004). “Empirical Studies of Financial Innovation: Lots of Talk, Little Action?” *Journal of Economic Literature*, 42(1): 116-144.
- Fungáčová, Z., ve Weill, L. (2015). “Understanding Financial Inclusion in China”. *China Economic Review*, 34: 196-206.
- Furceri, D., Loungani, P., ve Ostry, J. D. (2019). “The Aggregate And Distributional Effects Of Financial Globalization: Evidence From Macro And Sectoral Data”. *Journal of Money, Credit and Banking*, 51(1): 163-198.
- Garanti BBVA (2021), *2020 Entegre Faaliyet Raporu*. Garanti BBVA Bankası. İstanbul
- Gomber, P., Koch, J. A., ve Siering, M. (2017). “Digital Finance and Fintech: Current Research And Future Research Directions”. *Journal of Business Economics*, 87(5): 537-580.
- Greene W.H. (1993). *Econometric analysis*. Macmillan Publishing Company, USA.
- Greenwood, J., ve Jovanovic, B. (1990). “Financial Development, Growth, and The Distribution Of Income”. *Journal of political Economy*, 98(5, Part 1): 1076-1107.

- Gretta, S. (2017). "Financial Inclusion and Growth". *The Business & Management Review*, 8(4): 434-441.
- Gujarati, D., N. (2016). *Örneklerle Ekonometri*. (Çev. N. Bolatoğlu), BB101 Yayınları, İstanbul.
- Gültekin, Y., ve Bulut, Y. (2016). "Bitcoin Ekonomisi: Bitcoin Eko-sisteminden Doğan Yeni Sektörler ve Analizi". *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(3): 82-92.
- Haidich, A. B., ve Ioannidis, J. P. (2004). "The Gini Coefficient As A Measure for Understanding Accrual Inequalities in Multicenter Clinical Studies". *Journal of Clinical Epidemiology*, (57): 341-348.
- Han, R., & Melecky, M. (2013). "Financial Inclusion for Financial Stability: Access to Bank Deposits and The Growth of Deposits in The Global Financial Crisis". *World Bank policy research working paper* (6577): 1-24.
- Hannig, A., ve Jansen, S. (2010). "Financial Inclusion and Financial Stability: Current Policy Issues". *ADBI Working Paper*, No: (259): 1-29.
- Hariharan, G., ve Marktanner, M. (2012). "The Growth Potential From Financial Inclusion". *ICA Institute and Kennesaw State University*, 2(5): 1-23.
- Harrell, F. E. (2015). *Regression Modeling Strategies: With Applications to Linear Models, Logistic and Ordinal Regression, and Survival Analysis*. Springer, New York.
- Hastings, J. S., Madrian, B. C., ve Skimmyhorn, W. L. (2012). "Financial Literacy, Financial Education, and Economic Outcomes". *National Bureau of Economic Research Working Paper* (No: w18412): 1-42.
- Honohan, P. (2008). "Cross-Country Variation in Household Access To Financial Services". *Journal of Banking and Finance* (32): 2493-2500.
- Hosmer Jr, D. W., Lemeshow, S., ve Sturdivant, R. X. (2013). *Applied Logistic Regression Third Edition*. John Wiley & Sons, Inc., New Jersey.
- Huang, H., ve Wajid, S. K. (2002). "Financial Stability in The World Of Global Finance". *Finance & Development March 2002*: 13-16.
- Huang, R., Kale, S., Paramati, S. R., ve Taghizadeh-Hesary, F. (2020). "The Impact of Financial Inclusion and Trade Openness on Economic Development in the European Union". Park, S. C., Kim, C. J., Taghizadeh-Hesary, F. ve Sirivunnabood, P. (Ed.). *Economic Integration in Asia and Europe: Lessons and Policies*, Asian Development Bank Institute (ADBI), Tokyo, 641-664.

- Huston, S. J. (2010). "Measuring Financial Literacy". *Journal of Consumer Affairs*, 44(2): 296-316.
- IMF (1997). *World Economic Outlook May 1997: Globalisation and Challenges*. International Monetary Fund, Washington.
- ING (2021), *2020 Faaliyet Raporu*. ING Bankası. İstanbul
- Inoue, T. (2018). "Financial Inclusion and Poverty Reduction in India". *Journal of Financial Economic Policy*, 11(1): 21-33
- İş Bankası (2021), *2020 Faaliyet Raporu*. İş Bankası. İstanbul
- Jung, K., ve Kang, M. Y. (2021). "Understanding Credit Card Usage Behavior Of Elderly Korean Consumers For Sustainable Growth: Implications For Korean Credit Card Companies". *Sustainability*, 13: 1-9.
- Kabakova, O., ve Plaksenkov, E. (2018). "Analysis Of Factors Affecting Financial Inclusion: Ecosystem View". *Journal of business Research*, 89: 198-205.
- Kaplan, C. (1999). "Finansal Yenilikler ve Piyasalar Üzerine Etkileri: Türkiye Örneği ". *ODTÜ III. Uluslararası Ekonomi Kongresi*. 8-11 Eylül 1999, Ankara, 1-33.
- Karaçor, Z. (2002). "Küreselleşme Süreci ve İstikrar Arayışındaki Türkiye Ekonomisi", [(Der. M. Ali Çukurçayır, Küresel Sistemde Siyaset, Yönetim ve Ekonomi, Çizgi Kitabevi.
- Karaçor, Z. (2006). "Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (16): 379-391.
- Karakus, R. (2020). "Türkiye’de Finansal Tabana Yayılma Düzeyi ve Belirleyicileri". *Business and Economics Research Journal*, 11(1): 147-160.
- Kartal, M. T. (2018). "Kişisel Verilerin Korunması: Türk Bankacılık Sektörü Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme". *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4(1): 1-18.
- Kaur, J. (2017). "Determinants of Inter-District Disparities in Financial Inclusion in India". *Research Chronicler*, 5(3): 16-27.
- Kayalı, F. (2008). *Tüketicinin Korunması ve Tüketici Hakları Konusundaki Bilgi Düzeyinin Tüketicinin Korunmasındaki Rolü*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Kelkar, V. (2010). "Financial Inclusion for Inclusive Growth". *ASCI Journal of Management*, 39(1): 55-68.
- Kempson, E., Atkinson, A., ve Pilley, O. (2004). "Policy Level Response to Financial Exclusion in Developed Economies: Lessons for Developing Countries". *Report of Personal Finance Research Centre, University of Bristol*, 1-47.

- Kempson, H. E., & Whyley, C. M. (1999). *“Kept Out or Opted Out? Understanding and Combating Financial Exclusion”*. The Policy Press, Bristol.
- Kempson, H. E., Whyley, C. M., Caskey, J., & Collard, S. B. (2000). “In or Out? Financial Exclusion: A Literature and Research Review”. *Financial Services Authority*, 1-100.
- Khan, H. R. (2011). “Financial Inclusion and Financial Stability: Are They Two Sides of the Same Coin”. *RBI Monthly Bulletin March 2012*, Bancon, 553-563.
- Khan, I., Khan, I., Sayal, A. U., ve Khan, M. Z. (2022). “Does Financial Inclusion Induce Poverty, Income Inequality, And Financial Stability: Empirical Evidence From The 54 African Countries?”. *Journal of Economic Studies*. 49(2): 303-314.
- Kılıç, C. (2012). “Finansal Liberalizasyon Sürecinde Türkiye’nin Sektörel Yapısında Meydana Gelen Değişmeler”. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(4): 107-148.
- Kılıç, Y., Ata, H. A., ve Seyrek, İ. H. (2015). “Finansal Okuryazarlık: Üniversite Öğrencilerine Yönelik Bir Araştırma”. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (66): 129-150.
- Kim, D. W., Yu, J. S., ve Hassan, M. K. (2018). “Financial Inclusion and Economic Growth in OIC Countries”. *Research in International Business and Finance*, (43): 1-14.
- Kim, J. H. (2016). “A Study On The Effect Of Financial Inclusion On The Relationship Between Income Inequality And Economic Growth”. *Emerging Markets Finance and Trade*, 52(2): 498-512.
- Kodan, A. S., ve Chhikara, K. S. (2013). “A Theoretical and Quantitative Analysis Of Financial Inclusion and Economic Growth”. *Management and Labour Studies*, 38(1-2): 103-133.
- Koomson, I., ve Danquah, M. (2021). “Financial Inclusion and Energy Poverty: Empirical Evidence From Ghana”. *Energy economics*, (94):1-12.
- Koomson, I., Villano, R. A., ve Hadley, D. (2020). “Effect of Financial Inclusion On Poverty And Vulnerability to Poverty: Evidence Using A Multidimensional Measure Of Financial Inclusion”. *Social Indicators Research*, 149(2): 613-639.
- Korkmaz, Ş. (2016). *Finansal İçerme: Türkiye’de Finansal Erişim Üzerine Bir Model Uygulaması*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kumar, N. (2013). “Financial Inclusion and It’s Determinants: Evidence From India”. *Journal of Financial Economic Policy*, 5(1): 4-19
- Lan, H. H., ve Thuong, P. T. H. (2019). “Financial Inclusion and Income Inequality: Empirical Evidence From Transition. Economies”. *Journal of Economics and Development*, Vol: (21): 23-34.

- Le, T. H., Le, H. C., ve Taghizadeh-Hesary, F. (2020). "Does Financial Inclusion Impact CO2 Emissions? Evidence From Asia". *Finance Research Letters*, (34): 1-7.
- Leeladhar, V. (2006). "Taking Banking Services to The Common Man-Financial Inclusion". *Reserve Bank of India Bulletin*, 60(1): 73-77.
- Léon, F., ve Zins, A. (2020). "Regional Foreign Banks and Financial Inclusion: Evidence From Africa". *Economic Modelling*, (84): 102-116.
- Levine, R., Loayza, N., ve Beck, T. (2000). "Financial Intermediation and Growth: Causality And Causes". *Journal of monetary Economics*, (46): 31-77.
- Li, L. (2018). "Financial Inclusion and Poverty: The Role of Relative Income". *China Economic Review*, (52): 165-191.
- Liu, X. (2015). *Applied Ordinal Logistic Regression Using Stata: From Single-Level to Multilevel Modeling*. Sage publications, California.
- Long, J. S. (1997). *Regression Models For Categorical and Limited Dependent Variables*. SAGE Publication Inc, London.
- López, T., ve Winkler, A. (2019). "Does Financial Inclusion Mitigate Credit Boom-Bust Cycles?". *Journal of Financial Stability*, (43):116-129.
- Lusardi, A. (2008). "Financial Literacy: An Essential Tool For Informed Consumer Choice?". *National Bureau of Economic Research Working Paper* (No. w14084): 1-29.
- Lusardi, A., ve Mitchell, O. S. (2011). "Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing". *National Bureau of Economic Research Working Paper* (No. w17078): 1-37.
- Lusardi, A., ve Mitchell, O. S. (2013). "The Economic Importance Of Financial Literacy: Theory and Evidence". *National Bureau of Economic Research Working Paper* (No. w18952): 1-63.
- Machasio, I. N. (2020). "COVID-19 and Digital Financial Inclusion in Africa. How to leverage digital technologies during the pandemic". *Africa Knowledge in Time Policy Brief* 1(4): 1-7.
- Mader, P. (2018). "Contesting Financial Inclusion". *Development and Change*, 49(2): 461-483.
- Mahadeva, M. (2009). "Understanding Financial Abandoning From A Micro Perspective: Policy Responses to Promote Inclusion in India". *Savings and Development*, 33(4): 405-430.
- Mahiroğulları, A. (2011). "Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri". *Journal of Social Policy Conferences*, 0(54): 139-154.

- Manyika, J., Lund, S., Singer, M., White, O., ve Berry, C. (2016). “Digital Finance For All: Powering Inclusive Growth in Emerging Economies”. *McKinsey Global Institute Washington, DC*: 1-15.
- Marangos, J. (2009). “What Happened to The Washington Consensus? The Evolution Of International Development Policy”. *The Journal of Socio-economics*, (38): 197-208.
- Mehrotra, A. (24-26 Nisan 2019). “Financial Inclusion Through Fintech—A Case of Lost Focus”. *2019 International Conference on Automation Computational and Technology Management (ICACTM)*, Amity University, 103-107.
- Mehrotra, A. N., ve Yetman, J. (2015). “Financial Inclusion-Issues For Central Banks”. *BIS Quarterly Review*, March (2015): 83-96.
- Mohan, R. (3 Eylül 2006). “Economic Growth, Financial Deepening and Financial Inclusion”. *Reserve Bank of India at the Annual Bankers’ Conference*, Hyderabad, 1305-1320.
- Mohd Daud, S. N., Ahmad, A. H., ve Ngah, W. A. S. W. (2021). “Financialization, Digital Technology and Income Inequality”. *Applied Economics Letters*, 28(16): 1339-1343.
- Morgan, P., ve Pontines, V. (2014). “Financial Stability and Financial Inclusion”. *Asian Development Bank Institute*, No: (488): 1-16.
- Mucuk, İ. (1982). “Tüketicinin Korunması Hareketi ve Bazı Yeni Gelişmeler”. *Bursa Uludağ Üniversitesi İktisadi ve Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1):107-113.
- Nandhini, A. A. (2020). “The Role Of Mahatma Gandhi National Rural Employment Guarantee Scheme (MGNREGS) In Enhancing Financial Inclusion - A Study in Selected Blocks of Erode District, Tamil Nadu”, *Studies in Indian Place Names (UGC Care Journal)*, 40(2): 42-51.
- Neaime, S. ve Gaysset, I. (2018). “Financial Inclusion and Stability in MENA: Evidence From Poverty And Inequality”. *Finance Research Letters*, (24): 230-237.
- Ngono, J. F. L. (2020). “Financial Inclusion and Income Inequality in Sub-Saharan Africa: The Role Play by Mobile Money”. *Global Journal of Management And Business Research*, 20(14): 1-7.
- Nyoka, C. (2019). “Education Level and Income Disparities: Implications For Financial Inclusion Through Mobile Money Adoption in South Africa”. *Comparative Economic Research. Central and Eastern Europe*, 22(4): 129-142.
- OECD, (2005). *Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies*. Organisation for Economic Co-operation and Development. Paris.
- Oktayer, A. (2011). “Finansal Yenilikler ve Para Talebi”. *Maliye Dergisi*, 160(1): 351-368.

- Omar, M. A., ve Inaba, K. (2020). "Does Financial Inclusion Reduce Poverty and Income Inequality in Developing Countries? A Panel Data Analysis". *Journal of Economic Structures*, 9(37): 1-25.
- Onaolapo, A. R. (2015). "Effects Of Financial Inclusion On The Economic Growth of Nigeria (1982-2012)". *International Journal of Business and Management Review*, 3(8): 11-28.
- Oran, B. (2000). *Küreselleşme ve Azınlıklar*. İmaj Yayınevi, Ankara.
- Orhangazi, Ö. (2006). *Financialization of the United States Economy and Its Effects on Capital Accumulation: A Theoretical and Empirical Investigation*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. University of Massachusetts Amherst, Massachusetts.
- Orton, L. (2007). "Financial Literacy: Lessons From International Experience". *Canadian Policy Research Networks CPRN*, 1-54.
- Ozili, P. K. (2018). "Impact Of Digital Finance On Financial Inclusion and Stability". *Borsa Istanbul Review*, 18(4): 329-340.
- Ozili, P. K. (2020). "Theories of Financial Inclusion". *Munich Personal RePEc Archive*, No: (104257):1-23.
- Ozili, P. K. (2021). "Financial Inclusion Research Around the World: A Review". *Forum for Social Economics*, 50(4): 457-479.
- Öksüz Nariç, N. ve Aktan, M. N. (2022). "Comparison of Financial Inclusion and Income Between Countries with Multiple Correspondence Analysis". *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1): 230-259.
- Özdemir, Z., ve Sever, E. (2004). "Finansal Liberalleşmenin Ekonomik Performansa Etkisi Türkiye Analizi". *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, (46): 35-51.
- Özşuca, E. A. (2019a). "Gender Gap in Financial Inclusion: Evidence From MENA". *Economics and Business Letters*, 8(4): 199-208.
- Özşuca, E. A. (2019b). "Financial Inclusion in Turkey: Evidence From Individual Level Data". *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 74(4): 1377-1400.
- Pal, R., ve Pal, R. (2014). "Income Related Inequality in Financial Inclusion and Role of Banks: Evidence on Financial Exclusion in India. *Indira Gandhi Institute of Development Research Working Paper* (2012-013): 1-44.
- Park, C. Y., ve Mercado, R. (2015). "Financial Inclusion, Poverty, and Income Inequality in Developing Asia". *Asian Development Bank Economics Working Paper Series* (No:426): 1-18.
- Park, D., ve Shin, K. (2017). "Economic Growth, Financial Development, and Income Inequality". *Emerging Markets Finance and Trade*, 53(12): 2794-2825.

- Pavón Cuéllar, L. I. (2019). "International Financial Inclusion: Multidimensional Determinants of Access to Saving and Credit." *Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Rijeci: časopis za ekonomsku teoriju i praksu*, 37(2): 401-425.
- President's Advisory Council on Financial Literacy (PACFL) (2008). *2008 Annual Report to the President*. The Department of the Treasury. Washington.
- Rahımyar, A. M. (2020). *Türkiye ve Afganistan Özelinde Ülkeler Arası Finansal İçerme Durumu Karşılaştırması*. Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Rahman, A. (2020). "Financial Inclusion of Assam with Special Reference to Pradhan Mantri Jan Dhan Yojana in Barpeta District of Assam". *Studies in Indian Place Names*, 40(60): 6407-6438.
- Ramanathan R., (1995). *Introductory Econometrics. 3rd ed.* The Dryden Pres, Harcourt Brace College Publishers, USA.
- Ramzan, M., Amin, M., ve Abbas, M. (2021). "How Does Corporate Social Responsibility Affect Financial Performance, Financial Stability, and Financial Inclusion in The Banking Sector? Evidence From Pakistan". *Research in International Business and Finance*, (55): 1-9.
- Raza, M. S., Tang, J., Rubab, S., ve Wen, X. (2019). "Determining The Nexus Between Financial Inclusion and Economic Development in Pakistan". *Journal of Money Laundering Control*, 22(2): 195-209.
- Robertson, R. (1992). *Globalization, Sociaial Theory and Global Cultere*. Sage Publication, London.
- Rodrik, D., ve Subramanian, A. (2009). "Why Did Financial Globalization Disappoint?". *IMF Staff Papers*, 56(1): 112-138.
- Rojas-Suarez, L., ve Gonzales, V. (2010). "Access to Financial Services in Emerging Powers: Facts, Obstacles and Policy Implications". *Background paper for the Perspectives on Global Development 2010 Shifting Wealth. OECD Center for Global Development, Washington DC*, 1-42.
- Sachs, J. (1998). "International Economics: Unlocking The Mysteries of Globalization". *Foreign Policy*, No: (110): 97-111.
- Sachs, J. D., Warner, A., Åslund, A., ve Fischer, S. (1995). "Economic Reform and The Process Of Global Integration". *Brookings Papers on Economic Activity*, (1): 1-118.

- Sahay, R., Cihak, M., N'Diaye, P., Barajas, A., Mitra, S., Kyobe, A., Mooi, YN., ve Yousefi, S.R. (2015), "Financial Inclusion: Can It Meet Multiple Macroeconomic Goals?". *IMF's Discussion note, International Monetary Fund*, (SDN/15/17): 1-33.
- Sarıgül, H. (2021). "Bölgelere ve İllere Göre Türkiye Finansal Kapsayıcılık Endeksi". *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (90): 79-100.
- Sarma, M. (2008). "Index of Financial Inclusion". *Indian Council for Research on International Economic Relations (ICRIER) Working paper*, No: (215): 1-20.
- Sarma, M. (2012). Index of Financial Inclusion—A Measure of Financial Sector Inclusiveness. *Berlin Working Papers on Money, Finance, Trade and Development*, (No: 07/2012): 1-34.
- Sarma, M. (2016). "Measuring Financial Inclusion for Asian Economies". Gopalan, S. ve Kikuchi, T. (ed.). *Financial Inclusion in Asia*. Palgrave Macmillan, London, 3-34.
- Sarma, M., ve Pais J. (10-13 Eylül 2008). "Financial Inclusion And Development: A Cross Country Analysis". *Conference on Equality, Inclusion and Human Development*, New Delhi.
- Sarma, M., ve Pais, J. (2011). "Financial Inclusion and Development". *Journal of international Development*, 23(5): 613-628.
- Sarmiento, A. D. C. C. (2018). "Analysis of the Ownership of Financial Products: Evidence to Contribute to Financial Inclusion in Bolivia". Roa, M. J. ve Mejía, D. (Ed.). *Financial Decisions of Households and Financial Inclusion: Evidence for Latin America and the Caribbean*. CEMLA, Mexico, 15-50.
- Sekantsi, L. P., ve Motelle, S. I. (2016). "The Financial Inclusion Conundrum in Lesotho: Is Mobile Money the Missing Piece in the Puzzle?". *Central Bank of Lesotho Working Paper* (No.02/16): 1-40.
- Sethi, D., ve Acharya, D. (2018). "Financial Inclusion and Economic Growth Linkage: Some Cross Country Evidence". *Journal of Financial Economic Policy*, 10(3): 369-385.
- Sethy, S. K. (2016). "Developing a Financial Inclusion Index and Inclusive Growth in India". *Theoretical and applied economics*, 23(2): 187-206.
- Sharma, D. (2016). "Nexus Between Financial Inclusion and Economic Growth: Evidence From The Emerging Indian Economy." *Journal of Financial Economic Policy*, 8(1): 13-36.
- Shinozaki, S. (2012). "A New Regime Of SME Finance in Emerging Asia: Empowering Growth-Oriented SMEs To Build Resilient National Economies". *ADB Working Paper Series on Regional Economic Integration*, (No:104): 1-37.

- Siddik, M. N. A., ve Kabiraj, S. (2018):. "Does Financial Inclusion Induce Financial Stability? Evidence From Cross-country Analysis." *Australasian Accounting, Business and Finance Journal*, 12(1): 34-46.
- Siddik, M. N. A., ve Kabiraj, S. (2020). "Digital Finance for Financial Inclusion and Inclusive Growth". George, B. ve Paul, J. (Ed). *Digital Transformation in Business and Society Theory and Cases*. Palgrave Macmillan, Cham, 155-168.
- Sinclair, S. P. (2001). *Financial Exclusion: An Introductory Survey*. CRSIS, Edinburgh College of Art/Heriot Watt University.
- Sönmez, A. (2014). "Sanal Para Bitcoin". *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 4(3): 1-14.
- Spiegel, M. R. ve Stephens, L. J. (2018). *Theory and Problems of Statics*, Third Edition. The McGraw-Hill Companies, Inc, New York.
- Stolbov, M. (2013). "The Finance-Growth Nexus Revisited: From Origins to A Modern Theoretical Landscape". *Economics*, 7(1): 1-22.
- Şantaş, G. (2021). "Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı Endeksleri ve Gini Katsayısı ile Sağlık Göstergeleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi". *Turkish Journal of Public Health*, 19(1): 1-19.
- Şekerbank (2021), *2020 Yılı Faaliyet Raporu*. Şekerbank. İstanbul
- Taylor, M. (2012). "The Antinomies of 'Financial Inclusion': Debt, Distress and the Workings of Indian Microfinance". *Journal of Agrarian Change*, 12(4): 601-610.
- TBB. (2021f). *Bankalarımız 2020 (Yayın No: 339)*. Türkiye Bankalar Birliği. İstanbul.
- TCMB. (2011b). *Dünyada ve Türkiye'de Finansal Hizmetlere Erişim ve Finansal Eğitim*. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Ankara.
- TEB. (2021). *2020 Faaliyet Raporu*. Türkiye Ekonomisi Bankası. İstanbul.
- Teker, S., Teker, D., ve Guzelsoy, H. (2021). "Financial Inclusion: The Case of Turkey". *PressAcademia Procedia*, 14(1): 150-151.
- Tekgöl, Y., ve Cin, M. F. (2015). "Neoklasik Paradigma Olarak Washington/Post Washington Uzlaşısının Yükselişi ve Düşüşü: Post-Keynezyen Alternatif Yaklaşım". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(2): 247-262.
- Themba, G., ve Tumedi, C. B. (2012). "Credit Card Ownership and Usage Behaviour In Botswana". *International Journal of Business Administration*, 3(6): 60-71.
- Thorat, U. (19 Haziran 2007). "Financial inclusion—the Indian experience". *HMT-DFID Financial Inclusion Conference*, London, 3-15.

- Tita, A. F., ve Aziakpono, M. J. (2017). "The Relationship Between Financial Inclusion and Income Inequality in Sub-Saharan Africa: Evidence From Disaggregated Data". *African Review of Economics and Finance*, 9(2): 30-65.
- TSKB, (2021), *2020 Entegre Faaliyet Raporu*. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası. İstanbul
- Tsouli, D. (2022). Financial Inclusion, Poverty, and Income Inequality: Evidence from High, Middle, and Low-Income Countries. *Ekonomika*, 101(1): 37-61.
- Tuesta, D., Sorensen, G., Haring, A., ve Camara, N. (2015). "Financial Inclusion and Its Determinants: The Case of Argentina". *BBVA Research Working Paper*, (15/03): 1-28.
- Turégano, D. M., ve Herrero, A. G. (2018). "Financial Inclusion, Rather Than Size, Is the Key to Tackling Income Inequality". *The Singapore Economic Review*, 63(01): 167-184.
- TÜSİAD. (1990). *AT'de Tüketicuyu Koruma Politikaları ve Türkiye'de Durum (Rapor No: TÜSİAD-T/90.04.132)*. Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği. İstanbul.
- U.N. (2014). *The Millennium Development Goals Report 2014*. United Nations. New York
- UNDP, (2016). *Human Development Report 2016*. United Nations Development Programme. New York
- UNDP, (2020). *Human Development Report 2020*. United Nations Development Programme. New York
- Van, L. T. H., Vo, A. T., Nguyen, N. T., ve Vo, D. H. (2021). "Financial Inclusion and Economic Growth: An International Evidence". *Emerging Markets Finance and Trade*, 57(1): 239-263.
- Vo, D. H., Nguyen, N. T., ve Van, L. T. H. (2021). "Financial Inclusion and Stability in The Asian Region Using Bank-Level Data". *Borsa Istanbul Review*, 21(1): 36-43.
- World Bank, (2019). "Financial Inclusion." *Europe and Central Asia Economic Update (Spring)*: 1-36.
- Yao, L., ve Ma, X. (2022). "Has Digital Finance Widened the Income Gap?". *PloS ONE*, 17(2):1-20.
- Yeldan, E. (2002). "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler". *Praksis*, (7): 19-34.
- Yeldan, E. (2010). *Küreselleşme, Kim İçin?* Yordam Kitap, İstanbul
- Yetiz, F., ve Ünal, A. E. (2018). "Finansal Yeniliklerin Gelişimi ve Türk Bankacılık Sektörüne Etkileri". *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(4): 117-135.
- Yorulmaz, R. (2013). "Construction of A Regional Financial Inclusion Index in Turkey". *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 7(1): 79-101.

- Yorulmaz, R. (2016). "Islamic Finance and Voluntarily Financial Exclusion in Middle Eastern Countries". *Middle Eastern Studies/Ortadoğu Etütleri*, 8(2): 114-137.
- Zor, İ., ve Küçük, S. Y. (2020). "Finansal Tabana Yayılmanın Belirleyicileri: Türkiye ve Dünya Uygulaması". *Third Sector Social Economic Review*, 55(3): 1780-1802.
- Zulfiqar, K., Chaudhary, M. A., ve Aslam, A. (2016). "Financial Inclusion And Its Implications for Inclusive Growth in Pakistan". *Pakistan Economic and Social Review*, 54(2): 297-325.
- Zweig, M. H., ve Campbell, G. (1993). "Receiver-Operating Characteristic (ROC) Plots: A Fundamental Evaluation Tool in Clinical Medicine". *Clinical chemistry*, 39(4): 561-577.

İnternet Kaynakları

- AFI (2021). "Maya Deklarasyonu" (<https://www.afi-global.org/global-voice/maya-declaration/>), (Erişim Tarihi: 17.11.2021).
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2021). "Aile Eğitim Planı - İktisat Alanı Eğitim İçerikleri" (https://aep.gov.tr/media/5jofqsn5/03_02_finansal-okuryazarl%C4%B1k.pdf), (Erişim Tarihi: 13.07.2021).
- BDDK (2021a). "FinTürk Veri Sistemi" (<https://www.bddk.org.tr/BultenFinTurk>), (Erişim Tarihi: 23.11.2021).
- BDDK (2021b). "Basın Açıklaması" (<https://www.bddk.org.tr/Duyuru/EkGetir/741?ekId=767>), (Erişim Tarihi: 16.07.2021).
- Cosic, Miriam (29 Mart 2017). "We are all entrepreneurs': Muhammad Yunus on changing the world, one microloan at a time". (<https://www.theguardian.com/sustainable-business/2017/mar/29/we-are-all-entrepreneurs-muhammad-yunus-on-changing-the-world-one-microloan-at-a-time>), Guardian. (Erişim Tarihi: 22.08.2021).
- FAS (2021). "International Monetary Fund Financial Access Survey (FAS)" (<https://data.imf.org/?sk=E5DCAB7E-A5CA-4892-A6EA-598B5463A34C>), (Erişim Tarihi: 01.03.2021).
- Finansal İstikrar Komitesi (2014). "Finansal Erişim, Finansal Eğitim, Finansal Tüketicinin Korunması Stratejisi ve Eylem Planları". (<https://www.spk.gov.tr/Sayfa/Dosya/1076>), (Erişim Tarihi: 21.03.2020).
- FODER (2021). "FODER Hakkında" (<https://www.fo-der.org/foder-hakkinda/>), (Erişim Tarihi: 20.07.2021).

- Global Findex (2018). “Global Findex 2017 Database” (<https://globalfindex.worldbank.org/>), Erişim Tarihi:20.09.2019).
- GPFI. (2016). “G20 High-level Principles for Digital Financial Inclusion”. (<https://www.gpfi.org/sites/gpfi/files/G20%20High%20Level%20Principles%20for%20Digital%20Financial%20Inclusion.pdf>), (Erişim Tarihi: 24.3.2022).
- Habitat (2021). “Hakkımızda” (<https://habitatdernegi.org/hakkimizda/#>), (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- Investing.com (2022). “Cumhurbaşkanı Erdoğan: "Kripto Paralara Sıcak Bakmıyorum (20 Mayıs 2021)” (<https://tr.investing.com/news/cryptocurrency-news/cumhurbaskan-erdogan-kripto-paralara-scak-bakmyorum-2305940>), (Erişim Tarihi: 28.06.2022).
- MEB (2017). “Bakan Yılmaz, yeni müfredatı açıkladı (18 Temmuz 2017)”, (<https://www.meb.gov.tr/bakan-yilmaz-yeni-mufredati-acikladi/haber/14112/tr>), (Erişim Tarihi: 17.07.2021).
- Nüfusu.com (2020). “Antalya İli Nüfusu” (<https://www.nufusu.com/il/antalya-nufusu>), (Erişim Tarihi: 22.06.2020).
- Paramı Yönetebiliyorum Projesi (2009). “Proje Hakkında” (<https://www.paramiyonetebiliyorum.net/proje-hakkinda>), (Erişim Tarihi: 24.07.2021).
- SPK (2012). “Sermaye Piyasası Kuruluşları Yatırımcı Seferberliği İşbirliği Protokolü imzalandı (05.03.2012)”, (<https://spk.gov.tr/Duyuru/Goster/20120305/0>), (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- SPK (2021). “Yatırımcı Bilgilendirme Kitapçıkları”, (<https://spk.gov.tr/Sayfa/Index/3/0>), (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- TBB (2021a). “Türkiye Bankalar Birliği’nin Bölümleri: Ana Faaliyet ve Sorumlulukları”, (<https://www.tbb.org.tr/tr/hakkimizda/kurumsal/yonetim/bolumler/4506>), (Erişim Tarihi: 19.03.2021).
- TBB (2021b). “Finansal Okuryazarlık Platformu”, (www.foy.tbb.org.tr), (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- TBB (2021c). “Finans ve Bankacılık Eğitim Portalı”, (<https://egitimportali.tbb.org.tr/>), (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- TBB (2021d). “İllere ve Bölgelere Göre Bilgiler” (<https://www.tbb.org.tr/tr/bankacilik/banka-ve-sektor-bilgileri/veri-sorgulama-sistemi/illere-ve-bolgelere-gore-bilgiler/73>), (Erişim Tarihi: 17.08.2021).

- TBB (2021e). “Bankacılık Ürün ve Hizmet Ücretlerini Kolayca Öğrenebilir ve Karşılaştırma Yapabilirsiniz”, (<https://www.bankacilikurunvehizmetucretleri.org.tr/>), (Erişim Tarihi: 11.01.2022).
- TBB (2022). “Dijital, İnternet ve Mobil Bankacılık İstatistikleri”, (https://www.tbb.org.tr/tr/banka-ve-sektor-bilgileri/istatistiki-raporlar/Dijital,_Internet_ve_Mobil_Bankacilik_Istatistikleri/6053), (Erişim Tarihi: 25.3.2022)
- TCMB (2011a). “Uluslararası Konferans: Finansal Eğitim ve Finansal Farkındalık: Zorluklar, Fırsatlar ve Stratejiler 9-11 Mart 2011 İstanbul, Türkiye” (http://www3.tcmb.gov.tr/konferanslar/financial_education/konferans.html), (Erişim Tarihi: 28.09.2021).
- TCMB (2015). “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası - Bülten - Mart 2015 - Sayı:37”, (https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/d4c2f827-0004-4973-8dfd-68b2f787a1a3/TCMB_Bulten_37.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-d4c2f827-0004-4973-8dfd-68b2f787a1a3-m3fB9EJ), (Erişim Tarihi: 16.07.2021).
- TCMB (2016). “Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Finansal İstikrar Raporu Kasım: 2016 Sayı:13”, (https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/bc413f52-ca24-42ff-a13d-f9e184c03685/Fir_TamMetin23.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-bc413f52-ca24-42ff-a13d-f9e184c03685-m3fBc8p), (Erişim Tarihi: 24.08.2021).
- TCMB (2021). “Banka Hakkında – Eğitim ve Akademik”, (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/TR/TCMB+TR/Main+Menu/Banka+Hakkında/Egitim-Akademik>), (Erişim Tarihi: 07.11.2021).
- TEB (2013). “Türkiye Ekonomi Bankası Finansal Okuryazarlık ve Erişim İndeksi-2013”, (https://www.teb.com.tr/upload/PDF/aile%20akademisi%20erisim%20endeksi%20raporu/foe_endeks_rapor_2013.pdf), (Erişim Tarihi: 17.05.2021).
- TEB (2020). “Türkiye’de Finansal Okuryazarlık ve Erişim ve Dijital Olgunluk 2020”, (https://www.teb.com.tr/UPLOAD/PDF/2021/TEB-FOE-ve-Dijital-Olgunluk-Rapor2020_Kamu.pdf), (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- TGMP (2021). “Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Sıkça Sorulan Sorular – Mikrokredi Geri Dönüş Oranı Nedir?”, (<http://www.tgmp.net/tr/sss/0>), (Erişim Tarihi: 10.06.2021).
- Ticaret Bakanlığı (2019). “4. Esnaf ve Sanatkarlar Şurası (02 Ağustos 2019)” (<https://ticaret.gov.tr/esnaf-sanatkarlar/esnaf-ve-sanatkarlar-surasi/4-esnaf-ve-sanatkarlar-surasi>), (Erişim Tarihi: 19.07.2021).

- TOBB (2021). “Kadınlarımızın başaramayacağı hiçbir iş yok (08.03.2021)”.
(<https://www.tobb.org.tr/Sayfalar/Detay.php?rid=26335&lst=MansetListesi>), (Erişim Tarihi: 19.07.2021).
- TÜİK (2022). “ Türkiye İstatistik Kurumu Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2021 (04 Şubat 2022 Sayı:45500)”, (<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayal%C4%B1-N%C3%BCfus-Kay%C4%B1t-Sistemi-Sonu%C3%A7lar%C4%B1-2021-45500&dil=1>), (Erişim Tarihi: 27.03.2022).
- UNDP (2021a). “United Nations Development Programme Sustainable Development Goals (SDGs)”, (<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals.html>), (Erişim Tarihi:16.11.2021).
- UNDP (2021b). “United Nations Development Programme Millennium Development Goals”, (<https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/millennium-development-goals.html>), (Erişim Tarihi: 16.11.2021).
- UNDP (2022). “Human Development Reports Inequality Adjusted Human Development Index (IHDI)”, (<http://hdr.undp.org/en/content/inequality-adjusted-human-development-index-ihdi>), (Erişim Tarihi:16.03.2022).
- Word Bank (2021d). “Dünya Bankası Açık Veri Sistemi”. (<https://data.worldbank.org/>), (Erişim Tarihi: 11.11.2021).
- World Bank (2014). “Türkiye Finansal Tabana Yayılma Konferansı 3-4 Haziran 2014, İstanbul”, (<https://www.worldbank.org/tr/events/2014/06/03/turkey-financial-inclusion-conference#5>), (Erişim Tarihi:01.06.2021).
- World Bank (2021a). “Financial Inclusion Overview (Genel Bakış)”, (<https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview>), (Erişim Tarihi:01.06.2021).
- World Bank (2021c). “Financial Access”, (<https://www.worldbank.org/en/publication/gfdr/gfdr-2016/background/financial-access>), (Erişim Tarihi: 12.07.2021).
- World Bank (2022). “Global Findex 2011-2017 Documentations”, (<https://www.worldbank.org/en/publication/globalfindex/brief/the-global-findex-database-2021-resources#4>), (Erişim Tarihi: 01.07.2022).

EK 1- Anket Formu

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ BANKACILIK VE FİNANS
ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI

GELİR DAĞILIMININ FİNANSAL TABANA ETKİSİ: ANTALYA ÖRNEĞİ ARAŞTIRMA ANKETİ

Bu çalışmada yer alan sorularla, Antalya ili Muratpaşa, Konyaaltı, Döşemealtı, Aksu ve Kepez ilçelerinde finansal tabana yayılım oranının belirlenmesi amaçlamaktadır. Ankete vereceğiniz cevaplar, yüksek lisans tez çalışmasında kullanılacaktır. Elde edilen bilgilerin geçerliliği, sorulara vereceğiniz cevapların gerçek durumu yansıtması ile mümkün olabilecektir. Anketi cevaplayarak bu çalışmaya değerli katkılar sağladığınız için teşekkür ederim.

Mehmet Nefi Aktan

Hangi ilçede ikamet ediyorsunuz?

- ☐ Muratpaşa ☐ Döşemealtı ☐ Kepez ☐ Aksu ☐ Konyaaltı

1. Cinsiyetiniz nedir?

- ☐ Bay ☐ Bayan

2. Kaç yaşındasınız?

.....

3. Medeni durumunuz nedir?

- ☐ Evli ☐ Bekar ☐ Boşanmış

4. En yüksek eğitim durumunuz nedir?

- ☐ Okuma yazma yok ☐ Okuma - yazma var ama okula gitmedi ☐ İlkokul
☐ Ortaokul ☐ Lise ☐ Önlisans
☐ Üniversite ☐ Yüksek Lisans ☐ Doktora

5. Lisans / önlisans eğitiminizi hangi bölümde bitirdiniz?

- ☐ İktisadi ve İdari Bilimler Bölümleri ☐ Fen - Edebiyat Bölümleri ☐ Hukuk Bölümleri
☐ Mühendislik - Mimarlık Bölümleri ☐ Güzel Sanatlar Bölümleri ☐ İletişim Bölümleri
☐ Diğer(.....)

6. Yaşamınızın büyük çoğunluğu hangi bölgede geçti?

- ☐ Akdeniz Bölgesi ☐ Marmara Bölgesi ☐ İç Anadolu Bölgesi ☐ Ege Bölgesi
☐ Karadeniz Bölgesi ☐ Doğu Anadolu Bölgesi ☐ Güneydoğu Anadolu Bölgesi

7. Mesleğiniz nedir?

- ☐ Devlet Memuru ☐ Özel Sektör Çalışanı ☐ Öğrenci ☐ Emekli ☐ Çalışmıyor

8. Kaç yıllık çalışma deneyimine sahipsiniz?

.....

9. Aylık geliriniz aşağıdaki seçenekler hangisi arasındadır?

- ☐ 526 TL ve altı ☐ 527 TL - 2020 TL ☐ 2021 TL – 2320 TL ☐ 2321 TL – 2900 TL
☐ 2901 TL – 3500 TL ☐ 3501 TL – 4300 TL ☐ 4301 TL ve üstü

10. Gelirinizden en yüksek paya sahip harcama kalemi hangisidir?

- ☐ Fatura ☐ Eğitim ☐ Akaryakıt ☐ Kira
☐ Giyim ☐ Gıda ☐ Sağlık

FINANSAL TABAN SORULARI

11. Şu anda ödeme yapmak - almak, para çekmek - yatırmak, havale / eft gibi işlemlerde kullanabildiğiniz bir hesabınız var mı? (Yantınız “Hayır” ise 12. Sorudan sonra 15. soruya geçiniz.)

- ☐ Evet ☐ Hayır

12. Mikrofinans kurumları, bankacılık ve ilgili hizmetlere erişim zorluğu çeken girişimci ve küçük işletmeler için sağlanan finansal hizmetleri sağlayan kurumlardır. (örn: Türkiye Grameen Mikrofinans Programı) Herhangi bir mikrofinans kurumundan haberiniz var mı?

- ☐ Var ☐ Yok

13. Maaş kartı veya bankamatik kartı ile hesabınıza para yatırılabilir yatırdığınız paranın bir kısmını veya tümünü çekebilir veya hesabınızdaki para kadar alışveriş yapabilirsiniz. Sizin maaş kartınız var mı?

- ☐ Var ☐ Yok

14. Kredi kartınız var mı? (Yantınız “VAR” ise 16. Soruya geçin.)

- ☐ Var ☐ Yok

15. Neden bir bankada, kredi birliğinde veya finansal kurumda hesabınız yok? (Hesabınız var ise boş bırakın.)

- ☐ Bu tür kurumlar bana mesafe olarak çok uzak
☐ Bu kurumların işlem ücretleri çok pahalı
☐ Onlara güven duymuyorum
☐ Gerekli şartlara ve evraklara sahip değilim. (Kimlik, ikametgah, yaş sınırı vb.)
☐ Bu kurumlarda kullanacak yeterli paraya sahip değilim

- ☐ Dini sebeplerden dolayı bu kurumları kullanmıyorum
- ☐ Ailemde bu kurumlarda hesabı olan birisi var
- ☐ Bu tür finansal kurumlara ihtiyacım yok
- ☐ Diğer (.....)

16. Kredi kartınızdan nakit para çekme (nakit avans) işlemini ne sıklıkla yaparsınız?

- ☐ Hiç yapmam
- ☐ Haftada bir
- ☐ Ayda bir
- ☐ Yılda birkaç kez

17. Genellikle bir ay içerisinde hesabınıza kaç kez para yatırılır / aktarılır?

- ☐ Hiç yatırılmaz / aktarılmaz
- ☐ 1-2 defa
- ☐ 3-5 defa
- ☐ 6 veya daha fazla

18. Genellikle bir ay içerisinde hesabınızdan kaç defa para alınır / çekilir? (Havale - EFT, hesap üzerinden fatura ödeme, alışverişler ve nakit para çekme işlemlerini içerir.)

- ☐ Hiç alınmaz / çekilmez
- ☐ 1-2 defa
- ☐ 3-5 defa
- ☐ 6 veya daha fazla

19. Son 12 ay içerisinde işveren maaşınızı veya ücretinizi hangi yöntemle ödemektedir? (Yanıtınız “Banka hesabıma yattı” ise bir sonraki soruya geçin.)

- ☐ Nakit olarak elden aldım
- ☐ Banka hesabıma yattı
- ☐ Çek verildi
- ☐ Bir karta yattı (yemek kartı vb.)

20. İşverenden ödeme almak için kullandığınız bu hesap sizin ilk hesabınız mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

21. Son 12 ay içerisinde devletten, kamu sektörü vb. kurum ve kuruluşlardan aylık (Burs, emekli maaşı, vb) aldınız mı? (Yanıtınız “Hayır” ise bir 23. soruya geçiniz.)

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

22. Peki bu aylıkları aldığınız hesap sizin ilk hesabınız mı?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

23. Son 12 ay içerisinde hesabınızı hangi amaçlarla kullanıyorsunuz? (3 adet seçebilirsiniz)

- ☐ Alışverişlerde kullanmak için
- ☐ Ticaret amaçlı (ürün alım – satımı yapmak)
- ☐ Fatura ödemeleri için
- ☐ Kamu sektöründen ödeme almak için (Burs, emekli maaşı)
- ☐ Kamu sektörüne ödeme yapmak için (Vergiler, sgk vb)
- ☐ Başka bir yerde yaşayan aile üyelerine para göndermek için
- ☐ Başka bir yerde yaşayan aile üyelerinden para almak için

☐ Kullanmadım

24. Şimdi acil bir durumunuz olduğunu ve bu durumdan kurtulmak için 2600 TL'ye ihtiyacınız olduğunu düşünün. Bu parayı bir ay içerisinde bulmanız ne kadar mümkün?

- ☐ Çok mümkün %100 ☐ Mümkün %75 ☐ Biraz mümkün %50
☐ Çok mümkün değil %25 ☐ Mümkün değil %0

25. Bir ay içerisinde 2600 TL'yi elde etmek için kullanacağınız anapara kaynağı nedir?

- ☐ Maaşım ☐ Tasarruflar ☐ Eş - Dost – Akraba
☐ İşverenimden ☐ Banka veya özel borç veren kurumlar ☐ Fiili varlık satarak

BORÇLULUK DURUMU

26. Hiç kredi kullandınız mı? Kullandıysanız hangi kredi türünü “Diğer” butonunda belirtiniz.

- ☐ Hayır ☐ Diğer (.....)

27. Hiç mikrofinans kredisi kullandınız mı?

- ☐ Evet ☐ Hayır

28. Son 12 ay içerisinde aşağıdaki kişi/kurum/kuruluşlardan borç aldınız mı?

- ☐ Bir banka veya mikrofinans kurumu ☐ Bir mağazadan taksitli alışveriş yaparak ☐ İşverenimden
☐ Aile veya arkadaşlardan ☐ Gayriresmi borç veren kişi / kurumlardan ☐ Almadım

29. Bankalar aracılığıyla kullandığınız kredilerle ilgili ödemelerin ve ödemelerdeki gecikmelerin KKB (Kredi Kayıt Bürosu) tarafından kayıt altına alındığını biliyor muydunuz?

- ☐ Biliyorum ☐ Bilmiyordum

TASARRUF DURUMU

30. Gelirinizi genellikle nasıl idare edersiniz?

- ☐ Bir kısmını tasarruf edip, kalanını günlük ihtiyaçlarıma harcarım.
☐ Günlük ihtiyaçlarım için harcar, kalanını tasarruf ederim.
☐ Hepsini günlük ihtiyaçlarım için harcar, tasarruf etmem.

31. Son 12 ay içerisinde para biriktirdiniz veya ayırdınız mı?(Yanıtınız “Hayır” ise 34. Soruya geçiniz.)

- ☐ Evet ☐ Hayır

32. Son 12 ay içerisinde niçin birikim yaptınız?

- ☐ Gelecekte eğitim, düğün ya da büyük bir satın alım yapmak için.
☐ Acil durumlar veya daha az gelir elde etmeyi beklediğim zamanlar için.

- Ailem ve çocuklarımla ileride daha rahat hayat sürmesi için.
- Finansal enstrümanlar kullanmak için (Tahvil, Hisse senedi vb.).
- Çok istediğim bir ürüne sahip olmak için.
- Özgür seçimler yapıp bağımsız yaşamak için.
- Sebebi yok birikim yapmayı seviyorum.

33. Gelirinizden (maaş, burs, aylık) artakalan paranızı nasıl değerlendirirsiniz?

- Alışveriş yaparım
- Aileme arkadaşlarıma borç veririm
- Nakit olarak tutarım
- Tahvil - Hisse senedi gibi sermaye piyasası
- Altın – döviz – Vadeli Mevduat
- Diğer
- Kendime yatırım yaparım (çeşitli kurslara katılmak gibi) veya kendi işime yatırım yaparım

34. Aşağıdakilerden hangisi tasarruf etmeme sebepleriniz arasındadır?

- Finansal kuruluşlara güvenmiyorum
- Gelirim düşük olduğu için tasarruf edemiyorum
- Tasarruf etmenin anlamlı olduğunu düşünmüyorum

35. Şu anda oturduğunuz ev, kendi eviniz mi? (Yanıtınız “Evet” ise 44. soruya geçiniz.)

- Evet
- Hayır

36. Ev almayı düşünüyor musunuz? (Yanıtınız “Hayır” ise 44. Soruya geçiniz)

- Evet
- Hayır

37. Satın alacağınız daireyi hangi amaçlı düşünüyorsunuz?

- İkamet
- Yatırım

38. Hangisinden konut almayı tercih edersiniz?

- TOKİ veya Belediye konut şirketinden
- Özel sektöre ait konut şirketinden
- Fiyatı uygun olan konutu tercih ederim
- Fiyatı önemli olmayıp kalitesi iyi olan konutu seçerim

39. Satın alacağınız evin fiyat aralığı ne olabilir?

- 200.000 TL ve altı
- 200.001 TL - 250.000 TL
- 250.001 TL - 300.000 TL
- 300.001 TL - 400.000 TL
- 400.001 TL - 500.000 TL
- 500.001 TL ve üst

40. Satın alacağınız evi hangi ödeme yöntemiyle almak istersiniz?

- Bireysel tasarrufla (Peşin)
- Banka kredisi kullanarak (Konut Kredisi)
- Senetle
- Yakın çevreden borç alarak
- Hazır değer satarak (Mal, mülk)

41. Kredili satın alma durumunda ödeyebileceğiniz aylık taksit tutarı nedir?

- ☐ 3000 TL ve altı
 ☐ 3001 TL – 3499 TL
 ☐ 3.500 TL - 3.999 TL
☐ 4.000 TL - 4.499 TL
 ☐ 5.000 TL – 5.499 TL
 ☐ 5.500 TL - 5.999 TL
☐ 6.000 TL - 6.999 TL
 ☐ 8.000 TL - 10.000 TL
 ☐ 15.000 TL ve üstü

42. Kredili satın alma durumunda yukarıda seçtiğiniz aylık taksit tutarını kaç yıl boyunca ödeyebilirsiniz?

- ☐ 2 yıl ve altı
 ☐ 3-5 yıl arası
 ☐ 6-10 yıl arası
 ☐ 11-15 yıl arası
 ☐ 16 yıl üzeri

43. Konut alırken hangi para birimi ile borçlanırsınız?

- ☐ TL
 ☐ ABD Doları
 ☐ Euro
 ☐ Diğer (.....)

FİNANSAL BİLGİ DÜZEYİ SORULARI**44. Finansal durumunuz eğitiminizi sürdürmeniz ve tamamlamanızda ne derece etkilidir?**

	1	2	3	4	5	
Etkili değildir	☐	☐	☐	☐	☐	Çok etkilidir

45. Paranızı harcama ve yönetme bilgilerinizi nereden öğrendiğinizi düşünüyorsunuz?

- ☐ Aile üyelerinden
 ☐ Okulda aldığım eğitimler sonucu
☐ Arkadaşlarımdan
 ☐ Gazete - TV - Dergi gibi araçlardan
☐ Sosyal medyadan takip ettiğim ekonomistlerden
 ☐ Diğer (.....)

46. Türkiye'de uygulanan 2020 yılı net asgari ücret aşağıdakilerden hangisine daha yakındır?

- ☐ 1445 TL
 ☐ 1600 TL
 ☐ 2020 TL
 ☐ 2325 TL

47. Enflasyon kavramı sizce nedir?

- ☐ Üretimdeki azalmayı ifade eder
 ☐ Fiyatlar genel seviyesindeki artışı ifade eder
☐ Fiyatlar genel seviyesindeki azalışı ifade eder
 ☐ İşsizlikteki artışı ifade eder

48. Ekonomik olarak kısa vade hangi zaman dilimini ifade eder?

- ☐ 1 ay
 ☐ 3 ay
 ☐ 6 ay
 ☐ 9 ay
 ☐ 12 ay

49. Faiz oranı yükselirse tüketicinin kredi talebi artar sözü sizce doğru mu?

- ☐ Evet
 ☐ Hayır

50. Kredi kartınızın faiz oranını biliyor musunuz?

- ☐ Biliyorum
 ☐ Bilmiyorum
 ☐ Kredi kartım yok

BANKACILIKTA TEKNOLOJİ KULLANIMI

51. Son 12 ay içerisinde bir bankada veya başka bir finans kurumunda ödeme yapmak bir ürün satın almak veya para göndermek için hiç mobil telefon veya internet bankacılığı kullandınız mı?

- ☐ Evet ☐ Hayır

52. Son 12 ay içerisinde online düzenli ödeme (aidat, elektrik, su faturası gibi) yaptınız mı?

- ☐ Evet ☐ Hayır

53. Aşağıdaki seçeneklerde, online uygulamalardan en çok kullandığınız özellikleri işaretleyiniz

(En fazla 3 adet seçebilirsiniz)

- ☐ Hesap özeti incelemek
- ☐ Fatura ya da kredi kartı borcu ödemek
- ☐ Para transferi (Havale - EFT) yapmak
- ☐ Vadeli - Vadesiz TL/Döviz hesaplarıyla ilgili işlemler
- ☐ Yatırım işlemleri (Tahvil - Hisse senedi - Bono - Varant alım / satımı)
- ☐ Bireysel Emeklilik - Sigorta işlemleri (DASK -Trafik- Kasko)
- ☐ QR kod - Bluetooth özelliğiyle para çekme - para yatırma
- ☐ Kredi / Kredi kartı başvurusu ve/veya limit arttırma işlemleri
- ☐ Banka şubelerinden randevu alabilmek için
- ☐ Diğer (.....)

54. Finansal yönetiminiz için herhangi bir bilgisayar yazılımı veya mobil uygulama kullanır mısınız?

- ☐ Evet ☐ Hayır

55. Düzenli olarak okuduğunuz ekonomi sayfası veya dergisi var mı?

- ☐ Evet ☐ Hayır

56. Sosyal medya hesabınız var mı? Var ise ekonomi/finans haberlerini düzenli takip ettiğiniz kişi/kurum/kuruluş var mı?

- ☐ Sosyal medya hesabım var. Takip ettiğim kişi / kurum / kuruluşlar da var
- ☐ Sosyal medya hesabım var. Takip ettiğim kişi/kurum/kuruluşlar yok
- ☐ Sosyal medya hesabım yok

57. Sosyal medyada gördüğünüz ekonomi/finans haberlerini paylaşıyor ya da yorum yapıyor musunuz?

- ☐ Evet ☐ Hayır

58. Hangi sosyal medya hesaplarında ekonomi/finans haberlerini takip ediyorsunuz? (En fazla 3 adet seçebilirsiniz.)

☐ Facebook	☐ Instagram
☐ Twitter	☐ Youtube
☐ LinkedIn	☐ Diğer (.....)

59. Finansal kayıtlarınızı (banka makbuzlarını) ne kadar süreyle saklarsanız?

- ☐ Saklamam veya dekont almam.
- ☐ Bir süre saklar, atarım.
- ☐ Sürekli saklarım, hiç atmam

EK 2- 23.1.2022 tarihiyle Türkiye’de Bankacılık Sektöründe Banka, Şube, ATM verileri

Mevduat Bankaları 35 Banka / 9661 Şube / 71 Yurtdışı Şube / 46.886 ATM						51 Adet Banka 9.730 Yurtiçi Şube / 71 Yurtdışı Şube Dünya geneli 46.886 ATM			Kalkınma ve Yatırım Bankaları 16 Banka / 69 Şube		
Kamu Sermayeli 3 Banka / 3681 Şube 15.585 ATM	Özel Sermayeli 8 Banka / 3551 Şube 18.502 ATM	TMSF'ye devredilen 3 Banka / 2 Şube	Yabancı Sermayeli 21 Banka / 2427 Şube / 12.799 ATM						Kamu Sermayeli 3 Banka 42 Şube	Özel Sermayeli 9 Banka 23 Şube	Yabancı Sermayeli 4 Banka 4 Şube
▼	▼	▼	TR'de şube açan 5 Banka / 7 Şube	TR'de kurulan 16 Banka / 2420 Şube 12.799 ATM		▼	▼	▼			
Ziraat Bankası 1.727 Şube 7.278 ATM	Akbank 710 Şube 5.185 ATM	Adabank 1 Şube	Bank Mellat 3 Şube	Alternatifbank 44 Şube / 47 ATM	Deutsche Bank 1 Şube		İller Bankası 19 Şube	Aktif Yatırım Bankası 12 Şube	Bank of America Yatırım Bank 1 Şube		
Halk Bankası 1.019 Şube 4.060 ATM	Anadolubank 116 Şube 126 ATM	Birleşik Fon Bankası 1 Şube	Intesa Sanpaolo 1 Şube	Arap Türk Bankası 7 Şube	HSBC Bank 70 Şube 197 ATM		Türk Eximbank 22 Şube	D Yatırım Bankası 1 Şube	BankPozitif Kredi ve Kalkınma Bankası 1 Şube		
Vakıf Bankası 935 Şube 4.247 ATM	Fibabanka 48 Şube 58 ATM	Türk Ticaret Bankası Şube Yok	Habib Bank Limited 1 Şube	Bank of China 1 Şube	ICBC Turkey Bank 39 Şube 43 ATM		Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası 1 Şube	Destek Yatırım Bankası 1 Şube	Pasha Yatırım Bankası 1 Şube		
	Şekerbank 238 Şube 393 ATM		JPMorgan Chase Bank 1 Şube	Burgan Bank 32 Şube / 23 ATM	ING Bank 167 Şube 1.104 ATM			Diler Yatırım Bankası 1 Şube	Standard Chartered Yatırım Bankası 1 Şube		
	Türkish Bank 8 Şube / 8 ATM		Société Générale 1 Şube	Citibank 3 Şube	MUFG Bank 1 Şube			Golden Global Yatırım Bankası 1 Şube			
	Türk Ekonomi Bankası 452 Şube 1.660 ATM			Denizbank 686 Şube / 3.140 ATM	Odea Bank 48 Şube 69 ATM			GSD Yatırım Bankası 3 Şube			
	İş Bankası 1.175 Şube 6.537 ATM			Rabobank 1 Şube	QNB Finansbank 443 Şube 2.855 ATM			İstanbul Takas ve Saklama Bankası 1 Şube			
	Yapı ve Kredi Bankası 804 Şube 4.535 ATM			Garanti Bankası 863 Şube 5.309 ATM	Turkland Bank 14 Şube 12 ATM			Nurol Yatırım Bankası 1 Şube			
								Türkiye Sınai Kalkınma Bankası 2 Şube			

Kaynak: TBB (2021f).

EK 3- Bireysel ve Kurumsal Bazda Ele Alınan Aktif Dijital Finans Kullanıcı Sayısı

Dönem	Sistemde kayıtlı, en az bir kez login olmuş müşteri sayısı (Bin)				Sistemde kayıtlı, son 1 yıl içinde en az bir kez login olmuş müşteri sayısı (Bin)				Aktif Dijital Bankacılık Müşteri Sayıları (Bin)			
	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	TOPLAM	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	TOPLAM	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	TOPLAM
Mart 2017	28.345	9.219	25.426	62.989	10.020	12.983	14.366	37.370	6.598	15.192	7.227	29.017
Haziran 2017	28.020	10.114	26.958	65.092	10.928	16.081	14.186	41.195	6.300	17.355	6.992	30.647
Eylül 2017	26.320	11.972	28.709	67.000	9.475	18.624	14.302	42.401	5.650	19.403	7.133	32.186
Aralık 2017	26.047	14.020	30.831	70.898	8.842	21.648	14.647	45.136	5.448	21.865	7.677	34.990
Mart 2018	26.311	15.867	32.939	75.117	8.405	23.978	15.203	47.586	5.327	23.848	8.200	37.374
Haziran 2018	26.294	17.870	34.980	79.144	7.950	26.576	15.540	50.066	5.058	26.685	7.644	39.387
Eylül 2018	25.966	19.784	36.969	82.720	7.665	28.921	16.009	52.594	4.796	28.976	7.808	41.580
Aralık 2018	25.741	22.313	39.008	87.061	6.500	30.847	17.447	54.794	4.630	31.638	7.914	44.182
Mart 2019	25.072	24.274	40.994	90.340	6.133	33.550	17.316	56.999	4.470	33.881	7.946	46.297
Haziran 2019	25.413	26.803	42.202	94.418	5.876	35.999	17.285	59.160	4.139	36.138	7.446	47.723
Eylül 2019	24.613	28.334	44.899	97.846	5.701	38.521	17.445	61.668	3.977	38.369	7.802	50.148
Aralık 2019	24.413	30.930	47.108	102.452	5.581	41.458	17.721	64.761	3.878	41.172	8.106	53.157
Mart 2020	24.333	33.464	49.296	107.093	5.396	44.406	18.211	68.013	3.843	44.068	8.413	56.324
Haziran 2020	23.998	37.164	52.067	113.229	5.055	48.180	20.046	73.282	3.581	48.434	9.672	61.687
Eylül 2020	23.402	39.007	53.647	116.056	4.732	50.081	20.420	75.233	3.371	50.643	8.727	62.741
Aralık 2020	23.272	41.848	56.214	121.334	4.492	53.095	21.460	79.048	3.177	53.234	9.267	65.677
Mart 2021	23.271	45.876	58.268	127.415	4.247	55.353	22.204	81.804	3.130	55.972	9.373	68.475
Haziran 2021	22.500	46.559	60.274	129.333	3.949	58.085	21.660	83.694	2.957	58.927	8.891	70.776
Eylül 2021	22.334	49.180	62.387	133.900	3.831	60.858	21.873	86.561	2.785	61.981	8.674	73.440
Aralık 2021	22.667	53.020	64.206	139.894	3.992	64.463	22.689	91.144	2.764	65.954	9.214	77.932

Kaynak: TBB (2022)

EK 4- Cinsiyetlerine Göre Aktif Bireysel Dijital Bankacılık Müşteri Sayıları

Dönem	Kadın (Bin)				Erkek (Bin)				Toplam (Bin)			
	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	TOPLAM	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	TOPLAM	Sadece İnternet Bankacılığı Kullanan	Sadece Mobil Bankacılık Kullanan	Hem İnternet Hem Mobil Bankacılık Kullanan	TOPLAM
Mart 2017	2.048	4.347	1.943	8.339	3.710	10.609	4.874	19.193	5.758	14.956	6.818	27.531
Haziran 2017	2.139	4.747	1.768	8.654	3.348	12.336	4.791	20.475	5.487	17.083	6.559	29.129
Eylül 2017	1.716	5.348	1.826	8.889	3.149	13.753	4.862	21.763	4.864	19.101	6.688	30.653
Aralık 2017	1.648	6.342	1.968	9.959	3.014	15.176	5.225	23.415	4.662	21.519	7.193	33.374
Mart 2018	1.614	6.731	2.154	10.499	2.927	16.710	5.537	25.174	4.541	23.441	7.691	35.673
Haziran 2018	1.557	7.562	1.986	11.104	2.732	18.642	5.144	26.519	4.289	26.204	7.130	37.623
Eylül 2018	1.483	8.378	2.042	11.903	2.570	20.046	5.239	27.856	4.053	28.424	7.281	39.758
Aralık 2018	1.432	9.347	2.062	12.841	2.471	21.683	5.293	29.447	3.903	31.030	7.355	42.288
Mart 2019	1.380	10.079	2.054	13.512	2.392	23.106	5.294	30.791	3.771	33.184	7.347	44.303
Haziran 2019	1.299	10.786	1.941	14.026	2.177	24.625	4.886	31.688	3.476	35.411	6.827	45.714
Eylül 2019	1.264	11.554	2.053	14.871	2.085	26.019	5.125	33.229	3.349	37.573	7.178	48.100
Aralık 2019	1.219	12.547	2.126	15.892	1.996	27.753	5.373	35.122	3.215	40.300	7.499	51.014
Mart 2020	1.204	13.443	2.210	16.857	1.951	29.618	5.556	37.125	3.154	43.061	7.766	53.981
Haziran 2020	1.140	14.856	2.545	18.541	1.758	32.289	6.487	40.535	2.898	47.145	9.032	59.076
Eylül 2020	1.066	15.577	2.318	18.960	1.620	33.704	5.755	41.078	2.686	49.281	8.072	60.038
Aralık 2020	982	16.570	2.468	20.021	1.511	35.182	6.113	42.807	2.493	51.753	8.581	62.827
Mart 2021	967	17.492	2.460	20.919	1.488	36.903	6.177	44.568	2.455	54.395	8.637	65.487
Haziran 2021	919	18.486	2.384	21.789	1.381	38.748	5.793	45.922	2.300	57.235	8.177	67.711
Eylül 2021	861	19.660	2.332	22.853	1.282	40.575	5.620	47.477	2.143	60.235	7.952	70.330
Aralık 2021	911	21.082	2.537	24.530	1.205	42.914	5.872	49.991	2.116	63.995	8.409	74.521

Kaynak: TBB (2022)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Mehmet Nefi AKTAN
EĞİTİM DURUMU	
Mezun Olduğu Lise	75. Yıl Cumhuriyet Lisesi / Antalya
Lisans Diploması	Selçuk Üniversitesi/İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi/İktisat
Yabancı Dil	İngilizce